

**ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL**

103.

SIPOS PÉTER

**A SZAKSZERVEZETEK
ÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOCIÁLDEMOKRATA
PÁRT**

1890—1930

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST

SIPOS PÉTER
A SZAKSZERVEZETEK
ÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT
1890—1930

Értekezések a történeti
tudományok köréből
Új sorozat 103.

Sipos Péter munkája áttekinti a szociáldemokrata politikai és gazdasági mozgalom kapcsolatainak alakulását a múlt századi kezdetektől az 1920-as évek végéig. Tekintettel arra, hogy a következő esztendőkből sem következtek be lényeges változások a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek viszonyában, a szerző megállapításai e tárgykörben az egész tőkés időszakra vonatkoztathatók. A munka részletesen ismerteti a legális munkásmozgalom tagsági viszonyait, felépítését és működését a Horthy-korszakban. Szociológiai szempontokat is alkalmazva mutatja be a vezető szerveket, testületeket.

Sipos Péter elemzi a legális munkásmozgalom struktúrájának előnyeit és fogyatékosait is, vizsgálja az 1920-as évek második felében mind erőteljesebb válságjelenségeket, valamint az MSZDP és a szakmai mozgalom megújulása érdekében tett első gyakorlati lépéseket. A szervezeti mozzanatok változásait, az intézményrendszer módosulásait beágyazza a szociáldemokrata munkásmozgalom egészének fejlődésébe.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

SIPOS PÉTER

A SZAKSZERVEZETEK
ÉS A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT

1890—1930

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT
103.

SZERKESZTI
SZÜCS JENŐ és †VÖRÖS ANTAL

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

SIPOS PÉTER

A SZAKSZERVEZETEK
ÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOCIÁLDEMOKRATA
PÁRT

1890—1930

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1984

SIPOS PÉTER

A SZAKSZERVEZETEK
ÉS A MAGYARORSZÁGI
SZOCIÁLBEMOKRATA

PART

1984-1980

ISBN 963 05 3460 6

© AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1984 · SIPOS PÉTER

Printed in Hungary

TARTALOM

Bevezetés	7
I. Az MSZDP és a szakszervezetek a dualizmus korában és az 1918–19-es forradalmak idején	10
1. A politikai és a gazdasági munkásszervezetek a századfordulón	10
2. Az intézményrendszer fejlődése és ellentmondásai az 1900-as és az 1910-es években.	19
3. Párt és szakszervezet az 1918–19-es forradalmak idején	37
II. A szakszervezetek és az MSZDP az ellenforradalmi rendszer első évtizedében .	49
1. A szociáldemokrata politikai és gazdasági szervezetek a Tanácsköztársaság megdöntésétől az 1922-es választásokig	49
2. A szociáldemokrata párt- és szakszervezeti mozgalom felépítése	63
a) A szabadszervezetek és a tagsági viszonyok	63
b) A vezető testületek és a végrehajtó szervek	68
3. Válságjelenségek és megoldási kísérletek az 1920-as évek második felében	108

BEVEZETÉS

A korszakválasztó időpontok, noha fontos útbaigazító jelek a történeti fejlődés megismerésében, nem tekinthetők merev, átléphetetlen határoknak. A nevezetes években, hónapokban, esetleg napokon csakugyan kezdődik és véget ér valami, de a társadalom tömérdek létformája folytatódik, átnő életének új szakaszába. S ez módszertanilag kötelezettséget ró a historikusra – tegyen kísérletet a periódusokon *átívelő* folyamatok ábrázolására. Csak így kerülheti el, hogy erőszakoltan újdonságként írjon le olyan jelenségeket, amelyek már korábban is léteztek, az összefüggő fejlődésvonalakat pedig kiragadott gyökértelen fragmentumokkal, töredékekkel helyettesítse.

A munkásmozgalom egyfelől akcióknak, megmozdulásoknak időszakonként változó sűrűségű sorozata. Ebben az értelemben határozottan elkülöníthetők az egyes korszakok. Másfelől a munkásmozgalom társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális és jóléti szervezeteknek, intézményeknek, a szervezett proletariátus aktivitási formáinak történelmileg kialakult rendszere – s ebben az értelemben a kontinuitás érvényesül. S az eredményességet, a hatékonyságot befolyásoló tényezők sorában igen fontos a szervezeti felépítés, s ezen belül a politikai és gazdasági mozgalom viszonya, kapcsolódása. A politikai-ideológiai célkitűzések befolyásolják a szervezeti struktúrát, de önmagukban még nem határozzák meg, mert a mozgalom formáinak megjelenése és fejlődése függvénye az ország általános politikai-gazdasági körülményeinek, a párt és egyesületi élet sajátosságainak, a jogrendszer nyújtotta lehetőségeknek és korlátoknak, valamint a proletariátus mint osztály helyzetének, rétegződésének, belső és osztályközi viszonyainak. S éppen e sokrétű beágyazódás következtében a *szervezet* különösen tartós elem, érvényesül benne a folyamatosság és hatnak a tradíciók.

A magyarországi munkásmozgalom hagyományos felépítésének sajátos jellemvonása a szakszervezetek szerepe a mozgalom alapvető keretintézményének funkciójában. A szakszervezetek egyúttal az akciók, megmozdulások számára is megteremtették a feltételeket, biztosították az elsődleges tömegbázist, amely válságos, forradalmas időkben magához vonzotta a szervezetlen kívülállók százazzeit, s az ő meggyőzésükhöz, mozgatásukhoz szükséges agitációs háttérrel és egyéb anyagi szükségleteket. A kezdeményezést, a célok meghatározását a politikai vezető erő hajtotta végre — 1918 őszéig monopolhelyzetben a szociáldemokrata párt —, majd ezután mind erőteljesebben érvényesült a kommunista párt befolyása is.

A munkásosztálynak Magyarországon a tőkés rend 1918–19-es válsága idején a szakszervezetek léte biztosított olyan szervezeti fölényt minden más társadalmi osztállyal szemben, amely lehetővé tette a döntő pillanatban a forradalmi párt kezdeményezésére az egységes cselekvést a hatalom meghódítására. A győzelem után pedig a szakszervezetek igen fontos szerepet tölthettek be a proletárdiktatúra államában, biztosították, hogy a Tanácsköztársaság az igen nehéz feltételek közepette is megvalósítsa a proletárdiktatúra gazdaságszervező, védelmi és kulturális-nevelő feladatait.

A kapitalista társadalom restaurációja korszakában a szakszervezetek biztosították a munkásmozgalom létalapját — a tömegeket, továbbá a működéséhez szükséges szervezeti-anyagi feltételeket. A szakmozgalom politikai aktivitása egyúttal lehetőséget nyújtott a kommunisták számára is, hogy erősítsék, elmélyítsék e politikum osztályharcos tartalmát, és kiépítsék a szakszervezetekben a forradalmi irányzat magvát. A szakszervezetek jelentősége azonban nem korlátozódott a politikai és gazdasági harcra, valamint a kulturális nevelés területeire, hanem számottevően érvényesült a proletariátus osztállyá szerveződésében, az újonnan beáramló rétegek beépítésében s így a munkásosztály össztársadalmi erejének növelésében. Kétségtelen, hogy a szervezeti kérdések: tagsági viszonyok, jövedelemforrások, befolyt összegek kezelése, alapszabályok és segélyezési statútumok, ügyintézési eljárások stb. boncolgatása táplószárazságú tárgykörnek tűnhet, csillogás és szárnyalás nélkül. Pedig a párt és a szakszervezetek működési problémáinak, organizációs felépítésének taglalása elkerülhetetlen, mert a szervezet és a politikum (itt legszélesebb értelemben a munkásosztály társadalmi-gazdasági-ideológiai célkitűzései) szoros kölcsön-

hatásban állanak egymással, az eszköz és a cél dialektikus kapcsolatának egyik megnyilvánulási formájaként.

Jelen tanulmányunk feladata a szervezeti és működéstörténet vizsgálatának egyenjogúsítása, a kérdéskör jelentőségének igazolása bizonyos eredményekkel, amelyek továbbfejlesztése még újabb, különösen a helyi levéltárak anyagára kiterjedő kutatómunkát igényel.

I. AZ MSZDP ÉS A SZAKSZERVEZETEK A DUALIZMUS KORÁBAN ÉS AZ 1918–19-ES FORRADALMAK IDEJÉN

1. A politikai és a gazdasági munkásszervezetek a századfordulóig

Az első magyarországi szocialista szervezet, az Általános Munkás egylet (ÁME) a politikai párt funkcióját töltötte be. Vezetői szilárd formák létrehozására törekedtek, állandó és a szervezethez tagdíjjal és tagkönyvvel kötött követő gárda toborzása és ún. mellékegyletek (alapszervezetek) hálózatának kiépítése révén. Különös jelentőséget tulajdonítottak a *szak-egyleteknek*, amelyek szervezését már 1870-től megindították.¹

A körlevelekben, újságcikkekben megfogalmazott kívánalmak, útbaigazítások korszerű koncepciót fejeznek ki a politikai irányítószerv és a szak-egyletek viszonyára vonatkozólag. Az Általános Munkás Újság 1870 májusában javasolta, hogy a szakszervezetek közgyűlésen mondják ki a csatlakozást a munkás egyletnek.² A kapcsolatokról kialakított gyakorlati elképzelésekről pedig az ÁME 1870. novemberi körlevele tájékoztat, amely az egyleti tanács határozatára hivatkozva felszólította a szakegyleteket: küldjenek be kimutatást és fizessenek be minden tag után 3 krajcárt az agitációs alapra.³ A szakegyleti tagok az ÁME beiratási díjának lerovásával egyúttal a munkás egylet kötelékébe is tartoztak, külön munkás egyleti járulék fizetése nélkül. A viszony nem volt súrlódásoktól mentes. A Testvériség c. lap hangsúlyozta, hogy nem elegendő az ÁME-hez való tartozás formális

¹Vö. *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása. 1867–1904. (A továbbiakban: A magyarországi szakszervezeti mozgalom). Bp. 1962. 35. – Az Általános Munkás egyletről l. *S. Vincze Edit*: Szocialista eszmék az Általános Munkás egyletben. Az útkeresés évtizedei. Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1868–1898. Bp. 1977.

²A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. (A továbbiakban: MMTVD). I. kötet. A magyar munkásmozgalom kialakulása. 1848–1890. Összeállította: *Erényi Tibor*. Bp. 1951. 111.

³Uo. 122.

kinyilatkoztatása, hanem elengedhetetlen a pénzügyi kötelezettség teljesítése.⁴

A politikai központként működő ÁME-vezetőség arra törekedett, hogy mindinkább kiküszöbölje a véletlenszerűséget, az esetlegességet a szakegyletekhez és a többi, szintén alapszerveként működő képző-, olvasó-, segélyező és más munkásegyletekhez fűződő viszonyában. Ezért szükségesnek tartotta összekötő bizalmiak választását és megalakította a szakegyleti szekciót. A főkapitányi jelentés szerint ez magában foglalta „a pest-budai minden munkásosztályt”.⁵ A szekcióhoz tartoztak a szakmai szervezetek és a nagyobb üzemek szociáldemokrata munkásainak képviselői, akik együttesen olyan testületet alkottak, amely biztosította a határozatok egyöntetű megvalósítását.⁶

Az 1872-es hűtlenségi pert követően a Munkás Heti Krónika és német nyelvű testvérlapja szerkesztő bizottsága, majd 1873-ban a néhány hónapos élettartamú Magyarországi Munkáspárt működött a szocialista mozgalom központi vezető szerveként, továbbra is azon törekvéssel, hogy létrehozza a szakegyletekkel a mozgalom szervezeti alapjait. A mintegy 700 főnyi tagság és a munkáslapok kb. 4000 olvasója a munka bizonyos eredményességét mutatja.

A szervezkedés ahhoz gyenge volt ugyan, hogy hatékony osztályharcot kezdeményezzen, mégis az 1878-as és 1880-as kettős pártalakító, illetve egyesítő kongresszusokhoz⁷ elegendő minimális bázisként szolgált. A Magyarországi Általános Munkáspárt laza alakulás volt, szabályzat nélkül, s a politikai pártszervezetek sem épültek ki. Az alapegységeket a szakegyletek képezték, ezek híján pedig sok helységben a szociáldemokrata felfogású munkások mint egyéni tagok *bizalmiakat* választottak, akik közvetlenül a pártvezetőséggel tartottak kapcsolatot.⁸ A Magyarországi Általános Munkáspárt azonban az 1880-as évek végéig, az Engelmann Pál vezette radikális csoport felléptéig nem mozdította elő a szakmai mozgalom fejlődését.

⁴ Uo. 168.

⁵ Uo. 180.

⁶ Vö. S. Vincze Edit: A hűtlenségi per. 1871–1872. Bp. 1971. 13–14.

⁷ *Erényi Tibor*: A szakegyletek kora. Az első szakmai szervezetek Magyarországon. In: Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéből. Szerk. Kabos Ernő. Bp. 1969. 42.

⁸ S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (1890–1896). (A továbbiakban: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt). Bp. 1961. 83.

Új időszak kezdődött 1889-től, összefüggésben a II. Internacionálé megalakulásával, a magyarországi nagyipar és a munkásosztály fejlődésével. A szervezeti elvek érettebb és határozottabb formában kerültek megfogalmazásra, Engelmann Pál előadásában a szakegyletekről 1889-ben.⁹ A radikális csoport vezetőjének nézetei szerint a szociáldemokrata mozgalom nem várhatja meg, amíg véletlenül, esetlegesen eljutnak elvei a munkásokhoz, hanem céltudatos szervezés és agitáció szükséges. Önmagában a meggyőző, felvilágosító szó nem elegendő — a mozgalomnak csak akkor lesz vonzereje, ha segélyeket nyújt és képes jobb bér- és munkafeltételeket kivívni. A gazdasági küzdelem eredményességének viszont alapvető feltétele az összefogás a szakmákon belül és a rokonszakmák között. Az egyesülési folyamatot a párt kezdeményezze, irányítsa, s a szakmai szervezkedés révén így biztosítsa a mozgalomba bevont új rétegek nevelését a pártprogram szellemében. Engelmann világosan meghatározta a párt és a szakszervezetek kölcsönös kötelezettségeit: a párt elvi iránymutatással, szociáldemokrata célkitűzésekkel a tőkés társadalom ellen folytatott tudatos osztályharccá fejleszti a gazdasági érdekekért, jobb munkafeltételekért folytatott küzdelmet; a szakegylet pedig érdekeltté teszi tagjait a politikai mozgalom feladatainak a megvalósításában, s így biztosítja a párt számára a szervezett tömegeket.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) első kongresszusa 1890-ben határozatként fogadta el az ismertetett elképzeléseket, hangsúlyozva az *országos egyesületek* létrehozásának szükségességét.¹⁰

Az 1890-es évek elejétől élénk munka bontakozott ki. Több szakma 1892-ben országos kongresszust rendezett. Amint a pártvezetőség jelentése a következő esztendőben megállapította: munkásszakegységek sorozata alakult s „mindannyi a pártprogram álláspontjára helyezkedett”.¹¹ Bővült

⁹ MMTVD I. köt. 572–573. Az útmutató jelentőségű manifesztáció jelentőségére vö. S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. 40. — Erdélyi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom. 114. — Kabos Ernő: A magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek kapcsolatai 1890 és 1918 között. In: Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéből. Szerk. Kabos Ernő. Bp. 1969. 63.

¹⁰ S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. 79–80. — Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom. 124.

¹¹ MMTVD II. köt. A magyar munkásmozgalom az imperializmusra való átmenet időszakában. 1890–1900. Összeállította: Erényi Tibor és S. Vincze Edit. Bp. 1954. 149.

a gazdasági mozgalom eszköztára: ez időben keletkeztek az első szervező bizottságok, ellenállási pénztárak, sztrájkalpok.

Az 1893-as pártkongresszus szervezeti szabályzatot fogadott el, s ennek alapján megindult a politikai pártszervezetek kiépítése a főváros több kerületében, a peremvárosokban és több vidéki helységben, mulandó eredményekkel. A szervezetek jobbára képlékeny állapotban maradtak, nem fejtettek ki folyamatos politikai tevékenységet. A pártszervezetek gyengesége, illetve hiánya a munkásmozgalom fejlődésének egyik legsúlyosabb problémája volt.¹² Ez a körülmény még inkább növelte a szakszervezetek szerepét a párt szempontjából. „A mostani állapotok, a jelenlegi gazdasági és politikai helyzet és a pártmozgalom állása mellett a szakegyesületek egy országos cselekvőképes szervezet alapját képezik” – állapította meg az 1894-es kongresszuson elfogadott határozati javaslat, amely egyúttal – a mozgalom történetében első ízben – *a szociáldemokraták kötelességévé tette a szakszervezeti tagságot.*¹³

Az MSZDP 1895-ös működési szabályzata értelmében minden városban és községben szakmánként kell választani bizalmiakat, akik együttesen alkotják a helyi pártvezetőséget. A vidéki párt- és szakmozgalom irányítása a későbbiekben is ezen az alapon működött.¹⁴

A párt és a szakszervezetek viszonyát taglaló elvi jellegű megnyilatkozások hangsúlyozták a politikai mozgalom elsődlegességét. „Szakszervezet a leves, a politikai szervezet a só . . .” – írta Volkstimme 1896 elején. A lap rámutatott arra is, hogy pártirányítás nélkül a gazdasági mozgalom csak egyletesdihez vezet, csupán időleges sikereket hozhat, a munkásokat *osztály-, de nem céltudatosakká* neveli – tehát a jobb bérekért és munkafeltételekért vívott harcuknak nem ad távlatot.¹⁵

A szakszervezetek kiépülése, megszilárdulása indokoltá tette, hogy a szakszervezeti tagság 1900-ban már a párttagság kritériumává váljék. A

¹² S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. 145. – F. Mucsi: Die Kämpfe für die organisatorische Reform der Sozialdemokratischen Partei Ungarns (1900–1918). (A továbbiakban: Die Kämpfe). Etudes Historiques Hongroises. Bp. 1975. II. köt. 112.

¹³ MMTVD II. köt. 287.

¹⁴ S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. 208. A pártvezetőség ismételt működési útmutatókat, irányelveket dolgozott ki. Ezek rendszerint határozottabb előírásokat, nagyobb követelményeket tartalmaztak a szakszervezeti szabályzatoknál, amelyeknek mintegy végrehajtási utasításáiként készültek.

¹⁵ MMTVD II. köt. 346–347.

pártkongresszus határozata értelmében a jövőben csak az tartozik a párt-hoz, aki saját szakmája szervezetéhez csatlakozott, egyszersmind anyagilag és erkölcsileg támogatja a pártot. Ennek módjáról a határozat nem tartalmazott előírást. A párt és a szakszervezet kapcsolatáról a határozat megállapította, hogy a politikai és a gazdasági mozgalom elválaszthatatlan egységet képez, a munkásosztály küzdelme az anyagi helyzet javításáért és a politikai jogokért kölcsönösen feltételezi egymást.¹⁶

Az 1890-es évek végére – az 1900-as évek elejére előnyösen változott a szakmozgalom helyzete. 1898-ban megkezdte folyamatos működését a Szakszervezeti Tanács, a következő évben összeült a szakszervezetek első országos kongresszusa. A gazdasági szervezkedés erőgyarodása a párt szempontjából is jelentős fejlemény volt. Az MSZDP 1900 őszén készült jelentése a II. Internacionálé párizsi kongresszusához beszámolt arról, hogy az érdeklődés és tevékenység legnagyobb része a sajátos magyarországi viszonyok következtében a szakszervezetekre összpontosult, s bár ezekben tiltott a politizálás, „a szakegyleti tagok kivétel nélkül elvtársak”.¹⁷

1901-ben több szakmai szervezet országos tanácskozást tartott és ismét összeült a szakszervezetek kongresszusa. Ennek határozatai alapján, a kormányzati politika bizonyos enyhülését kihasználva több fontos szakegylet 1902–1903-ban országos szövetséggé alakult.¹⁸

Mind a politikai, mind a gazdasági mozgalom fejlődését hatékonyan előmozdították az 1903-as kongresszus határozatai. Az új program irányt adott a szakszervezetek politikai munkájának. A szervezeti szabályzat pedig megjelölte azokat a gyakorlati kötelezettségeket – így a szervezeti pártadót –, amelyekben a szakmai szövetségek és a párt közötti kapcsolatok testet öltöttek. Az egyének számára is tartósabb köteleket jelentett a meghatározott összegű pártadó bevezetése, továbbá a minden eddiginél kategorikusabban megfogalmazott kötelezettség a belépésre valamely szakmai vagy pártszervezetbe.¹⁹

¹⁶ Uo. 318. – *F. Mucsi*: Die Kämpfe. 113

¹⁷ MMTVD III. köt. A magyar munkásmozgalom a 20. század első éveiben és az 1905–1907-es forradalmi válság idején. 1900–1907. Összeállította: Erényi Tibor, Mucsi Ferenc és S. Vincze Edit. Bp. 1955. 34.

¹⁸ *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom. 231–241.

¹⁹ Vö. *Erényi Tibor*: A magyarországi szakszervezeti mozgalom. 250–251

Ezen követelmény teljesítését előmozdította, hogy 1903 után megindult a *politikai szabadszervezetek* létrehozása, közvetlenül a pártvezetőség irányításával.²⁰

A szabadszervezetek létrejöttének megértéséhez figyelembe kell vennünk, hogy a közéletet, s ezen belül a politikai szervezetek és gazdasági érdekképviseletek létrejöttét és működését szabályozó jogi keretek, de az íratlan normák és a bevett szokások is teljes mértékben a polgári egyesületek sajátosságaihoz igazodtak.

Párt létrehozása valamely politikai eszme képviselőjére megengedett volt hatósági jóváhagyás nélkül is. A pártalakítás jogának kinyilatkoztatásával azonban véget is ért az egyesülés szabadsága. Állandó, rendszeres szervezeti életet ugyanis csak azok az *egyesületek* folytathattak, amelyek belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályokkal rendelkeztek. A politikai pártnak tehát nem volt alapokmánya, ezt nem is követelhettek tőle, de a megalakuláson kívül nem is volt semmihez sem joga. Az egyesületek pedig, amelyek működését minden részletre kiterjedő pontok határozták meg, politikai tevékenységet nem fejthettek ki.

Ez a jogi szabályozás betű szerint végrehajthatatlan volt, hiszen következetes érvényesítése a politikai életnek még azt a folytonosságát sem tette volna lehetővé, amelyet az uralkodó osztályok érdekei megkívántak. Ezért az egyesülési jog gyakorlati alkalmazása során a hatóságok kivételt tettek azokkal a pártokkal, amelyeket „országos jellegűnek” tekintettek. Ennek ismerve viszont a képviselőházi mandátum birtoklása volt. A képviselőknek jogukban állott gyűléseket rendezni, a választókkal személyes és írásbeli összeköttetést fenntartani. Mindez viszont szükségessé tette a választókerületekben állandó iroda berendezését, tiszteletdíjas vagy ritkábban teljesen függetlenített alkalmazottakkal.

A nyilvános politikai élet fő színtere Magyarországon a polgári társadalom korában a képviselőház volt: az ódon, kényelmetlen épület a Sándor utcában, majd az új, csupa torony, csupa márvány palota a Duna-parton. Az irányadó kormányfői megnyilatkozások, a miniszteri expozék, a tekintélyes képviselők felszólalásai, interpellációi, a folyosói pletykák-híresztelések az újságok belpolitikai rovatának alapvető anyagát szolgáltatták, sőt többnyire a napisajtó címdalait is uralták. A nagyközönség politikai

²⁰ A szabadszervezetek jelentőségét a történeti irodalomban első ízben *Kabos Ernő* i. m. tárgyalta. Munkájában elsősorban a gazdasági szabadszervezetek kettős funkcióját elemezte, a politikai szabadszervezetekkel csak érintőlegesen foglalkozott.

cselekvése ki is merült abban, hogy ezeket a tudósításokat elolvasta, esetleg eszmét cserélt a fejleményekről kávéházi, rokoni, szomszédi környezetben.

A parlament Magyarországon nemcsak abban az értelemben volt külsőség, hogy az igazán fontos kérdésekben nem az ülésteremben hoztak érdemi döntést, és a szavazás már csupán a kulisszák mögött lezajlott megbeszélések, viták eredményét szentesítette. A képviselőház önmagába zárta a politikai aktivitást, amelynek nem volt szervezett és bármikor mozgósítható társadalmi erőben megzilárdult alapja. A kiegyezés után kialakult pártok lényegében azonosak képviselőcsoportjukkal, amelynek szervezeti kerete, a zárt klub vagy pártkör egyúttal a párt egyetlen ténylegesen és állandóan működő organizációs egysége. Az országos politikai tevékenységet egyedül fenntartani képes helyi szervezeti hálózat csak nagyon hiányosan épült ki, ismeretlen volt a kötött és kötelezettségekkel járó párttagság intézménye, hiányzott bármiféle szervezeti statútum.

A választások idején más rendeltetésű intézmények alakultak át ideiglenesen és részlegesen helyi „pártszervezetekké”, kizárólag azon rendeltetéssel, hogy lebonyolítsák a képviselőjelölt kampányát. A kormánypárt számára a közigazgatási gépezet, az ellenzéki pártoknak pedig a politikai-társadalmi, vallási egyesületek, körök, klubok, alkalmi társulások biztosították a kereteket. Ezek esetenként és helyenként igen laza formában a választások közötti időszakban is fennmaradtak, főleg a képviselők és a választópolgárok közötti kapcsolat biztosítása érdekében.

A szűk választójogon és a nyílt szavazáson felépült választási rendszernek, továbbá a negyvennyolcas-hatvanhetes közjogi ellentétet a politikai küzdelem középpontjába helyező közéletnek az igényeit ez a pártszerkezet maradéktalanul kielégítette.

A munkásság a politikai élet ezen formáit nem vehette át oly módon, hogy létrehozza „saját” klubjait, asztaltársaságait, kaszinóit, s nem felelt meg érdekeinek a politizálás választási hadjáratokra darabolt szaggatottsága sem. Módot kellett tehát találnia politikai érdekei szervezett és állandó kifejezésére, védelmére, továbbá a gazdasági harc elé állított akadályok áttörésére is. A kettős feladat megvalósítását bizonyos mértékig megkönnyítette, hogy a kifejezetten politikai vagy az egyértelműen osztályharcos jellegű gazdasági szervezeti formáktól eltekintve a liberális állam lehetővé tette egyesületek alakítását. Így önképző, karitatív, kulturális formális célzattal kialakíthatók voltak organizációs formák, amelyekbe beilleszkedhetett a politikum és a gazdasági osztályharc egyaránt. A szabad-szervezet tehát olyan szervezet volt, amely *egyesületként* fejtett ki poli-

tikai és gazdasági tevékenységet, hatóságilag jóváhagyott alapszabályok nélkül.

Az 1903-as kongresszuson Schwarz Ambrus nyomdász küldött vetette fel azt a gondolatot, hogy a politikai mozgalom kifejelesztése érdekében az országos érvényű alapszabályokkal rendelkező budapesti szervezetek – értelemszerűen a szakmai szövetségek – hozzanak létre politikai szabad-szervezeteket.²¹ Az elképzelés megvalósítására a kezdeti lépéseket a pártvezetőség a következő esztendőben látta elérkezettnek, amikor az újonnan hivatalba lépett Tisza István-kormány fokozta a munkásmozgalom üldözését. Az 1904-es pártgyűlésen elfogadott határozat szerint szükséges politikai szabadszervezetek létrehozása azzal a feladattal, hogy terjesszék a pártsajtót és -irodalmat, s fejlesszék a munkásszolidaritást.²² Ez a döntés tehát útmutatást adott, miként lehet megvalósítani az új szervezeti szabályzatnak a *pártszervezetek* létrehozására vonatkozó pontjait, s ezzel a párt fundamentumának szélesítését a szakszervezeteken túl. 1905-től több rétegjellegű szabadszervezet jött létre.

A nőmunkások 1905-ben megrendezett első országos értekezletén elfogadott szabályzat kimondotta, hogy „minden nő, amíg a nőmunkások országosan nem szervezhetők, köteles előfizetni a Nőmunkást és az előfizetők alkotják a nők szabadszervezetét”.²³ A nemzetiségi szervező bizottságok szintén ugyanilyen alapon működtek. 1907-ben az ifjúmunkások alakítottak szabadszervezetet; hasonló keretek között bontakozott ki a szociáldemokrata értelmiségi mozgalom is.²⁴

A pártvezetőség mind fokozottabb gondot fordított a vidéki, kifejezetten politikai pártszervezetek létrehozására. Az organizáció bizonyos mérvű megszilárdulását mutatta, hogy az 1905-ös kongresszuson elfoga-

²¹ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban: MSZDP) 1903. évi X. pártgyűlésének (a továbbiakban: pgy.) jegyzőkönyve (a továbbiakban: jkv.). Bp. 1903. 76.

²² MSZDP 1904. évi XI. pgy. jkv. Bp. 1904. 47.

²³ MMTVD III. köt. 295. 1. jegyzet.

²⁴ A nemzetiségi szervezetekre l. *Kende János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája. 1903–1919.* Bp. 1973. 55–74. – *F. Mucsi: Die Kämpfe.* 131. – Az ifjúmunkások országos szabadszervezetének megalakulásáról l. MMTVD III. köt. 522. – Az értelmiségi és diákmozgalomról l. *Tibor Erényi: The Activities of the Social Democratic Party of Hungary during the First Decade of the Century.* In: *Studies on the History of the Hungarian Working-Class Movement (1867–1966).* Edited by Henrik Vass. Bp. 1975. 71.

dott módosított szervezeti szabályzat a pártgyűlésen való képviselőket a pártadót fizető tagok létszámának függvényeként állapította meg. Több városban titkárságot hoztak létre. Az 1906-os pártvezetőségi beszámoló pedig első ízben közölte a vidéki szervezetek jelentéseit. Az év decemberében a vidéki párttitkárok budapesti értekezlete irányelveket fogadott el a pártvezetőségek számára. A határozat kimondotta erős vidéki központok szükségességét, s ennek érdekében előírta a rendszeres értekezleteket, a jelentéstételt, a háziagitációt, a propagandát a Népszava előfizetéséért és a pártadó-kötelezettség teljesítéséért.²⁵

A pártvezetőségi jelentés az 1905. április 1.–1906. március 31. közötti beszámolási időszakra már kimutatást közölt a szervezetek pártadó-befizetéséről. 5 fővárosi kerületi és 4 vidéki pártszervezet, a következő esztendőben újabb 13 vidéki pártszervezet szerepel. Kétségtelen, hogy ezek szabad-szervezeti alapon működtek, hiszen tagdíjat szedtek, összejöveleteket rendeztek – vagyis olyan tevékenységet fejtettek ki, amelyhez hatóságilag jóváhagyott egyesületi alapszabály lett volna szükséges.

A pártszervezetek jelentősége inkább még csak létükben volt. A szocialista munkásmozgalom bázisát a szakszervezetek képezték, amelyek 1903-tól igen rövid idő alatt benépesültek. Taglétszámuk, amely 1902-ben még a tízezret sem érte el, 1904-ben már túllépte az 50 ezret, 1906-ban pedig megközelítette a 130 ezret. Az ugrásszerű fejlődés egyik oka a gazdasági viszonyok változásában, különösen a munkások életszínvonalának rosszabbodásában keresendő. A század első éveiben az élelmiszerárak és a lakbérek hirtelen 50%-kal emelkedtek, a bérek viszont a régebbi alacsony szinten maradtak. Nem javultak a munkafeltételek és nem csökkent a munkaidő sem.

A munkásság elégedetlensége azért válhatott cselekvéssé, mert már készen állottak azok a keretek, amelyek képesek voltak befogadni az osztályharc szükségességét felismerő proletártömegeket. „A szakszervezeti vezetők felhasználták az alkalmat, és ahol csak megfordultak, százával, ezrével szervezték a munkásokat” – állapította meg a Szaktanács jelentése.²⁶

²⁵ MSZDP 1907: évi XIV. pgy. jkv. Bp. 1907. 48

²⁶ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1904–1907. A Magyarországi Szakszervezeti Tanács jelentése. Bp. (1908).

2. Az intézményrendszer fejlődése és ellentmondásai az 1900-as és az 1910-es években

A munkások fogékonyságát a szocialista agitációra érzékelhetően fokozták az oroszországi polgári demokratikus forradalomról, s ezen belül a proletariátus által vívott ütközetekről érkező értesülések. Az MSZDP az 1900-as évek közepén a magyar munkásosztály történetében ez ideig páratlan méretű sztrájkokat, tüntetéseket szervezett. Ezt a szakmai mozgalom már említett kiterjedése tette lehetővé, a sikerek viszont tovább erősítették a szakszervezeteket. „A politikai párt nagy akciói, a nagy népgyűlések a munkások ezreit vitték be a szakszervezetekbe” — állapította meg Weltner Jakab az 1905-ös pártgyűlésen.²⁷ A Szaktanács jelentése szerint „az általános választójogért folytatott küzdelmet a szociáldemokrata párt vezette, de meg kell említenünk, hogy a szakszervezetekbe tömörült munkásság az első sorokban állott. Az 1907. október 10-én lezajlott hatalmas tüntetés a szervezett munkásság műve volt. A politikai jogtalanság és gazdasági elnyomatás százezreket állított csatasorba”.²⁸ A magyar szakszervezeti mozgalom tehát erőteljes nevelőmunkát végzett és megnyerte a munkások jelentős tömegeit az MSZDP programjában foglalt polgári demokratikus követeléseknek, különösen az általános titkos választójog és a teljes egyesülési szabadság gondolatának, mozgósította őket a politikai küzdelemre.

A mozgalomhoz ily módon közel jutott munkásokat a szakszervezetek azért voltak képesek a soraikba bevonni, mert szervezetenként kiépült és tartalmilag új vonásokkal bővült gazdasági érdekvédelmi tevékenységük. Ebben döntő szerepet tölthettek be a korábbi ellenállási pénztárakból 1906–1907-ben kifejlődött szakmai szabadszervezetek. A szakszervezet fogalma ez időtől „a szabad szervezetekkel kiegészített szakszervezet”,²⁹ amelyben a szakszervezet végezte a kormányhatóságilag láttamozott, alapszabályokban engedélyezett munkanélküli és szociális

²⁷ MSZDP 1905. évi XII. pgy. jkv. Bp. 1905. 87. — Az MSZDP politikájáról I. *Mucsi Ferenc*: A Kristóffy–Garami-paktum. Bp. 1970. — *Erényi Tibor*: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a magyar politikai életben (1898–1918). (A továbbiakban: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a magyar politikai életben). In: Szocializmus a századelőn. Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből. Bp. 1979.

²⁸ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1904–1907. 8.

²⁹ Uo. 11.

segélyezési, az oktatási feladatokat, a munkaközvetítést; a szabadszervezeteké pedig a tiltott munka volt: irányították a bérmozgalmakat, sztrájkokat, kezelték az ellenállási alapot, a gazdasági harcok anyagi fedezetét³⁰

A szabadszervezetek ún. lapszervezetekként jöttek létre. A tagok a külön szabadszervezeti járulékot, amely az ellenállási alapba került, formailag a szaklap előfizetési díjaként rótták le. Ez a működési elem 1919 után szintén megmaradt. „Miután a munkások a szakegyesületek korlátai között képtelenek voltak anyagi érdekeiket megvédeni, kényszerítve lettek a szakegyesületen kívül lapjárulékot szedni, amelyhez törvényes joguk is volt, mert hiszen minden lapkiadó annyit kérhet a lapjáért, amennyi neki tetszik és a pénzével is azt teheti, amit akar. Ezeket a lapjárulékokat szedték a munkások és a jövőben is szedik. Ebből segélyezték a kizártakat és a sztrájkolókat”³¹ – szögezte le a Szakszervezeti Tanács beadványa a belügyminiszterhez.

Ily módon a hatóságok előtt ismert, de számukra mégis igen nehezen hozzáférhető félegális hálózat jött létre, amely átfogta a szervezett munkásságot. A pártvezetőség szempontjából a korábbi helyzethez képest az jelentette a legfontosabb változást, hogy végrehajtó szerve, a párttitkárság útján a szabadszervezeteket közvetlenül, tehát a szakegyesület kihagyásával irányította. Így történt az ellenforradalmi rendszer időszakában is. Ahogyan a szabadszervezetek fokozatosan megerősödtek, úgy töltötték be mint hatékonyabban a pártszervezetek feladatkörét.³²

Az akciók szervezése, a mozgósítás meggyorsult, növekedett a politikai tényezők szerepe a szabadszervezetekbe tömörült munkások tevékenységében, erősödött ennek szociáldemokrata ideológiai tartalma. „A szakszervezetek munkásai elfogadták a párt programját és úgy fejezik ki a párthoz való tartozandóságukat, hogy szabadszervezeteikben teljesítik a pártadó fizetését. A párt számbeli gyarapodását a szakszervezetekbe

³⁰ A szabadszervezetekről l. *Kabos Ernő*: i. m. 81.

³¹ MMTVD IV. köt. A szocialista munkásmozgalom Magyarországon az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején. 1907–1918. Első rész. 1907–1914. (A továbbiakban: IV/A). Összeállította és szerkesztette: Erényi Tibor, S. Vincze Edit, Mucs Ferenc, Kende János. Bp. 1966. 177.

³² Vö. *Kabos Ernő*: i. m. 87. Az a *folyamat*, amelynek során a szabadszervezet pártalapszervezetté vált, még további kutatómunkát kíván, különösen az 1904–1907-es esztendőik szakszervezeti és pártmozgalom történetének részletes vizsgálatát.

tömörült munkások taglétszámának a növekedése fejezi ki...³³ – állapította meg az MSZDP a II. Internacionálé stuttgarti kongresszusához 1907-ben küldött – a történeti irodalomban gyakran idézett – jelentésében. A dokumentum ismertette a szabadszervezetek pártirányításának módját és rámutatott arra, hogy a politikai vezetés a szabadszervezetek bizalmi férfiai útján adta ki utasításait, mozgatta a szervezett munkásokat a párt érdekében.

A pártvezetőség 1907–1908-ban több rendszabállyal intézményessé tette a kapcsolatokat és megerősítette helyzetét a szabadszervezetek politikai irányító csúcsszerveként. A pártbizalmiak ez ideig alkalmiszzerű összejövetelei helyébe az 1907 végén kidolgozott szabályzat szerint rendszeres havi értekezletek léptek, amelyeken megtárgyalták az aktuális politikai és mozgalmi kérdéseket, az ügyekben kötelező erejű határozatokat hoztak. A bizalmi testület nem volt fölérendelt szerve a pártvezetőségnek, amely csak a kongresszusnak tartozott beszámolási kötelezettséggel. Mégis fontos fóruma volt az állandó kapcsolatnak a párttagság nézeteit jól ismerő bizalmiakkal, akiket a pártvezetőségnek a politikai lépései számára elsősorban meg kellett nyernie. A testületbe a párt- és a szak-szervezetek a pártadót fizető tagjaik létszáma arányában küldhettek képviselőket, továbbá minden országos központi szervezetnek 1–1 delegátusra volt joga.³⁴ A küldötteket a szabadszervezetek csoportjai választották, míg az országos szabadszervezetek képviselőit a szakmai szervező bizottságok jelölték ki.³⁵

A szociáldemokrata párt szerkezetébe a szabadszervezeteket az 1908-as pártgyűlésen elfogadott szervezeti szabályzat építette be, ez volt az első statútum, amelyben megnevezésre kerültek mint alapszervezeti jogokkal és feladatokkal rendelkező egységek. Ebben az összefüggésben a legfontosabb – nyilván a tényleges gyakorlatnak megfelelő – előírás, hogy a pártadó a szakmai szabadszervezetekben is befizethető. A rendszabály jelentését a javaslattevő Buchinger egyértelműen meghatározta:

³³ MMTVD III. köt. 553.

³⁴ MMTVD IV/A köt. 74. 2. jegyzet. – Vö. *F. Mucsi*: Die Kämpfe. 135. – *Varga Lajos*: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellenzéke és tevékenysége. 1906–1911. Bp. 1973. 125.

³⁵ Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban: PIA) 658. fond. (f.) 5. csoport (cs.) 15. őrzési egység (őe.).

„aki a szakszervezetben befizeti az adót, az már a pártszervezetnek is tagja.”³⁶

A pártéletben fontos szerepet betöltő intézmények, a kongresszus és a helyi bizalmi testületek összetételét szabályozó pontok tételesen említik a szabadszervezeteket mint képviselőre jogosult alapszervezeteket. A létszamarányos képviselői jog biztosította a vezető testületekben a szabadszervezeti küldöttek túlnyomó többségét, ami megfelelt a tényleges erőviszonyoknak a szakmai és a területi szervezetek között.

Az 1908-as szabályzat egyúttal kifejezte az önálló politikai pártszervezetek megteremtésére irányuló törekvéseket is. A párttag fogalmát meghatározó pont előírta a belépési kötelezettséget a lakóhelyi pártszervezetbe és a szervezettel rendelkező szakmához tartozók részére szakszervezet kötelékébe is. Eddig az előírás csak abban az esetben kötelezte a párttagot, hogy a lakóhely szerint illetékes pártszervezethez csatlakozzék, ha nem tartozott szakmához.

Az új szabályzat első ízben írta elő a választókerületi szervezetek kiépítését, megjelölte a helyi pártvégrehajtó bizottságok feladatait. A fővárosi végrehajtó bizottság teendői: a községi politika, a házi agitáció, a lakbér- és élelmiszer-uzsora elleni harc.³⁷

A politikai pártszervezet kiépítése az 1900-as évek közepén vált mind sürgetőbb teendővé. Ausztriában 1907-ben általános szavazati jog alapján bonyolították le a választásokat, a szociáldemokrata párt jelentős sikerével. Ez, reményül és tanulságul is szolgált. Elképzelhető volt, hogy Magyarországon is sor kerül a régóta esedékes reformra, amelyre viszont szükségesnek tűnt készülni a választási hadjárat terheit elbíró pártszervezetek létrehozásával.

Az MSZDP-n belül kialakult ellenzéki áramlatok nem csupán a párt vonalvezetését, módszereit kifogásolták, hanem a politikai kérdésekkel szoros összefüggésben az organizáció gyökeres módosítását kívánták.³⁸ Felfogásuk szerint a belső reformnak elő kell mozdítania az erőteljesebb, radikálisabb politikát.

Nem volt elégedett a helyzettel számos szakszervezeti vezető sem, elsősorban a vasasok és a nyomdászok, akik szervezettségük, erejük révén

³⁶ MSZDP 1908. évi XV. pgy. jkv. Bp. 1908. 206.

³⁷ MSZDP 1908. évi XV. pgy. jkv. Bp. 1908. 8–16. – Vö. *F. Mucsi*: Die Kämpfe. 136.

³⁸ Vö. *F. Mucsi*: Die Kämpfe. 117. – *Varga Lajos*: i. m. 98.

hagyományosan hangadói voltak a gazdasági mozgalomnak. Míg a párton belül jelentkező radikális ellenzék szerint a szervezeti alkat egyik alapvető akadálya a radikálisabb politikának, a szakszervezeti vezetők úgy vélték, az adott keretek között nem érvényesíthetik a szakszervezetek különösen megnövekedett erejét a munkásság gazdasági helyzetének javítását célzó akciókban. Szerintük a szabadszervezetek politikai igénybevétele fokozza a hatóságok nemkívánatos érdeklődését tevékenységük iránt. A pártvezetőséggel folytatott vita lényege voltaképpen az volt, *milyen célokra hasznosítsák a szervezett munkásság tömegerejét*, amelynek ütőképességét ez időre különösen fokozta, hogy kialakult a magyarországi viszonyokhoz alkalmazkodó harci formája, a szabadszervezet. A gazdasági mozgalom igen sok vezetője úgy vélte, hogy ugyanazok a szervezetek nem tudnak egyidejűleg kétfrontos harcot vívni: a kormány ellen, az általános választójogért, valamint a munkáltatókkal szemben, a jobb bérekért és munkafeltételekért. Az 1908 elején megrendezett szakszervezeti kongresszuson első ízben, majd a következő években több pártgyűlésen kifejtett véleményük lényegét Rothenstein Mór, a nyomdászszakszervezet elnöke így fogalmazta meg: „ha a szakszervezetek politikával vannak elfoglalva, nem tudnak gazdasági eredményekért harcolni, és akkor végeredményben a politikai mozgalom is szenved, mert a pártadó csökken.”³⁹ Hasonló értelemben szólalt fel több ízben Malasits Géza a vasasszakszervezet, Peidl Gyula és Preusz Mór a nyomdászok, és Jászai Samu a Szaktanács képviselőjében. Hangsúlyozzuk: a radikális ellenzék és a szakszervezeti vezetők nem egymással vitakoztak, hanem mindkét csoport a *pártvezetőséget* bírálta, lényegesen eltérő indítékokból és pozícióból. A szakszervezeti vezetők aggodalmaira, kívánságaira nyilván jobban oda kellett figyelni, hiszen számottevő hatalommal, befolyással rendelkeztek. Ők a megoldás útját abban látták, hogy függetleníteni kell a pártot és a szakszervezeteket, tehát a szabadszervezeteket ki kell vonni a pártvezetőség és a párttitkárság irányítási jogköréből.⁴⁰

Az 1907-től kibontakozó gazdasági válság meggyengítette a szakszervezetek anyagi erejét. A kifizetett munkanélküli-segély 1907-ben az előző évihez képest 40%-kal, 1908-ban újabb 45%-kal, az 1906-osnak már több mint kétszeresére növekedett. Egyidejűleg mind erőteljesebben támadásba

³⁹ MSZDP 1910. évi XVII. pgy. jkv. Bp. 1910. 65. — *Kabos Ernő*: i. m. 108.

⁴⁰ MSZDP 1909. évi XVI. pgy. jkv. Bp. 1909. 118. — L. még erről: *Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1909. évben*. Bp. 1910. 208.

lendültek a burzsoázia gazdasági érdekképviseleti szervezetei, a *munkáltató szövetségek*. Az 1907-ben megalakult Magyar Építőipari Munkaadók Országos Szövetsége, az ún. kutyaszövetség hatáskörébe vonta a lakatos, bádogos, szerelő, kovács szakmákat is, és mintegy a kisipari munkáltatók csúcsszerveként irányította az akcióikat a jelentős hányadban kisipari munkásokat tömörítő szakszervezetek ellen. A legtöbb gyáripari ágazatban is működött munkáltató szövetség, amelyek közül a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete (VGOE) építette ki leghatékonyabban az egyöntetű fellépést biztosító bérmegállapító apparátusát és honosította meg „munkaközvetítés” ürügyén a „feketelisták” rendszerét.⁴¹

A szakszervezeti vezetők attól tartottak, hogy a munkáltatók a munkás-egyesületek meggyengült pénzügyi helyzetét kihasználva érvényre juttatják friss keletű szervezettségüket az előző évek fellendülése során a proletariátus javára elért eredmények megsemmisítésére. Jászai és társai úgy vélték, hogy a politikai küzdelmek folytatása az eddigi keretek között elvonja a szabadszervezetek amúgy is megfogyatkozott energiáját, és így nem tölthetik be feladataikat a gazdasági harcokban. „Magyarországon az utóbbi években rohamosan fejlődött a szakszervezeti mozgalom és ennek következménye volt a »kutyaszövetségek« alakulása. A munkásszervezeteket teljesen igénybe veszik a gazdasági harcok. A szervezetek ma már nem annyira támadó, mint inkább védelmi harcokat kénytelenek vívni. És ennek természetzerű következménye, hogy a szakmai szabadszervezetek megbízhatatlan alapjai lettek a pártnak”⁴² – fejtegette Jászai az 1909-es pártkongresszuson.

A kedvezőtlen gazdasági helyzet és a munkáltató szervezetek érzékelhető beavatkozása az osztályharcba magyarázatot ad arra, miért éppen 1908–1909-ben vetette fel a szakszervezetek több vezetője a párt és a szakmozgalom kettéválasztását. A vitára azonban mindenképpen sor került volna, hiszen a politikai és a gazdasági mozgalom viszonya, a párt és a szakszervezetek szerepe az új körülményeknek megfelelően tisztázást kívánt.

A szakszervezeti vezetők elérkezettnek látták az időt arra, hogy kísérletet tegyenek a hatalmi viszonyok módosítására, a tradicionális vezetési,

⁴¹ A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Végrehajtó Bizottságának jelentése az 1908–1909. évekről. Bp. é. n. 10. – Vö. *Peter Sipos: Authorities, Employers and Trade Unions in Hungary*. In: *Studies on the History of the Hungarian Trade Union Movement*. Ed. by Ernő Kabos–András Zsilák. Bp. 1978.

⁴² MSZDP 1909. évi XVI. pgy. jkv. Bp. 1909. 118.

az alá- és fölérendeltségi szerkezet megváltoztatására. Az általános, titkos szavazati jog, tehát egy kifejezetten politikai követelés, úgy ítélték, csak áttételesen szolgált szakszervezeti érdekeket. Sokkal fontosabbnak tekintették ebből a szempontból az *egyesülési és gyülekezési szabadság* kivívását. Az 1908-as pártkongresszuson Weltner Jakab kijelentette, hogy mindenekelőtt a választójogot kell kiharcolni, s ha ezt elérték, akkor következik majd az egyesülés és gyülekezés ügye. Malasits Géza viszont azt hangoztatta, hogy értéktelen a választójog a szabad gyülekezés lehetősége nélkül, tehát ennek érdekében is ugyanolyan elszántan kell küzdeni.⁴³ A vasasok határozati javaslata az 1908-as szakszervezeti kongresszuson csak az egyesülési és gyülekezési szabadság törvényes biztosítását követelte, a választójog kérdését nem említette; az-előterjesztés továbbá olyan indoklással kívánta a szakszervezeti ügyek átutalását a belügyminisztériumból a kereskedelmi kormányzat hatáskörébe, hogy „a munkások szakszervezetei nem politikai egyesülések”.⁴⁴ A pártvezetőség stratégiájában az általános választójog a *polgári demokrácia* kiindulópontját jelentette. A szakszervezeti vezetők ennek különös jelentőségét tagadva valójában a politikai rendszerváltozásért folytatott harc jelentőségét vonták kétségbe, és helyettesítették szűkebb, bár szintén politikai célkitűzéssel, a szakmai mozgalom nagyobb mozgási szabadságával. Úgy vélték, hogy a politikai harcra szükség van, de mint a gazdasági szervezetek pragmatikus érdekeit szolgáló, azoknak alárendelt tevékenységre, a jobb bérekért és munkakörülményekért folytatott küzdelem minél kedvezőbb feltételeinek biztosítása érdekében.

A szociáldemokrata elvi platformot, a pártprogramot Jászai, Peidl és társaik elfogadták általános világnézeti hitvallásként, amely nem állt ellentétben a szakszervezetek önállóságával. A politikai és a gazdasági mozgalom szétválasztását nem ideológiai, hanem szervezeti függetlenítésnek fogták fel, s lényegét abban látták, hogy a szakszervezet ne végezzen pártmunkát „mint hivatalos kerületi szervezet”.⁴⁵

⁴³ MSZDP 1908. évi XV. pgy. jkv. Bp. 1908. 189., ill. 180.

⁴⁴ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1904–1907. 69.

⁴⁵ MSZDP 1910. évi XVII. pgy. jkv. Bp. 1910. 97. – „... Magyarországon a szakszervezetekben tömörült munkásság szociáldemokratikus szellemben van nevelve, és a szakszervezetek és a szociáldemokrata párt függetlenítése csak a munka megosztását jelenti” – mondotta Jászai az 1909-es kongresszuson. MSZDP 1909. évi XVI. pgy. jkv. Bp. 1909. 119.

Garami Ernő és Weltner Jakab a pártvezetőség képviselőiben is határozottan visszautasították ezt a koncepciót és a belőle következő legfontosabb gyakorlati követelést: a szabadszervezetek mielőbbi tehermentesítését a pártfeladatoktól. Elvben elismerték a szétválasztás szükségességét, de elutasították, hogy közvetlenül és sürgősen napirendre tűzzék azt. Úgy vélték, a pártszervezetek belátható időn belül nem válnak képessé arra, hogy helyettesítsék a szabadszervezeteket a politikai mozgalomban. Weltner szerint fontos ugyan a pártszervezetek elméleti kiépítése, de ezek demokratikus szabadságjogok, s különösen az általános szavazati jog nélkül nem működőképesek, tennivalóik, feladataik csak akkor lesznek, ha a választójogi reform megvalósul és az MSZDP a mandátumszerzés reményében indulhat a választásokon. Addig pedig a szabadszervezetek végezzék el a politikai feladatokat, mert a hiba, úgymond, nem a szerkezeti felépítésben rejlik, hanem abban, hogy vannak „lusta szakszervezetek”, amelyek nem látják el lelkiismeretesen pártvezetési teendőiket.⁴⁶

Garami sem látta még időszerűnek a szétválasztást. Az 1910-es pártgyűlésen kifejtett elképzelése szerint egy átmeneti állapot jött létre, „amelyben még a régi kereteken belül folyik a munka. És egyszerre nem alakul ki két egyenrangú, egyenlő erejű szervezet . . . nem tudunk még a pártszervezeteknek kellő munkát adni, és pedig azért nem, mert nincsenek politikai jogaink, amelyek ezt a munkát megteremtik. Majd ha valamilyen politikai joghoz jutunk, akkor lehetséges lesz úgy a gazdasági, mint a politikai szervezeteket külön tartalommal megtölteni”. Az aktuális feladatokat, a mozgósítást a politikai akciókra Garami szerint is továbbra is a szabadszervezeteknek kell ellátniuk, mert a pártszervezetek erre legfeljebb 3–4 év múlva lesznek képesek.⁴⁷ A pártvezetőség legtekintélyesebb személyiségei által előadott elképzelések lényege tehát az, hogy a pártszervezetek több esztendő alatt, fokozatosan kiépítendőek ugyan, de csak mint keretalakulások, amelyekre egyelőre nem hárulhat érdemi mozgalmi munka, csak a *Népszava-agitációra* szorítkoznak. A párt politikai harcának fő eszközei továbbra is a szakmai szabadszervezetek maradnak.

Buchinger Manó, a párt titkára, az operatív pártmunka irányítója közvetítő álláspontot képviselt. A párt és a szakszervezetek mielőbbi szét-

⁴⁶ MSZDP 1909. évi XVI. pgy. jkv. Bp. 1909. 131.

⁴⁷ MSZDP 1910. évi XVII. pgy. jkv. Bp. 1910. 152.

választását kockázatosnak tartotta, de a pártszervezés elodázását, csak névleges árnyékszervezetek létrehozását szintén nem ítélte célszerűnek. A gyakorlati tapasztalatokból azt a következtetést vonta le, hogy egy jól működő új organizáció megteremtése igen lassú, bonyolult dolog, amely nem valósítható meg még szükség esetén sem rajtaütésszerűen, máról holnapra. Ezért indokoltnak látta, hogy késedelem, tétovázás nélkül kezdjék el a kerületi politikai pártszervezetek kiépítését. A forma szerinte különböző lehet: alapszabállyal működő szociáldemokrata egyesület vagy bizalmas határozatok alapján dolgozó politikai szabadszervezet. Hangsúlyozta azt a feltételt is, hogy nem számít párttagnak, aki a *lakóhelyén* működő pártszervezetben nem végez „valamely, ha mégoly apró, tehetségétől és szabadidejétől telő agitációs munkát”, s nem fizeti a tagsági járulékot.⁴⁸

Buchinger úgy vélte, viszonylag rövid időn belül kezdeti eredményeket lehet elérni, feltéve, ha a szakmai szabadszervezetek kellő segítséget adnak. S ez utóbbi kritérium szintén eltérést jelentett mind a szakszervezeti vezetők álláspontjától, akik a lehető leggyorsabban szabadulni akartak a pártmunkától, mind Garamiék nézetétől, akik tartósan konserválni kívánták a mozgalom szerkezeti felépítését.

Buchinger álláspontját néhány szakmó zgalmi funkcionárius is támogatta. Rády Sándor, a budapesti vasas helyi csoport titkára, korábban maga is az MSZDP egyik titkára, az 1909-es kongresszuson a szétválasztás gondolatát összekapcsolta a politikai szabadszervezet kiépítésének követelésével. Sterbinszky Lipót, az Építőmunkás Szövetség másodelnöke pedig ugyanitt javasolta, hogy a pártszervezetek kiépítésében a szakmai szabadszervezetek nyújtsanak hatékony támogatást.⁴⁹

Az 1909-es pártkongresszus a szervezési politika irányelveit rögzítő pártvezetőségi javaslat átdolgozására kijelölt egy bizottságot, amelynek tagjai voltak többek között Buchinger Manó, Rády Sándor, Jászai Samu, Teszársz Károly és Weltner Jakab. A kompromisszumos szövegezésű határozat értelmében szükséges a pártszervezetek fokozatos létrehozása, de „egyenesen végzetesek” azok a törekvések, „amelyek a pártszervezetek *kielégítő* kiépítése előtt a gazdasági szabadszervezeteknek a politikai párttól való elszakadását célozzák”. A dokumentum szerint a szakmai szabadszervezeteknek támogatniuk kell a pártszervezetek munkáját. Ez utóbbi pont nem szerepelt a pártvezetőség nevében Weltner által bete-

⁴⁸ *Buchinger Manó*: Politikai pártszervezet és házi agitáció. Bp. [1909]. 18.

⁴⁹ MSZDP 1909. évi XVI. pgy. jkv. Bp. 1909. 115.

jesztett eredeti szövegben, amely még egy ponton eltért a végleges megfogalmazástól: a „kielégítő” helyett a „teljes” kiépítést jelölte meg a kettéválasztás feltételének.⁵⁰

A határozat megvalósítása érdekében 1909. május 16-án összeült az első budapesti és Budapest környéki pártértekezlet 56 fővárosi szakmai szabadszervezet és 12 pártszervezet képviselőinek részvételével. Rády Sándor előadó hangsúlyozta, hogy a fennálló keretek tüntetéseket, nagygyűléseket lehetővé tesznek, mert ezekre a szabadszervezetek mozgósítják a munkásokat. Rendszeres politikai élet azonban nem alakult ki, ezért 1–2 év múlva szét kell választani a gazdasági és a politikai mozgalmat.

Az értekezleten elfogadott határozat előírta végrehajtó bizottság választását minden kerületben, a házi bizalmiférfi-rendszer kiépítését; a pártszervezetek feladatait a munkásság politikai nevelésében, a lakbér- és élelmiszeruzsora elleni harcban, a községi politika irányításában, a szervezetlen munkások között végzendő agitációban és oktatásban, gyűlések rendezésében és sajtópropagandában jelölte meg. A kerületi pártszervezetek benépesítésénél a vezetőség elsősorban a szakmai szabadszervezetekben tömörült munkásokra kívánt építeni. Ezért előírták, hogy minden tag köteles heti 2 fillér helyi pártadót fizetni a kerületi szervezetekben.⁵¹

Az értekezlet után minden közigazgatási kerületben létrejött a pártszervezet, megalakultak a helyi testületek és a fővárosi végrehajtó bizottság. Az 1909. decemberi újabb budapesti pártértekezlet községi programtervezetet fogadott el, valamint kimondta, hogy csak az a szakmailag szervezett munkás tekinthető párttagnak, aki a lakóhelye szerint illetékes kerületi szervezetben is dolgozik.⁵²

Az 1910-es évek elején a pártszervezetek megszilárdultak és folyamatosan működtek. A helyi 2 filléres járulékot fizető (tehát szakmailag is szervezett, az országos pártadót a szabadszervezetekben lerovó) párt-

⁵⁰ Uo. 77–78., illetve 124. Vö. *Varga Lajos*: i. m. 119. – *F. Mucsi*: *Die Kämpfe*. 137.

⁵¹ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1909. évben. Bp. 1910. 298. és köv. – „Ennek a határozatnak az volt az intenciója – állapította meg a pártvezetőség jelentése a következő esztendőben –, hogy a helyi pártadó bevezetése által az elvtársak részben szorosabban bevonassanak a pártszervezetek keretébe, részben, hogy speciális agitációs kiadásaira a pártszervezetek ilyen alapon nyerjenek fődözetet.” (MSZDP 1910. évi XVII. pgy. jkv. Bp. 1910. 32.)

⁵² Uo. 338.

tagok száma a fővárosi kerületi szervezetekben 1566, 1913-ban 3921 fő, országos pártadót is itt fizetett 1911-ben (1910-ről nincs adat) 311, 1913-ban 4025 személy.⁵³

A szervezetek részt vettek a nagy demonstrációk előkészítésében, tetemes mennyiségű röpiratot, plakátot terjesztettek; közreműködtek az Általános Fogyasztási Szövetkezet munkájában, házi agitációt végeztek, kibontakozott az utcabizalmi rendszer; jelentős helyet kapott a Népszava-agitáció. A főváros környéki ipari övezet 8 helységében az MSZDP 60 mandátumot szerzett az önkormányzati választásokon.⁵⁴ A területi szervezetek tehát aktív részei a pártéletnek és a vezetőség számíthatott közreműködésükre a politikai küzdelmekben.

Az eredmények ellenére a politikai szervezetek még korántsem váltak alkalmassá arra, hogy átvegyék a szakmai szabadszervezetektől a pártfeladatokat, fejlődésüket az új organizációnál szokványos kezdeti nehézségeken kívül még több tényező is hátrányosan befolyásolta.

A fejlesztés ütemét és méreteit illetően elgondolkodtatta és óvatosságra készítette a pártvezetőséget, hogy az Alpári Gyula vezette ellenzéki csoport fő bázisa a fővárosi VIII. kerületi szervezet volt.⁵⁵ Kiderült, hogy a rendszeres politikai viták, az aktuális közéleti ügyek és az MSZDP ezekkel kapcsolatos magatartásának megtárgyalása, ami a párt-szervezetek tevékenységébe lendületet vitt, számukra vonzerőt biztosított, óhatatlanul kitermeli az ellenzékiiséget a pártvezetőséggel szemben. A bírálat itt sokkal szabadabban, kötetlenebbül és élesebben nyilatkozott meg, hiszen az esetleges megtorlás – a kizáratás – jóval kevesebb kockázatot jelentett, mint a kirekesztés a szakmai szervezetből, amivel együtt

⁵³ A pártadóbevételi adatok arra vallnak, hogy a kötelezettség teljesítése korántsem volt általános és egész esztendőn át egyenletes. 1910-ben a helyi pártadóból befolyt összeg 435 ötvenkét héten át fizető tagnak felel meg, a nyilvántartott létszám 27%-ának. „A kezdet nehézségeit tekintve az eredmény kielégítőnek mondható” – állapította meg resignáltan a pártvezetőség jelentése. (MSZDP 1910. évi XVII. pgy. jkv. 32., az adatokat l. uo. 33.) A fegyelem javulását bizonyítja, hogy az 1913-as helyi pártadóbevétel 3770 egész évben rendszeresen fizető tagnak felel meg, a létszám 96%-ának. Rosszabb az arány az országos pártadó-jövedelem arányát illetően: a befolyt összeg 1606 ötvenkét hetes befizetésnek felel meg, a létszámhoz képest 39,9%-nak. (MSZDP 1913. évi XX. pgy. jkv. Bp. 1913. 58–59.)

⁵⁴ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben. Bp. 1914. 394.

⁵⁵ Vö. Varga Lajos: i. m. 144.

járt a segélyezési, munkaközvetítési stb. jogok elvesztése. A pártszervezet mint az ellenzék potenciális gyülekező helye — ez az aggodalom 1919 után is fékezte a szociáldemokrata pártépítési munka kibontakozását.

Az 1909-es kongresszus, mint fentebb említettük, a szakmai szabad-szervezeteket arra kötelezte, hogy támogassák a pártszervezetek építését. A határozat alapján 1912-től a vezetőségek ellenőrizték, befizetik-e a tagjaik a helyi pártadót. Döntést hoztak arról is, hogy a szerdai napokat szabaddá teszik a pártrendezvények számára.⁵⁶

A szabadszervezetekben emelkedett az egyéni pártadót befizetők száma is. A vasasszakszervezetben az arány 1912-ben elérte a 90%-ot, a festőmunkásoknál ez évben a 66%-ot, 1913-ban itt is a 90%-ot. A vidéki adatok hasonló fejlődést bizonyítanak. A szervezett munkások és a pártadót fizetők létszámainak összehasonlításából kitűnik, hogy az egyéni párttagok aránya 1911–1913 között 71,3%-ról 80,3%-ra emelkedett, miközben a szervezett munkások száma 27 ezerről 51 ezerre, 47%-kal növekedett.⁵⁷

Az MSZDP tehát szervezetileg nem a politikai és a gazdasági mozgalom szétválása irányába fejlődött, hanem erősödött a párt és a szak-szervezetek kapcsolata, a szakmai egyesületek politikai jellege. A szabad-szervezeti tagok a szervezeti pártadó révén kollektívan már eddig is a szociáldemokrata párt tagjainak számítottak. Az 1910-es években kiterjedően volt a szabadszervezeti tagság összekötése az egyéni párttagsággal, ami a pártadó növekvő arányú lerovásában jutott kifejezésre, külön belépési nyilatkozat, felvételi procedura nem lévén.

Az említett tendencia szintén akadályozta a területi pártszervezetek kibontakozását, hiszen azok közül, akik a szabadszervezetekben befizették a járulékot, s ily módon eleget tettek alapvető kötelezettségüknek, csupán csekély számban jelentek meg a pártszervezetekben. „A szakmailag szervezett munkások, akik saját szakegyleteikben és szabadszervezeteikben elég működési teret találnak, nehezen nyerhetők meg a pártszervezeteknek — állapította meg egy rendőrségi jelentés. — A már megszer-

⁵⁶ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1912. évben. Bp. 1913. 391. és 396.

⁵⁷ Vö. *Kabos Ernő*: i. m. 94–95. — Úgy véljük, az egyéni párttagok aránya magasabb volt a szerző által 50%-ra becsült aránynál, a kérdés tisztázásához még további kutatómunka szükséges. — Az 1911–13-as vidéki adatokat l. MSZDP XVIII. pártgyűlés ikv. 30–31. — XIX. pgy. jkv. 26–28. — XX. pgy. jkv. 50–53.

vezett munkásokat a szakszervezetek nem hajlandók átengedni a párt-szervezeteknek.”⁵⁸ A szakszervezeti vezetők nem is törekedtek arra, hogy előmozdítsák a párt fejlődését. A támogatásra vonatkozó döntéseket csak félszívvel, részlegesen hajtották végre. Többek között azért is volt szükség arra, hogy a kongresszusokon, fővárosi értekezleteken *ismételten* határozatokat hozzanak a szakszervezetek kötelezettségeiről a pártmozgalom iránt. A rendezvényeken gyakoriak voltak a viták, a kölcsönös szemrehányások, a párt és a szakszervezeti vezetők egymást okol-ták a pártszervezetek gyengeségéért.

Az MSZDP az 1910-es évek elején – lényegesen kedvezőbb általános politikai feltételek között, mint a századelőn – ismét nagyszabású harcot indított az általános választójogért.⁵⁹ Ebben a küzdelemben a tömegekről változatlanul a szakmai szabadszervezetek biztosították. „Maguk a szakszervezetek nem foglalkoznak politikával, de a politikai jogokért való küzdelem legszántabb és legmegbízhatóbb katonáit a szervezett munkások képezik. Ez utóbbiak avatták 1912. május 23-át a magyar munkásmozgalom forradalmi napjává” – állapította meg a Szakszervezeti Tanács jelentése.⁶⁰

A nagymérvű politikai aktivitás fokozta a szakszervezetek erejét. Az igen rövid ideig tartó gazdasági fellendülés után 1912 végén ismét a gazdasági válság jelei mutatkoztak. Ennek ellenére a taglétszám 1910-től 1912-ig számottevően emelkedett (86 ezerről 111 ezerre), s még 1913-ban is elérte a 107 ezer főt, 26%-kal többet, mint 1909-ben, a hanyatlás mélypontján. A páratlan méretű és hevességű ütközetekre a munkásságot a szabadszervezetek eredményesen mozgósították, ami jórészt ellensúlyozta a krízis kedvezőtlen hatását. A mozgalom szerkezete teherbírónak bizonyult, s így a szétválasztás átmenetileg lekerült a napirendről. Még kevésbé foglalkoztak a kérdéssel a világháború első éveiben.

A gazdasági és politikai mozgalom viszonyának szabályozása újfent 1917-ben vált időszerűvé a szakszervezetek megerősödése következtében. Taglétszámuk 1917-ben 215 ezer főre, 1913-hoz képest több mint kétszeresére emelkedett. A mennyiségi gyarapodásnál is inkább növelte

⁵⁸ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1912. évben. Bp. 1913. 352.

⁵⁹ *Erényi Tibor*: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a magyar politikai életben. 35.

⁶⁰ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1911–1913. Bp. é.n. 7.

tekintélyüket, hogy az állam és a munkáltatók kénytelen-kelletlen elismerték a szakszervezeteket olyan partnernek, amely a munkásságot képviseli.⁶¹ A néhány esztendeje még üldözött, alig megtúrt szakmai egyesületek most egész társadalmi osztály, az ipari proletariátus érdekképviselőként működtek, s nem lebecsülhető sikereket mutathattak fel a munkásság sérelmeinek orvoslása terén. Jelentősen növekedett vonzerejük, presztizsük, ez viszont tovább fokozta hatékonyságukat a gazdasági mozgalmakban.

Kialakulóban volt a szakszervezetek beilleszkedése, beépülése a tőkés gazdaság gépezetébe Magyarországon is. A reformista vezetők nem kívántak többet elérni a beleszólási jognál a munkásság életviszonyait meghatározó tényezők szabályozásába. Tisztában voltak azonban azzal, hogy az elért eredmények még csak átmenetiek és szorosan kapcsolódnak a kivételes körülményekhez a háború idején, amikor az állam fokozottabban beavatkozott a gazdasági élet irányításába. A vívmányok továbbfejlesztése és megszilárdítása viszont elképzelhetetlen volt a kormányzati rendszer megváltozása nélkül.

A szakszervezetek önmagukban nem harcolhatták ki a polgári demokráciát, még a fellazult jogrend viszonyai között sem vállalhatták a nyílt politikai küzdelembe bocsátkozás kockázatát. Ezt a szakszervezeti vezetők a párt feladatának ítélték, és úgy vélték, ha a párt önálló szervezetekkel rendelkezne, akkor sokkal impozánsabb, ütőképesebb erőre tenne szert, hatékonyabban teljesítené saját politikai és ideológiai feladatait, és így jobban szolgálná a szakszervezetek érdekeit is. „Amilyen erőnk és tekintélyünk van politikai téren, olyan van gazdasági téren is. Csakhogy a gazdasági szervezetek többet veszhetnek, mert ezeknek van sztrájk-alapjuk is, és más nagy feladataik vannak. Mikor tehát belátjuk, hogy a pártvezetésnek az életét mintegy csak az általános választójogért való harc képezi... és az egész pártéletet esztendőről esztendőre ebben a szűk keretben éltük le, és ezenkívül még csak egy jelszavunk volt, hogy »agitáljunk a Népszaváért«, ez most már nekünk kevés, mert nemcsak az ipari munkásságot akarjuk megnyerni, hanem egy nagy csomó lakosságot, amelyre szükségünk van”⁶² – fejtegette Vanczák János az MSZDP 1917.

⁶¹ Kende János: A magyarországi szervezett munkásság az első világháborúban. (A továbbiakban: A magyarországi szervezett munkásság). Párttörténeti Közlemények, 1969. 1. sz. 94.

⁶² MMTVD IV. köt. A szocialista munkásmozgalom Magyarországon az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején. 1907–1918. Második

áprilisi „bizalmas kongresszusán”. A vasas és a nyomdász szabadszervezet küldöttei pedig új hetilapra és a budapesti helyi titkárságra vonatkozó határozati javaslatukat azzal indokolták, hogy „a pártélet mélyítése, a párt tagjainak szaporítása és főleg a vagyontalan lakosság érdekeinek szocialista szellemben való védelme fontos pártfeladat...”⁶³

Szakasits Árpád a MÉMOSZ képviseletében szintén hangsúlyozta, hogy a párt tevékenysége „túlságosan egyoldalú volt, túlságosan sok, erőnkkel arányban nem álló áldozatot hoztunk a választójogért... Ha nem csupán a választójogért küzdöttünk volna, nagyobb tömegek álltak volna mellénk. A Népszava is teljesen a választójogért volt és nem csoda az, hogy ha szocializmusról van szó, ez alatt választójogot értenek”.⁶⁴

A szakszervezeti funkcionáriusok tehát a szociáldemokrata pártot tekintették a politikai harc intézményének, de taktikáját nem tartották célravezetőnek; társadalmi bázisát túl szűknek, a gazdaságilag már amúgy is szervezett ipari munkásságra szorítkozónak ítélték, súlyos fogyatékoságnak tekintették az ütöképes önálló szervezeti hálózat hiányát. Holott mindez hátrányosan befolyásolta a szakszervezetek törekvéseit a tartós és szilárd egyenjogúságra a munkáltató szervezetekkel, valamint a világháború időszakában a bér- és munkaügyi kérdésekben mind aktívabbá váló állammal. A szakszervezeti vezetők erős szociáldemokrata pártot akartak, fejlett és a szakmáktól független szervezetekkel, széles, társadalmi bázissal. Ily módon a pártmozgalom nem csupán eszmei-politikai irányítást nyújthatott a szakszervezeteknek, hanem új erőforrást, harci formákat biztosíthatott céljainak megvalósításához.

A párt politikája felett pedig gyakorlatilag ellenőrzési jogot követeltek. A szakszervezeti vezetők a párt függetlenítésével és megerősítésével egyenrangú feladatuknak tekintették, hogy biztosítsák vezető szerepüket az MSZDP tevékenységi irányának meghatározásában. Olyan pártot kívántak, amely a szakszervezetek működési feltételeinek gyökeres megváltoztatásáért harcol – tehát a legszélesebb demokratikus szabadságjogokért; amely képes arra, hogy kivívja a bejutást az eddig elzárt politikai fórumokra (parlament, fővárosi és más törvényhatóságok), ahol mód nyílik szót emelni a munkások érdekeiért, ahol kivívhatók, illetve

rész 1914–1918. (A továbbiakban: IV/B). Összeállította és szerkesztette: Erényi Tibor, S. Vincze Edit, Mucs Ferenc, Kende János. Bp. 1977. 260.

⁶³ Uo. 257.

⁶⁴ Uo. 261.

bíráhatók, sőt megakadályozhatók törvények, rendeletek, intézkedések a szervezett munkásság érdekeinek megfelelően.

A munkásmozgalom forradalom felé tartó fellendülése abban is kifejeződésre jutott, hogy számottevően gyarapodott a szakmai szabadszervezetekben a párttagok száma. 1913–14-hez viszonyítva 1917-ben az asztalosoknál 14%-kal, a budapesti 1. sz. (legnagyobb) cipész csoportban 44%-kal emelkedett a pártadóbevétel, ami a húsipariaknál és a vasasoknál kb. háromszorosa, a magántisztviselőknél, a kereskedelmi alkalmazottaknál négy és félszerese volt a háború előttiének. A fővárosban a szakmáktól befolyt pártadó összege 1917-ben 1913–14-hez képest 87,2%-kal, a háború előtti fellendülés csúcspontját jelentő 1911–12-es helyzethez arányítva 77,2%-kal növekedett. A vidéki szervezetekben a járulékfizetés több mint kétszeres lett.⁶⁵

A háborús viszonyok közepette szétesett pártszervezetek újjáépítése csak 1917 második felében kezdődött, távolról sem ugrásszerű fejlődést biztosító ütemben. Ezért a politikai mozgalom organizációs alapját – kizárólagosabb jelleggel, mint bármikor az MSZDP történetében – a szakmai szabadszervezetek képezték. Ennek tudatában a szakszervezeti vezetők a párt 1917 áprilisi „bizalmas kongresszusán” olyan reformokat követeltek, amelyek *intézményes formában* biztosították számukra fokozottabb ellenőrzési, beleszólási jogokat a párt ügyeibe.⁶⁶ A pártgyűlés határozatot hozott a *pártválasztmány* megalakításáról. Az új testületbe minden szakmai országos szervezet 3000 pártadót fizető tagig 1–1, minden további 5000 tag után további 1–1 küldöttel vehetett részt, a fővárosi pártszervezetek összesen 5, az országos nőszervezet 1–1, a kongresszus által kijelölt 6 vidéki pártszervezet 1–1 képviselőt delegálhatott. A pártválasztmány negyedévenként rendszeresen ülésezett, de irányító szerve, a végrehajtó bizottság, bármikor összehívhatta. A végrehajtó bizottság feladatkörébe tartozott még a pártalkalmazottak fizetésének megállapítása és személyi ügyeik, a felvétel és elbocsátás kivételével.⁶⁷ „Összekötő, ellenőrző, végrehajtó, sarkalló szerv” – írta a pártválasztmányról a Vas- és Fémmunkások Lapja,⁶⁸ kifejezve azokat a reménye-

⁶⁵ Az 1911–12-es adatokat l. MSZDP 1912. évi XIX. pgy. jkv. Bp. 1912. 50–51. – az 1913–14-es adatokat l. A pártvezetőségnek az 1917. évi országos értekezlet előterjesztendő jelentése. Bp. é. n. 14.

⁶⁶ Vö. *Kende János*: A magyarországi szervezett munkásság. 100.

⁶⁷ MMTVD IV/B. köt. 249.

⁶⁸ Uo. 276.

ket, amelyeket szakegyesületi körökben az új, döntő többségében szakszervezeti delegátusokból álló testülethez fűztek. A pártválasztmány működése során valójában inkább az idézett cikkben elsőként említett *összekötő* funkció érvényesült. Az ülések alkalmat adtak a pártvezetőségnek arra, hogy a fontos döntések tárgyában tájékozódják a szervezett munkásság véleményéről, felmérje a tervezett lépések várható visszhangját. Ily módon biztosíthatta taktikájához a párttagság zömének a támogatását.

1917 nyarától a belpolitikai fejlemények – a Választójogi Blokk megalkulása, a Tisza-kormány bukása – nyomán az általános fitkos szavazati jog a közeljövő esélyévé vált. „Most már bizonyos, hogy a nép jelenlegi jogfosztottságát fenntartani nem lehet . . . A Szociáldemokrata Pártnak minden eshetőséget felkészülten kell várnia. Égetően szükséges tehát, hogy a pártszervezetek fejlődésére minden erőt felhasználjunk” – hangsúlyozta a Népszava 1917 augusztusában.⁶⁹

A politikai organizáció Budapesten – a háború előttiől eltérően – nem közigazgatási, hanem választókerületi alapon tagolódott. 1917 második felében 22 pártszervezet jött létre, ezúttal már nem politikai szabadszervezet, hanem választókerületi pártkör formájában, belügyminiszterileg láttamozott alapszabályokkal. Az újonnan alakult szervezetek tehát legális *egyesületi* tevékenységet folytathattak. Pl. a józsefvárosi XIX. választókerület szociáldemokrata pártkörének az alapszabályok szerint mindenki tagja lehetett, aki elismerte az MSZDP programját, szervezeti szabályzatát és vállalta, hogy teljesíti a tagokra kirótt kötelezettségeket. Nem volt a felvétel feltétele a szakszervezetekhez tartozás.⁷⁰ A pártépítési munka azonban változatlanul nem haladt zökkenőmentesen. 1917-ben csak hét választókerületi pártszervezet teljesített pártadó befizetést, az összegbevételhez képest gyakorlatilag elhanyagolható (0,5%) arányban.

A következő esztendőben teljes erővel kibontakozott a magyar munkásmozgalom forradalmi fellendülése, amely a szakszervezetek taglétszámának robbanásszerű, egy év alatt több mint háromszorosára növekedésében is kifejezésre jutott. A beáramló tömegeket a gyors változás vágya vitte a munkásmozgalomba – a haladéktalan cselekvést sürgették,

⁶⁹ Uo. 358.

⁷⁰ MMTVD IV/B. köt. 395. (jegyzet) – PIA 658. f. 5. cs. 38. óe.

eltérően a párt- és szakszervezeti vezetés óvatos, a megváltozóban levő bel- és külpolitikai körülményekhez, az erőteljes akciók szempontjából mind kedvezőbb feltételekhez csak igen körülményesen alkalmazkodó taktikájától. Sőt, már az is kérdésessé vált, elegendő-e a bármily gyökeres *reform* célkitűzése, s nem volna-e indokolt a munkásmozgalom irányvétele a *forradalomra*?

Az MSZDP irányítói az 1918. januári tömegsztrájk fejleményei során döbbsenek rá arra, hogy képtelenek elképzeléseiket maradéktalanul érvényesíteni, az eddigi módszerekkel nem tudják a legmerészebb jóslatokat is messze meghaladó méretűvé duzzadt mozgalmat vezetni.

A pártvezetőség megrökönyödését jól érzékelteti a sztrájkot folytató munkásokhoz 1918. január 23-án intézett felhívás, amely szerint az újonnan csatlakozottak soraiban a szociáldemokrata meggyőződést, osztálytudatot „és a szükséges fegyelem értékes voltát még nem sikerült általánossá tenni”.⁷¹

Ebben a helyzetben különösen fontossá vált a mozgalom szervezeti féloldalságának felszámolása. A szakszervezeteknek komoly gondot okozott a szervezeti élet átállítása az új taglétszámnak megfelelően. Jelentősen bővültek a teendőik a kifejezetten gazdasági kérdésekben. Úgy tűnt, most lehetőség nyílik arra, hogy a tőkés érdekképviseletektől jelentős engedményeket csikarjanak ki a bizalmi rendszer elismertetésében, a kollektív szerződések általánossá tételében, tehát megvalósíthatók a gazdasági osztályharc reformista jellegű célkitűzései. Így a szakszervezeteknek mind kevésbé jutott erejük a politikai feladatok ellátására, a pártmunkára, s különösen arra, hogy a beáramló új tömegekkel elfogadtassák a szociáldemokrata párt irányvonalát, tengelyében változatlanul az általános titkos választójog követelésével.

Most mind a párt, mind a szakszervezeti vezetők sürgető feladatnak ítélték a *politikai pártszervezetek* kiépítését. Rádöbbsenek arra, hogy ez nem csupán a választási előkészületek szempontjából fontos; a politikai pártszervezetek fontos eszközei lehetnek a vezetőség uralmának az újszerű forradalmas ösztönökkel, vágyakkal telített mozgalom felett.

⁷¹MMTVD V. köt. A magyar munkásmozgalom a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követő forradalmi felkészülés időszakában. A KMP megalakulása, harca a proletárforradalom győzelméért. 1917. november 7.–1919. március 21. Összeállította: Gábor Sándorné, Fehér András, Horváth Zoltánné, Milei György. Bp. 1956. 72.

Az 1918-as februári kongresszuson Weltner beismerte, hogy „a párt szervezete csődöt mondott” és mindent meg kell tenni, „hogy ne lehessen olcsó rágalomokkal és jelszavakkal a magyar munkásmozgalmat kettészakítani”.⁷² Bárdos Ferenc a vasasszakaszervezet nevében elítélte azokat, akik elégedetlenek a pártvezetőség működésével, mert úgymond, nincsenek tisztában a lehetőségekkel. A „sajnálatos jelenségek” – azaz a szembeszegülés a reformista taktikával, a radikális szocialista ellenzék befolyásának erősödése – okát ő is a pártmunka fogyatékoságában látta.⁷³ A kongresszuson elfogadott határozati javaslat szerint a szociáldemokrata célkitűzések érvényesülésének legfontosabb feltétele a „párt rendelkezésére álló erőknek egyesítése és fejlődése. Mindenekelőtt meg kell alakítani és erősíteni az egész országban a pártszervezeteket . . . Minden szervezett munkás nemcsak fizető, hanem működő tagja legyen a helyi pártszervezeteknek”.⁷⁴

Az MSZDP vezetőségének pártépítési koncepciója bizonyos mértékig módosult. Továbbra is nagy súlyt kapott a felkészülés az általános választójogi reform utáni viszonyokra, s ezért a felépítés alapja továbbra is a választókerületi szervezet maradt. Mégis, 1918 elejétől nagyobb hangsúlyt kapott a nevelőmunka, az agitáció a szociáldemokrata politikai irányvonal mellett. Buchinger hangsúlyozta, hogy most a pártszervezeteknek mindazon funkciókat át kell venniük a szakmai szabadszervezetektől, amelyeket azok „eddig a politikai mozgalom számára *úgyszólván átutalt hatáskörben* (a kiemelés tőlem – S. P.) láttak el, ezeket a feladatokot a továbbiakban magára a politikai pártra kell bízni”.⁷⁵

3. Párt és szakszervezet az 1918–19-es forradalmak idején

A forradalmi válság mozgásba hozott számottevő kistulajdonos, alkalmazotti, értelmiségi rétegeket is, amelyeket a szociáldemokrata párt potenciális szövetségesként tartott számon. A vezetőség ez időben már mind határozottabban törekedett arra, hogy az MSZDP – *a dolgozó nép*

⁷² MMTVD IV/B. köt. 327.

⁷³ Uo. 412.

⁷⁴ Uo. 432. – *Kabos Ernő*: i. m. 116.

⁷⁵ *Buchinger Manó*: Pártunk belső szervezetének problémái. Szocializmus, 1918. március. 188. (A kiemelés tőlem – S. P.)

pártja legyen. A nem proletár társadalmi rétegek megnyerését a pártvezetőség elsősorban az *aktív községi politika*, valamint a *jog- és érdekvédelem* eszközeivel kívánta biztosítani. Ezek a teendők szintén elsősorban a politikai pártszervezetekre vártak.

A politikai megelégnélés nemcsak a baloldalt hozta mozgásba. Az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló pártok, szervezetek sorában főként a keresztényszocialista mozgalom törekedett arra, hogy jelentős tömegbefolyásra tegyen szert. 1917–18 fordulójától kibontakozott a klérus irányítása alatt álló szakszervezeti és pártmozgalom,⁷⁶ amely az adott pillanatban még nem jelentett komoly vetélytársat a szociáldemokrácia számára, de veszélyes volt a rendelkezésére álló, szinte korlátlan eszközökből következő fejlődési lehetőségeket tekintve. „Ahány templom, annyi pártszervezet, ahány pap, annyi bizalmi férfi és ezen felül még a tényleges politikai köröknek és pártszervezeteknek töméntelen sokasága” – figyelmeztetett Buchinger. „Ezeknek elhárítása, leküzdése, szintén fontos feladatokat hárít a politikai pártszervezetekre.”⁷⁷

A politikai mozgalom organizációs kiépítése 1918. november–decemberben, a polgári demokratikus forradalom győzelme után indult meg, különösen nagy lendülettel vidéken. A belépési lázra jellemző a párttitkárság felhívása november elején: olyan tömegesen érkeznek belépési nyilatkozatok, hogy a titkárság ezeket nem tudja feldolgozni, ezért mindenki a lakóhely szerint illetékes pártszervezetben, nagyobb városokban pedig a munkásotthonokban jelentkeznek; ahol nincsenek pártszervezetek, ott haladéktalanul intézkedjenek létrehozásukról.⁷⁸

Az MSZDP november 13–20. között agitációs hetet rendezett. Ebben fontos feladatokat szántak a szakszervezeteknek, amelyek feladatává tették, hogy *az üzemi munkások soraiban* toborozzanak párttagokat. A pártvezetőség felismerte a munkásbázis erősítésének, kiszélesítésének szükségességét, egyidejűleg azzal a szervezési taktikával, amely szélesre nyitotta a kapukat a „dolgozó nép pártja”-koncepció megvalósítása jegyében. A párthoz jelentős számban csatlakoztak kispolgári, polgári jellegű testületek, egyesületek, személyek. Így a debreceni pártszervezetbe

⁷⁶ Vö. *Gergely Jenő*: A keresztényszocializmus Magyarországon. 1903–1923. Bp. 1977. 73.

⁷⁷ *Buchinger Manó*: A szociáldemokrata pártszervezet. Bp. 1918. 14.

⁷⁸ *Népszava*, 1918. november 6.

felvételét kérte a helyi ipartestület, Veszprémben több társadalmi egyesület csatlakozott a helyi szervezethez.⁷⁹

A Népszava pártmozgalom-rovata jelentős számban közölt híreket hasonló jellegű kollektív akciókról. A szakszervezetek kötelékébe is igen sok alkalmazott, nem ipari fizikai dolgozó, értelmiségi került. Az 1917. december 31-én számlált 215 222 tagból 80,2% volt ipari munkás és bányász, míg 1918. december 31-re ez utóbbi két kategória a 712 437 főnyi tagállománynak csak 44,6%-át tette ki.⁸⁰ Tekintettel arra, hogy a szakszervezeti tagok egyúttal párttagoknak is számítottak, ezen arányváltozás is módosította a párt szociális összetételét a proletár elem hátrányára.⁸¹

A pártvezetőség felfigyelt erre a jelenségre. A Népszava „boldog büszkeséggel” nyugtázta ugyan a magán- és közhivatalnokok, szabad pályán dolgozó értelmiségiek soraiban a szociáldemokrácia vonzerejének terjedését, de azt is hangsúlyozta, hogy a párt végső célja a magántulajdon megszüntetése, a demokrácia átvitele a politikából a gazdaság területére, s ez újabb súlyos harcokat, netán üldözést, megpróbáltatásokat is jelenthet a párt tagjaira nézve.⁸²

A rendelkezésre álló adatok nem teszik lehetővé, hogy felmérjük: milyen mérvű volt a kispolgári-alkalmazotti-értelmiségi rétegek súlya a nem szakszervezeti tagként párttaggá váltak létszámán belül. Kétségtelen azonban, hogy a pártszervezetek gyors létszámnövekedése szintén jelentős szerepet játszott az MSZDP társadalmi összetételének változásában. Hiszen számos olyan társadalmi csoportból is sor került jelentős mértékű kollektív és egyéni csatlakozásra, amelyek nem is rendelkeztek a Szaktanács kötelékébe tartozó szakszervezettel, holott csak ezek tagjai számítottak párttagoknak. Tehát a politikai pártszervezetek korántsem tekinthetők egyértelműen a proletárszocializmus hordozóinak, és indokolatlan ebben az összefüggésben *kizárólag* a szakszervezeteket a kispolgári-polgári beáramlás fő csatornáinak tekinteni. Sőt, a Szaktanácshoz

⁷⁹ Népszava, 1918. november 10., 30.

⁸⁰ Szakszervezeti Értesítő, 1919. május. 34.

⁸¹ Hajau Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968. 151. – Gábor Sándorné: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. Az Egyesült Munkáspárt. In: Legyőzhetetlen erő. Szerk.: Erényi Tibor és Rákosi Sándor. Bp. 1974. 22–23.

⁸² Népszava, 1918. november 19.

tartozó szakmai egyesületek társadalmi tartalma még sokkal inkább munkás jellegű volt, mint a politikai pártszervezeteké, mert az ipari munkás-ság továbbra is a szabadszervezetek révén kapcsolódott a párthoz. Ez maradt a helyzet 1919. március 21. után is.

A polgári forradalom győzelme a teljes egyesülési és gyülekezési szabadságot jelentette, s megszűntek azok a jogi kötöttségek, amelyek korábban szükségessé tették a szakszervezeteken belül külön organizáció működtetését a tiltott tevékenység lebonyolítására. A szabadszervezetek mégsem olvadtak össze a szakegyesületekkel. A Szaktanács 1919 márciusában, még a szocialista forradalom győzelme előtt közzétett hivatalos állásfoglalása szerint egyelőre korai lenne a döntés a szabadszervezetek felszámolásáról, mert „a közeljövő meg fogja mutatni azt az utat, amelyet a szervezetnek választania kell. Sokan lesznek, akik a régi, jól bevált szabadszervezettől nem akarnak szabadulni”.⁸³ A gazdasági érdekvédelem továbbra is fontos feladata maradt a szakszervezeteknek, ezért nem szűnt meg a szabadszervezet létjogosultsága sem. Bár az új feltételek között nem volt többé szükség a gazdasági érdekvédelem, a sztrájkszervezés és a harci segélyezés leplezésére, továbbra is előnyösnek tűnt az ellenállási alap bizalmas kezelése, nehogy a munkáltatók és érdekképviseleteik felmérhessék a sztrájkok, a bérmozgalmak anyagi fedezetét.

A szabadszervezetek egyúttal továbbra is betöltötték hagyományos feladatkörüket mint az MSZDP alapszervezetei, érvényben maradt mind a kollektív tagság, mind a pártjárulék fizetésének lehetősége a szabadszervezetekben.

A munkásmozgalom szerkezetét a forradalmi párt, a KMP létrejötté sem változtatta meg. A kommunisták abból a helyes elvből indultak ki, hogy a szakszervezeti egység nem gátolja a küzdelmet a forradalom továbbfejlesztéséért, sőt az esetleges robbantás elszigetelné őket a tömegektől. Ezért a KMP azt a célt tűzte ki, hogy megszüntesse a szociáldemokrácia *monopolhelyzetét* a szakszervezetekben, és a szakszervezeti tagok maguk dönthessék el, melyik párthoz kívánnak tartozni.⁸⁴

A kommunisták az említett elv betartásával törekedtek befolyásuk szervezeti rögzítésére. A szakszervezetekben frakciókat, csoportokat hoztak létre, és megindult az önálló pártszervezetek kiépítése is.⁸⁵ A KMP

⁸³ Szakszervezeti Értesítő, 1919. március. 18.

⁸⁴ MMTVD V. köt. 423. – Vörös Ujság, 1918. december 28.

⁸⁵ Kende János: A szakszervezetek szerepe a Tanácsköztársaság államában. Párttörténeti Közlemények, 1974. 4. sz. 67. – Gábor Sándorné: i. m.

ütőképességét – mint ismeretes – elsősorban nem organizációs ereje, hanem *eszmei hatása* biztosította, az a körülmény, hogy mind jelentősebb tömegek fogadták el jelszavait, célkitűzéseit. Szervezeti téren a párt agitációs munkájának eredményessége elsősorban abban fejeződött ki, hogy sikerült megtörni az MSZDP egyeduralmát a szakszervezetekben.

1919 februárjában ugyan sor került egyes esetekben kommunisták kizárására, de amint a KMP 1919. február 13-án kelt körlevele figyelmeztette tagjait: „nincs egyetlen szakszervezet sem, amely kimondotta volna, hogy a kommunistákat tagjai sorából kizárja.”⁸⁶ A KMP azonban a kezdeti sikerek ellenére még 1919 tavaszán sem rendelkezett olyan szervezetekkel, amelyek önállóan országos vagy akár fővárosi akcióikat bonyolíthattak volna le, és képesek lettek volna számottevő tömegeket egy központi elhatározásra, egyetlen akarat jelzésére mozgatni, irányítani. Ebből az is következik, hogy a KMP arra sem volt szervezetenként felkészülve, hogy a szocialista forradalom győzelme esetén csak a saját erejéből építse ki az új hatalmi szerveket és gyakorolja a kormányzati hatalmat.

Az újabb keletű történeti irodalom sokoldalúan bebizonyította, hogy a két munkáspárt egyesülése politikailag alapvető belső feltétele volt a tanácsállam győzelmének és fennmaradásának egyaránt. Ebből azonban, úgy véljük, az is következik, hogy a fúzió szükségessé tette az évtizedek során kialakult és lényegében a polgári demokratikus forradalmat követő hónapokban sem módosult szervezeti felépítés folyamatosságának megőrzését.

A KPM megnyerte a proletárforradalom programjának a szakszervezetekbe és a szociáldemokrata pártba tömörült munkásság, valamint az értelmiségi és alkalmazotti rétegek számottevő részét. Arra azonban – mint ismeretes – a kommunistáknak nem volt sem idejük, sem módjuk, hogy a megnyert tömegeket másfajta, bolsevik jellegű zártabb pártba szervezzék. A magyarországi munkásmozgalom felépítéséhez való alkalmazkodás a kommunisták részéről szükségszerű következménye volt annak, hogy a szociáldemokrata vezetők jelentős része elfogadta a kommunisták politikai platformját. Úgy véljük, a későbbi keletű politikai és történeti irodalomban gyakran hiányolt párttisztítás, a párt és a szakszervezetek szétválasztása – kétségtelen elvi igazolhatóságuk ellenére – nem lettek volna megoldhatóak a szocialista forradalom győzelmét követően

⁸⁶ MMTVD V. köt. 547.

anélkül, hogy ezek az intézkedések ne veszélyeztessék a tanács hatalom létét. Kun Béla a kommunisták többségének álláspontját kifejezve hangsúlyozta: „A mi feladatunk az, hogy a pártszervezetek és a szakszervezetek eddigi viszonyának a likvidálását úgy végezzük el, hogy ebből a munkásmozgalom ne szenvedjen kárt.”⁸⁷ (A kiemelés tőlem – S. P.)

A párt és a szakszervezetek helye, feladatai a proletárdiktatúrában olyan kérdések, amelyekben ez időben még Szovjet-Oroszországban is csak a főbb elméleti körvonalak bontakoztak ki a szovjethatalom másfél esztendő gyakorlati tapasztalatai nyomán. A legfontosabb tételket a forradalmi munkásmozgalom korabeli színvonalán a magyar kommunisták ismerték, és azokat Kun Béla a pártprogram módosításáról szóló ismert előadásában 1919 májusában alapvetően helyesen interpretálta.⁸⁸

Kun jól látta, hogy a magyarországi viszonyoknak megfelelően nem elegendő csupán a párt feladatait kijelölni, hanem szükséges megszabni a szakszervezetek teendőit is. Az elméleti útmutatás lényege volt, hogy a szakszervezetek nélkülözhetetlenek a gazdasági, kulturális építőmunkában és a proletárhatalom védelmében. A gyakorlatban pedig a szakszervezetek beépültek a proletár államhatalomba, ami hatékonyan szolgálta a Tanácsköztársaság gazdasági, katonai, kulturális és szociális tevékenységét.

A proletárdiktatúra vezetésére képes élcsapat jellegű párt kiépítése azonban megoldatlan maradt. A Magyarországi Szocialista Párt helyi szervezetei több helyütt a KMP és az MSZDP organizációinak az egyesülése útján jöttek létre. Így a főváros VI. kerületében közös értekezleten mondták ki az egybeolvadást és megalakították a direktóriumot, amelybe a volt szociáldemokrata és kommunista csoportok részéről egyaránt 8–8 tagot választottak be.⁸⁹ A legtöbb kerületben és helységben a kommunisták beléptek a Magyarországi Szocialista Párt szervezetévé nyilvánított MSZDP-csoportba.

1919. március 21. után még tovább fokozódott a csatlakozási láz. Érdekképviseleti, karhatalmi, társadalmi, politikai testületek, vezető-

⁸⁷ MMTVD VI. köt. A Magyar Tanácsköztársaság. 1919. március 21.–1919. augusztus 1. Első rész. 1919. március 21.–1919. június 11. (A továbbiakban: VI/A). Összeállította: Gábor Sándorné, Hajdu Tibor, Szabó Gizella. Bp. 1959.

⁸⁸ Az oroszországi tanulságok egyébként is alkotó alkalmazást kívántak, hiszen Magyarországon lényegesen fejlettebb volt a szakszervezeti mozgalom.

⁸⁹ Népszava, 1919. március 30.

ségek, más szervek és alakulások igen gyakran *kollektívan* léptek be a pártba. Oly nagymérvű volt a roham, hogy a titkárság felhívást bocsátott ki: akiknek foglalkozási áruk szerint szakszervezetük van, ott jelentkezzenek felvételre és ne a párttitkárságnál.⁹⁰

A szakszervezetek tagsága 1919. június végén meghaladta az 1,4 millió főt (ezen belül az ipari munkások és a bányászok aránya 38,8% volt). A történeti irodalomban közkeletűen ezen adat szerepel a párttagság létszámaként, holott nyilvánvalóan százezres nagyságrendben voltak tagjai a pártnak a szakmailag nem szervezett, nem proletár lakosságból.⁹¹ Mind-ebből az is következik, hogy a politikai és gazdasági mozgalmat nem lehetett egyszerűen egy olyan rendszabállyal szétválasztani, amely kimondta volna, hogy a szakszervezeti tagság nem jelent többé párttagságot. Egy ilyen határozat éppen a szakmailag szervezett proletárelemeket rekesztette volna ki a pártból.

Ezért nem talált egyértelmű támogatásra a kommunista népbiztosok körében sem Hirossik János előterjesztése a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 14-i ülésén, amely a párt ügyeivel foglalkozott.⁹² Hirossik felvetette, hogy szét kell választani a pártot és a szakszervezetet, ez utóbbinak „ne legyen köze ahhoz, hogy tagjait felveszik-e a pártszervezetbe”. A szociáldemokrata népbiztosok közül minden változást csak Erdélyi Mór utasított el, hivatkozva arra, hogy a szakszervezet a munkásmozgalom alapja, „szilárd dolgokat csak a szakszervezetekkel lehet végrehajtani, ezért tagjaik feltétlenül legyenek párttagok is”. Erdélyi szerint a tagsági összefüggéseken már csak azért sem érdemes változtatni, mert „a munkásokat elsősorban a gazdasági kérdések érdeklik, s csak azután a pártügyek”.

A Kormányzótanács ülésén a Hirossik képviselte legradikálisabb és az Erdélyi-féle leginkább konzervatív álláspont között többféle gondolat, javaslat hangzott el. A választóvonal a párt és a szakszervezetek viszonyának a kérdésében azonban korántsem a kommunisták és a volt szociáldemokraták között húzódott. Az egyes vezetők álláspontját sokkal inkább az a körülmény befolyásolta, hogy korábban a munkásmozgalom-

⁹⁰ MMTVD VI/A. köt. 84.

⁹¹ Szakszervezeti Értesítő, 1920. 5. sz. 34. A nem szakmailag szervezett párttagok létszámáról nincsen adat.

⁹² Az április 14-i ülés jegyzőkönyvét közli MMTVD VI/A. köt. 209–213.

nak a politikai vagy a gazdasági területén fejtettek-e ki intenzívebb tevékenységet.

Kunfi Zsigmond is javasolta, hogy válasszák ketté a szakszervezeti, illetve a párttagságot, mert ez utóbbi a hatalomban való részvételt is jelenti „és ezt nem akarja mindenkinek megadni”. Kunfi azonban egyelőre még nem látta elérkezettnek az időpontot a reform megvalósítására, „tekintettel a párt és a szakszervezetek feszült viszonyára”. Ő átmeneti intézkedésként „súlyos és szigorú cenzúrát” kívánt bevezetni minden bizalmi tisztség betöltéséhez.

A Kormányzótanács tagjainak túlnyomó többsége — a kétféle tagság egymástól való függetlenítéséhez képest — szintén könnyebben megvalósíthatónak tartott átmeneti intézkedéseket a párt proletárjellegének biztosítása érdekében, így különösen a „rostálást”, vagyis a párttisztítást, valamint a tagsági időhöz kötött cenzus bevezetését a vezető tisztségek betöltésénél.⁹³

Kun Béla a vitában az oroszországi példát idézte fel, az egységes és zárt élcsapatot, és javasolta — mintegy első lépésként ennek megteremtése felé —, hogy zárják ki azokat az elemeket, „amelyek működése nemcsak nem kívánatos, hanem egyenesen ártalmas”. Felvetette továbbá a szervezeti szabályzat módosítását oly értelemben, hogy „mindenki, aki nem ipari üzemben van, csakis ipari üzemben dolgozó munkásnak ajánlatára kerülhet be a pártba”. *Kun, úgy véljük, helyesen állította előtérbe a párt és a szakszervezetek szétválasztásának az adott pillanatban célszerűtlen és kilátástalan erőltetése helyett a kormányzópárt proletárjellegének biztosítását.* Ily módon inkább számíthatott arra, hogy a szociáldemokrata népbiztosok is egyetértenek vele. Ők ugyanis zömmel az ipari szakszervezeteket képviselték, és bizalmatlanul szemlélték az alkalmazottak és értelmiségiek tömeges beözönlését a szakszervezeti mozgalomba.

Böhm Vilmos helyeselte, hogy „a pártot tényleg a proletárok vezessék”, támogatta a cenzus bevezetését a vezető tisztségek betöltéséhez, munkások számára néhány hónapnyi, más foglalkozásúaknak hosszabb időtartamú előzetes tagság kikötésével. Rónai Zoltán a párttagság feltételének, a Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányában meghatározott, a volt kizsák-

⁹³ Kende János: Szakszervezeti vita a Tanácsköztársaságban. (A továbbiakban: Szakszervezeti vita). In: A magyar szakszervezetek a Tanácsköztársaságban. Bp. 1970. 33–34.

mányolókat, kereskedőket és papokat kirekesztő választójogot⁹⁴ kívánta megtenni. Ezt a gondolatot egészítette ki Landler Jenő, aki szerint „a párt-
nak tagja csak az lehessen, aki ipari és földművesmunkás. Nem lehet semmi
körülmények között az, akinek nincs szavazati joga a mi alkotmányunk
szerint. Ajánlatra is csak az lehessen tag, aki szakszervezeti tag”. Landler
elképzelhetőnek tartotta a tagjelöltség intézményének a bevezetését „az
együttérzők testületének” létrehozásával.⁹⁵ Helyeselte a cenzus beveze-
tését a bizalmi tisztségekre. Ez utóbbi intézkedéssel Bajáki Ferenc és
Büchler József is egyetértettek.

Abban a kérdésben viszont nem alakult ki közös vélemény, *hol kezdjék*
a nemkívánatosnak minősíthető elemek eltávolítását a Magyarországi
Szocialista Pártból. Bokányi Dezső és Rabinovics József a pártszervezetek,
míg Szántó Béla és Lukács György a szakszervezetek rostálását tekintették
az elsődleges teendőnek.

Kun a vita összefoglalásaként – mindenki számára elfogadhatóan – a
szervezeti szabályzat teljes átdolgozását javasolta, amihez fontosnak tekin-
tette mind a párttitkárság, mind a Szaktanács egyetértését. Az új statútum
megalkotására alakított bizottságba a Kormányzótanács Hirossikot,
Rabinovicsot, Rónait, Landlert és Farkast jelölte.

A Kormányzótanács „pártvezetőségi” ülése megvitatta a pártkon-
gresszus előkészítése érdekében a küldöttek delegálásának kérdését. Kun e
téren határozottabb álláspontra helyezkedett és hangsúlyozta: „Ha valami-
nek szűk testületnek kell lennie, így az a pártkongresszus. Itt diktatóri-
kusan kell eljárni.” A külügyi népbiztos, feltehetően azért, hogy csök-
kentse a nagy szakszervezetek nyomasztó fölényét, és megfelelő teret biz-
tosítson a pártszervezeteknek is, a képviseleti arány módosítását kívánta.
Míg az érvényben levő előírások szerint a szervezetek legalább 50 tag után
egy, 300 fő után két, minden további 500 személy után még egy-egy kép-
viselőt küldhettek a pártgyűlésre, Kun felvetette azt a gondolatot, hogy
5000 tag legyen a képviseltetési alap, a kisebb pártszervezetek pedig össze-
vontan éljenek delegálási jogukkal. Landler viszont ragaszkodott ahhoz,
hogy *őrizze meg a szakszervezeti alapot*, bár ő is helyeselte – a taglétszám
megsokszorozódása következtében – az arányok megváltoztatását. A dön-
tést a népbiztosok ebben az ügyben is rábízták a szervezeti szabályzat
módosítására kiküldött bizottságra.

⁹⁴ MMTVD VI/A. köt. 102.

⁹⁵ Vö. Szabó Agnes: Landler Jenő. Bp. 1974. 155.

Az április 14-i „pártvezetőségi” ülés állásfoglalásai azt bizonyítják, hogy mind a status quo lényegi elemei megőrzésének hívei (korántsem kizárólag a szociáldemokraták), mind a gyökeres reformokat kívánók (korántsem kizárólag a kommunisták) számára egyelőre még a proletárhatalom alapját képező egység fenntartása volt az elsődleges célkitűzés.

Bár a hagyományos konstrukció fennmaradása megfelelt a szociáldemokrata szakszervezeti vezetők érdekeinek, ők sem voltak minden szempontból elégedettek a szervezeti viszonyokkal. Nem bíztak a forradalmi hullám idején beáramlott tömegekben. „A csatlakozott tömegek nem lehetnek kellőképpen nevelve. Azok szakszervezeti és szocialista szellemben való nevelése a legfontosabb és legsürgősebb feladat” – vélekedett a Szaktanács orgánuma.⁹⁶

A szakszervezeti vezetők attól is tartottak, hogy rostálás és más reformok eredményeképpen a pártépítés kommunista koncepciója valósul meg, és így az ő politikai befolyásuk mérséklődik, esetleg megszűnik. Ezen aggodalom fogalmazódott meg Jászai Samu kommentárjában Kun Béla májusi előadásaihoz. A Szaktanács titkára hangsúlyozta: nemcsak a szakmai szervezeteknek, hanem a pártszervezeteknek és a tanácsoknak is rengeteg olyan tagjuk van, akik politikailag iskolázatlanok, és úgy ítéli, hogy a pártszervezetek helyét és feladatait is meg kell határozni az új körülményeknek megfelelően, nemcsak a szakszervezetekét.⁹⁷

A szakszervezeti vezetők sértődöttségét, elszántságukat pozícióik megvédésére az is jelezte, hogy Jászai a Szaktanács közlönyében teret adott olyan szélsőséges, a szakszervezetek omnipotenciáját követelő megnyilatkozásnak, amely szerint a párt betöltötte a szerepét, nincs többé létjogosultsága, öntudatos proletárpolitika csak a szakszervezetektől várható.⁹⁸

Propper Sándor ugyan nem követelte a párt felszámolását, de a szakszervezetek és a Szaktanács függetlenségét és prioritását hirdette. Propper szinte kérkedően írta, tudatában van annak, hogy nézetei „nem fedik a kormányzó körök”, tehát a Kun Béla vezette kommunisták álláspontját.

A szervezeti szabályzat kidolgozására kiküldött bizottság időközben a pártkongresszus delegálási arányát oly módon állapította meg, hogy minden szervezet részéről 1000 tagig 1, minden további 2500 tag után 1 küldött vehetett részt a kongresszuson; a taglétszám megállapításának alapját

⁹⁶ Szakszervezeti Értesítő, 1919. április 15.

⁹⁷ Szakszervezeti Értesítő, 1919. május 24. 45.

az 1918. március 15.—1919. március 15. közötti pártadó befizetés képezte.⁹⁹

Ily módon a Tanácsköztársaság győzelme után beáramlott kispolgári-al alkalmazotti tömegek súlya nem érvényesült, viszont kifejezésre jutott a jelentős mértékben szociáldemokraták vezette nagy ipari szakszervezetek fölénye. Önmagában persze a küldési arány nem volt perdöntő a pártkongresszus politikai összetételében, de nem elhanyagolható tényezőt jelentett abban, hogy a küldöttek többsége szociáldemokrata mentalitású volt.¹⁰⁰

A szervezeti szabályzat tervezetének kidolgozását Farkas István, a párttitkárság vezetője irányította. Ő volt a kérdés előadója is a pártkongresszuson. Referátumában Farkas kifejezetten elvetett minden olyan pártkonceptiót, amely csak közelíteni is kívánta volna az egyesült párt jellegét a bolsevik pártéhoz. Visszautasította a korábban felmerült elképzeléseket a párt proletárjellegének és politikai homogenitásának biztosítására, illetve megteremtésére, elvetette a rostálást és a tagjelöltséget.¹⁰¹

A szervezeti szabályzat tervezete¹⁰² változatlanul a párt- és a szakmai szervezetek összefonódására épült. A legfontosabb intézkedés e tekintetben változatlanul kimondotta, hogy párttagok, amennyiben szervezetekkel rendelkező szakmához tartoznak, kötelesek az illető szakszervezetbe belépni, az országos pártadó pedig a szakszervezetekben is befizethető. Érvényben maradt a szakszervezetek közvetlen delegálási joga a pártkongresszusra.

Farkas élesen szembefordult a párt és a szakszervezetek szétválasztásának a gondolatával, mert, úgymond, a párt önállósítása „külön politikai osztály” létrehozását jelentené. Nem véletlenül hangsúlyozta — szinte fenyegetően —, hogy a szervezeti szabályzat tervezete a pártegység érdekeit szolgálja, tehát a szociáldemokraták most még határozottabban ragaszkodtak a politikai befolyásukat biztosító mozgalm szerkezet változatlan megőrzéséhez, mint a proletárforradalom győzelmét követő hetekben.

A szervezeti szabályzat vitájában több kommunista felszólaló szükségesnek mondotta a párt és a szakszervezetek szétválasztását, Nemetz József

⁹⁸ Uo. 1919. május 31. 54.; a cikk aláírás nélkül jelent meg.

⁹⁹ Szakszervezeti Értesítő, 1919. június 7. 68.

¹⁰⁰ Vö. *Hajdu Tibor*: i. m. 256.

¹⁰¹ MMTVD VI/B. köt. 44.

¹⁰² MMTVD VI/B. köt. 53–58.

gyöngyösi kommunista küldött azonban rámutatott azokra a problémákra is, amelyeket a nyomban végrehajtott szétválasztás okozna, különösen vidéken. Nemetz a tényleges helyzetnek megfelelően hangsúlyozta, hogy a városokban, nagyobb községekben minden pártszervezés a szakmai szervezetekből indul ki, és csak a párt- és a szakszervezetek együttműködése eredményezheti csupán, „hogy öntudatos proletárokat neveljenek”.¹⁰³

Tehát még a kommunisták között sem alakult ki egyöntetű felfogás a párt és a szakszervezetek viszonyát, különösen pedig az átszervezés végrehajtásának konkrét módozatait, időpontját illetően (ezt egyébként már az április 14-i ülés vitája is bizonyította). A Farkas-féle tervezet határozattá emelése viszont megszilárdította volna a szociáldemokrata szakszervezeti vezető réteg pozícióit. Ezért a kommunisták célszerűbbnek látták, ha nem kerül sor a kongresszuson a szervezeti szabályzat elfogadására, hanem elodázó döntést hoznak.¹⁰⁴ Ebbe a megoldásba a szociáldemokraták is beleegyeztek, mert a német csoport nagymérvű autonómiát kívánt a nemzetiségi csoportok számára. Ezt elutasítani nem akarták, de a követelések elfogadása – Farkas István szavaival – a szervezeti szabályzat „alapjában való átalakítását” jelentette volna. A pártgyűlés a tervezetet határozatilag visszautalta a pártvezetőséghez, azzal, „hogy a pártválasztmány ülésén tisztázza a kérdést és ideiglenes érvénnyel a legközelebbi pártgyűlésig tartsa ezt érvényben”.¹⁰⁵

Az alapvető elvi és gyakorlati kérdések tisztázásához, ahhoz, hogy az egyesült pártból élcsapat jellegű kommunista párt bontakozzék ki, még hosszabb idő lett volna szükséges. A Forradalmi Kormányzótanács azon döntéseinek, elképzeléseinek a megvalósítását, amelyek végrehajtása kizárólag vagy nagyjából a belső feltételek függvénye volt, az *adott mozgalmi struktúra is lehetővé tette*. A gyökeres átszervezés szükségszerű késedelme nem játszott szerepet a Tanácsköztársaság meggyengülésében. Sőt, éppen a kapkodás, a körülményekkel nem számoló rendszabályok erőltetése csökkentette volna a munkáshatalom szilárdságát, ellenálló-képességét.

¹⁰³ Népszava, 1919. június 15.

¹⁰⁴ Kende János: Szakszervezeti vita. 39.

¹⁰⁵ MMTVD VI/B. köt. 49.

II. A SZAKSZERVEZETEK ÉS AZ MSZDP AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

1. A szociáldemokrata politikai és gazdasági szervezetek a Tanácsköztársaság megdöntésétől az 1922-es választásokig

A történeti irodalom az 1920-as évek szociáldemokrata párt- és szakmai mozgalmának több lényeges kérdésével foglalkozott már.¹ E tárgykörben keletkezett könyvek, tanulmányok a mozgalom felépítésének, működésének egyes mozzanatait is érintik, de a téma összefüggő kifejtése még várat magára. Holott a szervezeti kérdések feldolgozásának hasznát az is bizonyítja, mennyire gazdagította, árnyalta a forradalmi munkásmozgalom történeti képét a KMP szervezeti fejlődését tárgyaló kötet.²

1919 augusztusában a magyarországi munkásmozgalom egyetlen testülete folytatta működését: a Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottsága. A Szaktanács tisztségviselőinek hivatali intézmény, a Végrehajtó Bizottság titkársága is rendelkezésükre állott.

A szakszervezeti vezetők tevékenysége a fehérterror pogromhangulatában nem volt minden kockázat nélküli.³ Oltalmat jelentett mégis számukra az, hogy nem vállaltak kiemelkedő közéleti szerepet a diktatúrában. Közismert volt az is, hogy 1919 júniusától, a felvidéki visszavonulástól mindjobban erősödött pozíciójuk a kommunistákkal és a tanácsállammal

¹ *Serfőző Lajos*: Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben. 1922–1926. Bp. 1967. – *Fehér András*: A magyarországi szociáldemokrata párt és az ellenforradalmi rendszer 1919. augusztus–1921. Bp. 1969. – *Szabó Agnes*: A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése (1919–1925). Bp. 1970. – Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéből (Szerk. Kabos Ernő. Bp. 1969.) c. kötetben Borsányi György és Szekeres József tanulmányai – *Studies on the History of the Hungarian Trade Union Movement* (Ed. by Ernő Kabos–András Zsilár. Bp. 1978.) c. kötetben Sipos Péter tanulmánya.

² Legyőzhetetlen erő. Szerk.: Erényi Tibor és Rákosi Sándor. Bp. 1974.

³ A román csapatok parancsnoksága ugyan a megszállás első napjaiban plakátokon közhírré tette, hogy nem górdít akadályokat a szakszervezetek munkája elé, amennyiben az a tagok gazdasági érdekeit szolgálja. (Szakszervezeti Értesítő, 1919. szeptember 13.)

szemben. Másfelől pedig a tőkés rend újjászerveződésének kezdeti szakaszában az antant megbízottai, a magyar kormányzat, valamint a tőkés érdekképviselők vezetői számára egyaránt elkerülhetetlen volt, hogy érintkezést tartsanak fenn a munkásság képviselőiként elismert funkcionáriusokkal. Augusztus közepén Peidl Gyula, Preusz Mór, Kabók Lajos és Peyer Károly, Chorin Ferenc, Fenyő Miksa és Hegedűs Lóránt együtt tárgyaltak Gorton angol és Bandholtz amerikai tábornokkal a politikai üldözés korlátozásáról és a román megszálló hadsereg gyárleszerelési akcióiról, és petíciót nyújtottak át mindkét kérdésben.⁴ Ez a fellépés túlment a hagyományos szakszervezeti tevékenység keretein, és olyan eljárás volt, amely a politikai párt feladata lett volna.

A Tanácsköztársaság megdöntését követő hetekben a Szaktanács végrehajtó bizottsága töltötte be a szociáldemokrata pártvezetőség feladatkörét, és bázisa, kristályosodási pontja volt a párt újjáalakításának. A politikai pártszervezetek működése szünetelt, míg a szakszervezetekben továbbra is sikerült biztosítani az összeköttetést a tagsággal és fenntartani a vezetés folyamatosságát. A döntő mozzanatot nem az jelentette, hogy politikai téren átmenetileg helyettesítették a pártot, hiszen e tekintetben a mozgáster legfeljebb a polgári politikusokkal, antanttisztékkel és diplomatákkal folytatott megbeszélésekre korlátozódott. Viszont a gazdasági munkásegyesületek hagyományos feladatkörei az adott helyzetben új tartalmat, jelentőséget nyertek.

A segélyezési tevékenység nem tekinthető kizárólag „jótékonykodásnak”, apolitikus karitatív munkának. Ez a működési terület – szociális jelentőségén túl – tartós érzelmi szálakkal kapcsolta a munkásokat a szakszervezetekhez, s ezen túlmenően a munkásmozgalomhoz, társadalmilag pedig erősítette a proletariátusnak mint osztálynak a belső kötelekeit, előmozdította kohézióját. A munkások joggal érezték, hogy az ellenséges, rideg társadalomban csak osztályos társaik szervezett szolidaritása siet segítségükre elesettségükben, nyomorukban. „A különböző segélynek megvalósítása nagyban hozzájárult a szakegylet fejlődéséhez és a legvál-

⁴Hoover Institution Archives (a továbbiakban: HIA). ARA. Párizs. 74. – A politikai munkáspárt vezetőség nélkül maradt – jellemezte a helyzetet a Szaktanács orgánuma –, ezért a Szaktanács végrehajtó bizottsága összehívta a régi szakszervezeti vezetőket, ideiglenes bizottságot választottak, amely a politikai üldözés megszüntetése és a válságos politikai helyzet szanálása érdekében tárgyalt az illetékes körökkel. (Szakszervezeti Értesítő. 1919. szeptember 13.)

ságosabb időben való fenntartásához. A kölcsönös támogatás révén kifejezésre jutó szolidaritás szorosabban összefűzte szaktársainkat. A legkíméletlenebb üldözés közepette előmozdította az intézményhez való ragaszkodást és segített fenntartani az egyesületet” – állapította meg a cipészmozgalom jubileumi jelentése.⁵

A Tanácsköztársaság megdöntése után még az osztálytudatos munkások közül is igen sokan úgy vélték, hogy hosszú időre összeomlott a mozgalom Magyarországon. Fokozta az elhagyatottság, a kiszolgáltatottság érzetét, hogy megszűnt az a védettség, illetve hatalomtudat, amit a forradalmak időszakában az államhatalom befolyásolása, illetve birtokolása biztosított. Ennek igen szembeötlő bizonyítéka volt, hogy a Friedrich-kormány nyomban beszüntette az állami munkanélküli-segély folyósítását. Most a munkanélküli-segélyt – a termelés szünetelése folytán igen sok munkáscsalád egyetlen bevételét – a szakszervezetek saját pénztárukból fizették. A politikai üldözés áldozatai és családtagjaik a tetemes ügyvédi költségekhez szintén a szakszervezettől remélhettek támogatást, ahogyan elsősorban ide fordulhattak a háború áldozatai, a rokkantak, az özvegyek és az árvák.⁶

A munkások azonban nem csupán a segélyért keresték fel, még ezekben a súlyos, nyomasztó napokban sem, a szakszervezeteket. A dolgozók számára a szövetségi székházak vagy a lakóházak egész emeletein, vendéglők különtermeiben bérelt szakosztályi helyiségek a társasélet, a politizálás hagyományos központjai, amelyeket rendszeresen látogattak. A munkások hírekért, információkért, s egyáltalán, megvitatni a világ sorát, mindig a szakegyletbe jártak. 1919 kora őszének hosszú, újság nélküli heteiben, amikor a legvadabb hírek jártak városszerte, amikor teljesen bizonytalan volt, mi történik az országban és az országgal, az aggodalom, a félelem ellenére is érvényesült ez a kondicionáltsággá vált szokás. Bár a szervezetek élete nem hasonlítható a forradalmas hónapok pezsgő, lázas tevékenységéhez, mégis élénkséget mutat. Hiszen az aktivitás nem okvetlenül tüntetésben, sztrájkban vagy egyéb megmozdulásban való közreműködéssel egyértelmű, hanem a védekező-jogmegőrző küzdelemben való részvételt is jelenti. Vannak történelmi helyzetek, amikor a *jelenlét* állásfoglalást fejez ki, kitartást és hűséget. A szervezett munkások magatartása

⁵ Hubai János: A cipészmozgalom ötven éve 1878–1928. Bp. 1928. 17.

⁶ 1919. augusztus 1-től október 31-ig a szakszervezetek több mint másfél millió korona segélyt fizettek ki 114 174 főnek. (Szakszervezeti Értesítő, 1919. november 15.)

meghatározó tényezője volt a munkásmozgalom létfenntartásának, s annak, hogy a visszavonulás nem sodorta magával minden szervezetét, intézményét.

A szakszervezeti vezetők a mozgalom megmaradt erejét 1919 őszén – még a Peidl-kormány bukása után is – egy olyan politikai kibontakozás érdekében kívánták felhasználni, amely a lehetőség szerint minél többet átment legalább az 1917–18-as fellendülés, majd az őszirózsás forradalom eredményeként kiharcolt polgári demokratikus szabadságjogokból, vívmányokból. A szociáldemokraták változatlanul bíztak az antant beavatkozásában, mert, úgymond, a nagyhatalmak „demokratikus irányzatot képviselnek”.⁷

Friedrich István egyetlen kormánya sem tudott megszilárdulni, s feltehető volt, hogy előbb-utóbb koalíciós kormány alakul, amelyben képviselőt kap a szociáldemokrata párt is. Ez sürgőssé tette az MSZDP újjáalakítását, hiszen a szakszervezeti vezetők e minőségükben nem léphettek fel a kormányalakítási tárgyalásokon a szociáldemokrata munkásság képviselőiként. Elképzelhetőnek tűnt az is, hogy az új kormány az általános titkos szavazati jog alapján választásokat ír majd ki, ami szintén sürgőssé tette a párt újjászervezését. Garami Ernő, aki augusztus 20-án vagy 21-én érkezett vissza Budapestre, egy bécsi lap tudósítójának kijelentette: reméli, az antant a válságot demokratikus értelemben kívánja megoldani, a munkásság és a szabadelvű polgárság részvételével, s ezért törekedni kell a szociáldemokrata párt mielőbbi konszolidálására, hogy a munkásosztály a nemzetgyűlésben erejének megfelelően legyen képviselve.⁸

Amikor Garami hazatért, már javában folytak az előkészületek az MSZDP újrakonstituálására. A Szaktanács végrehajtó bizottságának megbízásából Peidl, Miákits, Szabó, Horovitz, Preusz és Propper, valamint Farkas, a párt titkára vettek részt a szervező munkában.⁹

A vezetők felkeresték a szakmai csoportok helyiségeit, részt vettek a szervező bizottsági, a vezetőségi megbeszéléseken, hogy puhatolózzanak,

⁷ Szakszervezeti Értesítő, 1919. szeptember 13.

⁸ Hadtörténelmi Intézet Levéltára. (A továbbiakban: HL). VKF-1919-II. 97. MTI Bizalmas Értesítések. 1919. augusztus 23.

⁹ Párttörténelmi Intézet Archívuma. (A továbbiakban: PIA). 747. f. Propper Sándor memoárja 238. – 658. f. 1. cs. 1919. augusztus 24-i kongresszus jegyzőkönyve, Peyer Károly referátuma. – Szociáldemokrata Röpiratok 2. sz. (Rm) aláírású cikk. (Szerzője minden bizonnyal Rothenstein Mór) – PIA 689. (I.) 3. Ágoston Péter naplója 1919. augusztus 21-i bejegyzés.

kiket látnának szívesen a munkások a párt vezetőségében. Ily módon sikerült biztosítani, hogy az újjáalakulás kezdeményezői nem légüres térben mozogtak, hanem kapcsolatba léptek a tagságnak legalább egy részével, megismerték hangulatát, elképzeléseit, s azt figyelembe vehették. A nagyobb szakmák egyöntetűen megnövekedett képviselőket igényeltek az új pártvezetőségben, de közös volt az a kívánságuk is, hogy a „régii nagy politikusi gárda megmaradt tagjai” vegyenek részt az irányításban.¹⁰

A kongresszuson elfogadott határozati javaslat, mint ismeretes, kimondta az MSZDP újjáalakulását az 1903-as pártprogram és az 1908-as (néhány részletében időközben módosított) szervezeti szabályzat alapján, s kinyilvánította, hogy a párt nem a III., hanem a II. Internacionáléhoz tartozik.¹¹

A kongresszus általános politikai irányvonalát a Tanácsköztársaság megtagadása, igen éles kommunistaellenesség jellemezte. Peyer Károly referátumában „piszkos rendszerről”, „kommunista szemérről”, „kalandorpolitikáról” beszélt. Az értekezletet összehívó bizottság nevében beterjesztett határozati javaslat az újonnan megválasztandó vezetőség és titkárság hatáskörébe utalta a párthoz csatlakozni kívánó testületek és egyének felvételi kérelmének az elbírálását, hangsúlyozva, hogy bizalmi tisztséget csak olyanok tölthetnek be, akik legalább öt éve tagjai valamely, a Szaktanácshoz tartozó szakszervezetnek, kivéve, ha újabb, 1919. március 20. előtti testületről van szó. A dokumentum szerint, akik a Tanácsköztársaság alatt „a szocialista erkölcsökbe ütköző cselekedetet követtek el, a párt kötelességére fel nem vehetők”, akik „exponált politikai állásokat töltek be” nem kaphatnak fontos bizalmi jellegű tisztséget az újjáalakult pártban.

„A szocialista erkölcs megsértése”, „az exponált politikai állás”, konkrét, szabatos tartalma nem került meghatározásra. Ugyanis így a titkárság és a vezetőség teljesen a saját értelmezése szerint – mondhatni személyre szólóan – alkalmazhatta a kritériumokat, és diszkrecionális joggal érvényesíthette elképzeléseit mind az alacsonyabb szintű párt- és szakszervezeti vezetőségek, mind a tagság összetételének a szabályozásában.

A munkás-szakszervezet nevében benyújtott határozati javaslat ennél jóval messzebb ment és kifejezetten követelte, hogy mindazok, akik a „kommunista munkában részt vettek, ne vegyenek részt az új alakulásban”. Ez az előterjesztés tehát mindazokat távol kívánta tartani a párttól,

¹⁰ PIA *Propper Sándor*: i. m. 241.

¹¹ *Fehér András*: i. m. 15.

akik akármilyen feladatot, szerepet vállaltak a Tanácsköztársaság idején. Hasonló jelentése volt Rózsa Ferenc javaslatának, amely szerint azokat a szociáldemokratákat sem szabad felvenni a pártba, akik a kommunistákkal tárgyaltak az egyesülésről és a proletárdiktatúra kikiáltásáról; nem tölthetnek be bizalmi vagy vezető állást azok, akik március 21. után a szociáldemokrata párt felélesztése ellen gátat emeltek, tehát az egységes párt fenntartása mellett foglaltak állást. Ugyanezt a szemléletet képviselte Preusz Mór, aki azért ellenezte Kitajka Lajos pártvezetőségi tagságát, mert „kijárt a gyűlésekre agitálni.”

A Tanácsköztársaság idején egyáltalán tisztséget vállaló, a kommunistákkal együttműködő szociáldemokraták általános kirekesztését követelő javaslatok nem találtak támogatásra. Bíró Dezső, a könyvkötő-szakszervezet vezetője kijelentette, lehetetlen mindenkit kihagyni, akinek valamilyen szerepe volt a diktatúra idején. Martos Benő gyulai küldött pedig egyértelműen megfogalmazta a probléma lényegét: „az új pártot új emberekkel nem lehet megcsinálni”.

Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a hivatalos határozati javaslaton túlmenő rendszabályok nem csupán a kommunisták előtt csukják be az MSZDP kapuit, hanem igen sok szociáldemokrata vezető, közép- és alsószintű tisztségviselő sem juthatna be a pártba. A proletárdiktatúra gyakorlati működése a gazdasági, a kulturális, a társadalmi életben, a katonai ügyekben közvetlenül a szakszervezetekre épült. Igen sok szervezett munkás vállalt funkciót valamilyen – nem is okvetlenül politikai – testületben, töltött be hivatali megbízatást. S ha másképpen nem, akkor vöröskatonaként szolgálta a proletárdiktatúrát. Ennek a jelentős számú, a mozgalom aktíváinak zömét alkotó rétegnek a kiközösítése elsősorban nem az illegálisba szorított kommunista pártot sújthatta, hanem a legális párt- és szakszervezeti mozgalmat fosztotta volna meg tapasztalt, öntudatos munkásbázisának jelentékeny részétől. A szociáldemokrata törzsgárda védelme ösztönözte a fehérterror ellen tiltakozó felszólalásokat is, s Bíró Dezső hasonló értelmű javaslatát, az egyetlen indítványt, amelyet a kongresszus a hivatalos tervezeten kívül elfogadott. Peyer ugyanis felkérte a tanácskozást, hogy a megtorlásra, tisztításra vonatkozó előterjesztéseket utalják a pártvezetőséghez további eljárás végett, tehát tegyék ezeket – értelemszerűen – ad acta.

Az elvi kommunistaellenesség az egész ellenforradalmi időszakban áthatotta az MSZDP tevékenységét, meghatározta a munkásmozgalom belső helyzetének ábrázolását az agitációban és a propagandában, a sajtó-

ban, a gyűléseken. zárt körben és nyilvánosan egyaránt. Sőt, még csak nem is kirakat-taktikáról volt szó, porhintésről a legalitás védelme érdekében. A számtalan belső megnyilatkozás, direktíva azt bizonyítja: a párt- és a szakszervezeti vezetők jelentékeny része osztotta Garami ismert felfogását, amely szerint a szociáldemokrácia és a bolsevizmus nem egymást követő fejlődési fokozatok, hanem egymást tagadó, kizáró eszmeáramlatok.

A politikai pártok elvei és gyakorlati politikájuk között azonban szűkszerű a szakadék. Az eszmei hitvallások jobbára deklaratív értékűek. A gyakorlatba a manifesztációkból az kerül át, ami az adott társadalmi, gazdasági, bel- és külpolitikai feltételek között megvalósítható. S még egy szempont: a pártok ideológiájának érvényesülése csak hosszabb történelmi időszak áttekintése alapján mérhető fel. Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy az elvi állásfoglalások mindig aktuális, keletkezésük pillanatához kötött propagandacélokat is szolgálnak. A megnyilatkozásokban vannak tehát olyan tartalmi mozzanatok, amelyek a programok, határozatok megszületésének légrétegét fejezik ki, s amelyek a későbbiekben a körülmények módosulásával elhalványodnak, másodlagossá válnak. Ezeket a retorikus szövegeket, sallangokat le kell számítozni egy párt ideológiájának analízisében, s különösen akkor, amikor az elvek gyakorlati alkalmazását vizsgáljuk.

Az antikommunizmus az MSZDP és a szakszervezetek ideológiájának és politikájának egyik alapvető jellemvonása volt. A legális munkásmozgalom belső életében azonban ez az elvi attitűd nem volt maradéktalanul megvalósítható, még közvetlenül a Tanácsköztársaság megdöntését követő időszakban sem, holott az egész ellenforradalmi negyedszázad során ekkor kerültek be a legélesebb antikommunista megnyilatkozások a hivatalos párt dokumentumokba mind a kongresszuson, mind a szeptember végétől újra meginduló Népszavában.

A szakszervezetek az 1919. augusztus 24-i kongresszuson a korábbiánál fokozottabb ellenőrzési jogot kívántak maguknak. Határozott, sőt fenyegető hangnemben fogalmazta meg álláspontjukat Kabók Lajos: „A pártügyeknek az egész pártvezetőség, a pártvezetők összessége előtt kell tárgyalatniok. Nincs szükség arra, hogy külön frakciók alakuljanak . . . Azt, ami a múltban volt, nem tűrhetjük . . . A vasmunkás szövetség csak akkor vesz részt a pártvezetőségben, ha ezt a politikát követik. Amikor észlelni fogjuk, hogy a pártvezetőség kulisszapolitikát folytat, abban a pillanatban nem leszünk hajlandók ilyen munkában részt venni.”

A szakmai szövetségek megnövekedett jelentősége az újonnan megválasztott (ideiglenes) pártvezetőség összetételében is kifejezésre jutott. A

11 tagból 7 személy (Kabók Lajos, Kitajka Lajos, Knittelhoffer Ferenc, Miákits Ferenc, Peyer Károly, Peidl Gyula és Szabó Imre) szakszervezeti vezető volt; hegemoniájuk a későbbi időben még teljesebbé vált, mert Garami Ernő és Buchinger Manó emigrációba kényszerültek, Csizmadia Sándor renegáttá lett, így Farkas István maradt a testületben az egyetlen pártfunkcionárius.¹²

Az 1919. augusztusi kongresszuson először lépett fel Peyer Károly vezető-hangadó személyiségként a mozgalom ügyeiben. Már ekkor megnyilatkozott a bányászszakszervezet titkárának két markáns tulajdonsága: kommunistaelenessége, valamint pragmatikus, gyakorlatias szemlélete, hajlama az ügyes taktikázásra. Vele és társaival lépett hivatalba az emigráció által „második garnitúrának” nevezett csoport. Ennek genezise a gazdasági mozgalomból indult ki, ami megmagyarázza későbbi tevékenységük több jellegzetes vonását. Peyer maga utalt rá az 1924-es kongresszuson, hogy azok vették át a politika vezetését, akik „elsősorban inkább szakszervezeti emberek és csak másodsorban politikai emberek, akik ezt az egész politikai működést csak mellékfoglalkozásnak tekintették, mert a szakszervezetekben és egyéb helyeken kellett működniük”.¹³

A párt és a szakszervezet *szétválasztásának* a kérdése 1919 őszén nem csupán a két ágazat megváltozott erőviszonyai miatt került le a napirendről. Nyilvánvaló volt, hogy a munkásmozgalomnak kemény harcot kell vívnia az elemi működési feltételekért a közélet minden területén, s ennek a küzdelemnek az átfogó irányítására, összefogására csakis a *politikai párt* alkalmas.

A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek öszertartozásának bizonyítását sürgőssé tette a keresztényszocialisták erősödése és a „nemzeti” munkáspártok, ligák stb. jelentkezése. Szeptember 23-án az MSZDP a főváros hét szakszervezeti helyiségében, valamint az Északi és az István-telki Főműhelyekben élénk részvétellel gyűléseket rendezett. Valamennyi összefogó jellegű határozati javaslatot fogadtak el, amely

¹² Az 1918. februári kongresszuson megválasztott 11 főből csak 5 szakszervezeti vezető volt: Bokányi Dezső, Garbai Sándor, Miákits Ferenc, Peyer Károly és Peidl Gyula. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. (A továbbiakban: MMTVD). IV/B. köt. Összeállította: Gábor Sándorné, Hajdu Tibor, Szabó Gizella. Bp. 1959. 456.

¹³ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban: MSZDP) 1924. évi XXII. pártgyűlésének (a továbbiakban: pgy.) jegyzőkönyve (a továbbiakban: jkv.). Bp. 1924. 205.

szerint a gyűlés „megnyugvással és örömmel veszi tudomásul az MSZDP-nek f. évi augusztus 24-én megtörtént újjáalakulását és kimondja a párthoz való csatlakozását”.¹⁴ A rendezvénysorozat formailag is helyreállította a párt és a szakszervezetek között a hagyományos kapcsolatot, s megszilárdította a mozgalom struktúráját.

A Szakszervezeti Tanács szükségesnek tartotta azt is leszögezni, hogy az MSZDP-vel való szembefordulás kirekesztést von maga után az osztályharcos szakszervezeti mozgalomból.¹⁵

A Clerk-tárgyalások megindulása után a szociáldemokrata vezetés fokozta erőfeszítéseit hatósugarának a növelésére. Megkezdődött a választókerületi pártszervezetek újjáalakulása. November elejétől ismét megrendezték a szerdai pártnapokat.¹⁶

A terror, amely a szakszervezeteket is sújtotta, még inkább fenyegette a szabadszervezetekhez hasonló „hátszaggal” nem rendelkező pártszervezeteket. Az MSZDP – a koncentrációs kormány megalakulásával kapcsolatos egyezményre hivatkozva – követelte a párt agitációs szabadságát, sőt ezt a Huszár-kormány végleges elismerésének a feltételeként jelölte meg. Tekintettel a külpolitikai körülményekre, a miniszterelnök kénytelen volt egyelőre legalább formailag betartani az antant által szentesített egyezséget. A budapesti rendőrőrkapitány december elsején engedélyezte a budapesti és Budapest környéki pártszervezetek számára befizetőhelyek működtetését, elismerte öszszvezetőségi ülések, körzeti összejövetelek és pártnapok rendezési jogát.¹⁷

A hatósági engedély önmagában szinte semmit nem jelentett. A terror ellen a pártvezetőség ismételten tiltakozott és kilátásba helyezte, hogy passzivitásba vonul. Kiderült, hogy az antant támogatására nem számíthatnak, és a nagyhatalmak képviselői részéről csak a legkirívóbb atrocitások váltanak ki enyhe figyelmeztetést, a mindennapos szervező munka akadályozását figyelemre sem méltatták. A pártvezetőség abban reménykedett, hogy a súlyos helyzet ellenére valahogyan elvergődik a választásokig, s

¹⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL). ME-1919-XXXVII-4982. sz. Szociáldemokrata Röpiratok. 1919. szeptember 24.

¹⁵ A Szakszervezeti Értesítő 1919. november 15-i száma szerint: ha egy szervezet a politikai pártban hozott többségi határozatnak nem veti alá magát, akkor nemcsak onnan, hanem a gazdasági szervezetből is kizárják, nem lehet a Szaktanács tagja (139.)

¹⁶ Népszava, 1919. november 7.

¹⁷ PIA 658. f. 8/6. óe.

akkor már a mandátumok birtokában hatékonyabban léphet fel az üldözéssel szemben.¹⁸ Az MSZDP irányítói arra törekedtek, hogy addig minden erővel kiépítsék és fenntartsák a pártszervezeteket. December 26-án 30 helyen rendeztek gyűlést a fővárosban. A szónokok elhatárolták magukat a proletárdiktatúrától, hangsúlyozták, hogy a párt közvetlen célja: szervezeti erejének növelése, részvétel a választásokon, a termelőmunka helyreállítása.¹⁹

Az 1920-as választásokra az MSZDP több mint 1,3 millió koronát gyűjtött.²⁰ Az összeg nagyobb hányada valószínűleg a szabadszervezetektől származott. A pártépítés kezdeti stádiumát mutatja, hogy a budapesti szervezetek 1919. szeptember–december között egyáltalán nem róttak le pártadót, a vidéki befizetések együttes összege még az 1000 koronát sem érte el.²¹

A pártvezetőség taktikája nem vált be, és 1920. január 15-én a pártválasztmány határozatot hozott a szociáldemokrata miniszterek kilépésére a koncentrációs kormányból.²² Ezzel egyidejűleg a párt teljesen beszüntette az agitációt, a vezetőségek felszólítást kaptak arra, hogy minden nyilvános szerepléstől tartózkodjanak. A szervezeti élet ez időtől kezdve két esztendőn át kizárólag a szakszervezetekhez nem tartozó párttagok tagdíjainak beszedésére, esetleges új tagok felvételére és a tagforgalommal kapcsolatos egyéb adminisztrációra szorítkozott. Az egyetlen életjel a rendszeresen megtartott hivatalos óra volt; gyűléseket, pártnapokat, egyéb összejöveteleket nem tarthattak.²³

A legális munkásmozgalom tevékenységének folyamatosságát 1920 és 1922 között a szakszervezetek tartották fenn.

Az 1921. decemberi megegyezés, közkeletűen a Bethlen–Peyerpaktum, az ipari munkás, valamint a magán- és kereskedelmi alkalmazott szakszervezetek számára is tágabb mozgásteret biztosított a megelőző

¹⁸ PIA *Propper Sándor*: i. m. 254.

¹⁹ HIL VKF-V-1919-9198. sz. – Pártszervezetek választókerületenként alakultak. Székhelyeik többnyire munkásotthonokban, szakszervezeti helyiségekben voltak. Véndéglőben csak a IV. (óbudai) és a XIX. vál. ker. (Ferencváros egy része) szervezetek szorultak. (Népszava, 1919. december 31.)

²⁰ Szocializmus, 1922. 529.

²¹ Az MSZDP vezetőségének 1919. szeptember 1-től 1920. december 31-ig terjedő jelentése. Bp. 1921. 11–14.

²² *Fehér András*: i. m. 80. – *Szabó Ágnes*: i. m. 66.

²³ Népszava, 1921. május 15. A fővárosi pártszervezetek.

esztendőknél, de különösen fontos volt a pártszervezetek működésének újraindítása szempontjából. A Népszava 1921. december 25-i száma ezt külön kiemelte, figyelmeztetve egyúttal arra, hogy a pártszervezetekbe könnyebben bejuthatnak a kommunisták, és fennáll annak veszélye, hogy „a közös erő belső viszályok prédájává” válhat.²⁴ Ez a megfontolás végig olyan együtthatója a szociáldemokrata pártépítési munkának, amely a tempó fékezésére készítette a pártvezetőséget.

Egyelőre előtérben állott az új lehetőségek kiaknázására irányuló törekvés. Vácott és Nagymaroson már december végén nyilvános szociáldemokrata politikai gyűlést rendeztek.²⁵ A nagyszabású pártszervezési kampány a fővárosi pártszervezetekben 1922. január 4-én (két év óta első ízben) megrendezett pártnapokkal kezdődött.²⁶ Az előadók (Peyer, Vanczák, Kabók, Deák, Proper, Farkas, Miákits, Saly és Esztergályos) pontról pontra magyarázták a paktum tartalmát, jelentőségét; elsősorban persze előnyös vonásait emelték ki.

A vezetőség igyekezett a párttagságot szilárdabb köteléssel a politikai szervezetekhez kapcsolni. A *működési szabályzat* előírta azon rendelkezések következtetés érvényesítését, amelyek kimondták, hogy csak az tekinthető pártagnak, aki a lakóhelyén illetékes szervezetbe belépett, illetve oda felvették, és fizeti a pártadót.²⁷

Az aktivitást bizonyítja a pártrendezvények nagy száma fővárosban és környékén, valamint a pártadóbevétel ugrásszerű emelkedése. Budapesten a párttagság száma a választókerületi szervezetekben 1922-ben több mint 12 ezer, Pest környékén több mint 13 ezer főnyi volt. A fővárosban 1460 szervezési értekezletet, 631 népgyűlést, Pest környékén 1065 szervezési értekezletet tartottak.²⁸

A szervező munka vidéken is megindult. Az MSZDP titkársága a városokban és nagyobb községekben élő, aktívaként nyilvántartott személyeknek, elsősorban a szakmai csoportok vezetőinek felszólítást küldött, hogy alakítsanak pártszervezetet, tartsák meg a szerdai pártnapokat, szervezzenek utca- és házbizalmi rendszert, tömörítsék az ifjúmunkásokat.²⁹

²⁴ Népszava, 1921. december 25.

²⁵ Népszava, 1921. december 28.

²⁶ HIL HM-1922-eln. kpo.-58820. sz.

²⁷ PIA 658. f. 8/6. óe.

²⁸ PIA 658. f. 1. cs. 1922/2. óe.

²⁹ HL HM 1922. eln. kpo. 50005/5., 10., 15., 43. sz.

A debreceni, a szegedi és a székesfehérvári csendőrség jelentései egyöntetűen arról számoltak be, hogy a munkások a kormánnyal folytatott tárgyalások óta „nagyon hangosak” és „büszkén vallják magukat nemzetközieseknek”; a legélénkebbek a Tanácsköztársaság alatt „kompromittáltak”. A szombathelyi politikai rendészeti osztály szerint „a kormány hivatalos állásfoglalása a munkásság kérdésében látszólag jó hatást váltott ki és a munkásságon bizonyos felszabadultság lett urrá”.³⁰ A szegedi jelentés kiemelte a pártgyűléseken, szakszervezeti összejöveteleken az Oroszországból hazatért hadifoglyok tömeges megjelenését.

Nincs terünk itt pártszervező munka részletezésére, csupán a kampány *országos és intenzív* jellegét hangsúlyozzuk.³¹

A pártválasztmány 1922. március 21-én a vezetőség javaslatára határozatot hozott arról, hogy az MSZDP részt vesz a választásokon. A döntés különösen növelte a politikai pártszervezetek jelentőségét. „Az országos politikába való bekapcsolódás a politikai mozgalom irányítása terén döntő tényezőkké avatja a politikai pártszervezeteket”³² – állapította meg a Népszava. A pártlap hangsúlyozta: a választások alkalmat adnak a pártszervezeteknek arra, hogy „a maximumig merítsék ki hatáskörüket és bekörözzék állandó működésüket”.

A széles körű szervező munka ellenére az újonnan alakult pártszervezetek korántsem voltak képesek önmagukban a választások lebonyolítására. A pártszervezetek kiépítésének – töredékesen fennmaradt – irányelvei leszögezték: „A pártszervezet munkálataiban részt kell venni és vezető szerepet kell vinni a szakszervezetekben működő elvtársaknak, hogy a zökkenéseket és a helytelenségeket elkerüljék.”³³

A szakszervezetek 1922 első felében legfontosabb feladatuknak a választási munkát tekintették. A budapesti csendőrparancsnokság politikai rendészeti osztálya a szakszervezetekből érkezett besúgójelentések alapján megállapította: „a munkások és a szociáldemokrata párt, ha nincsenek is teljesen a megegyezéssel és főleg annak végrehajtásával megelégedve, a dolgokat és azok menetét egy bizonyos rezignációval veszik tudomásul, szem előtt tartva azon körülményt, hogy a közelgő választásnál fog a helyzet

³⁰ HL HM 1922. eln. kpo. 50005/25. sz.

³¹ PIA 658. f. 5/73. óe. alatt található az MSZDP gyűlésnyilvántartó könyve, amelyből naponként és helységeként követhető nyomon a pártszervezés.

³² Népszava, 1922. március 25.

³³ PIA 658. f. 13/120. óe.

ismét eldőlni. Ezen mérlegelés alapján a szakszervezetekben a választásokon való aktív részvételre irányuló propaganda már igen erősen folyik.”³⁴ A miskolci csendőrpáncsnokság megfigyelései szerint a szakcsoportokban nem gazdasági, hanem politikai kérdésekkel foglalkoznak.³⁵

A szakszervezetek helyi csoportjai azonban nyíltan, saját égiszük alatt nem vehettek részt a választási kampányban, hiszen ez tiltott politikai tevékenységnek számított volna. Ez volt az alapvető oka a pártvezetőség azon törekvésének, hogy mindenütt létrehozza a pártszervezeteket.

Az általános módszerre jellemző a mosonmagyaróvári pártszervezet létrejöttének menete. Knaller Győző, az MSZDP egyik titkára leutazott a nyugat-magyarországi, több ipari üzemmel rendelkező városba, ahol minden szakma vezetőségeit együttes ülésre hívta össze. Az értekezleten megjelentek a helyi vasas- és vegyészeti csoport vezetői, a fa- és az építőmunkás-csoport megalakulását előkészítő, már megválasztott bizalmiak, valamint a lőporgyárban és a Kühne-üzemben működő bizalmiak. Knaller elmagyarázta a pártszervezet teendőit és megalakításának szükségességét, majd megválasztották a vezetőséget, amely nyomban döntést hozott: jelöltet kérnek a szociáldemokrata párttól és végrehajtják a pártválasztmány határozatait a választási teendőkről.³⁶

*A pártszervezet valójában sok helyen csak kulissza volt, amely mögött meghúzódva a helyi szakmai csoportok elvégezheték a politikai feladatokat. A bázis szerepe a legerősebb helyi csoportra hárult, így pl. Oroszán a földmunkáscsoport, Ózdon a vasascsoport volt a pártszervezet gócpontja.*³⁷

A helyi szakcsoportok nem csupán a szervezés alapját jelentették a párt számára, hanem igen fontos gyakorlati politikai funkciót is betöltöttek.

A párttitkárság *közvetlenül* a szakmai csoportokkal állott kapcsolatban a szociáldemokrata jelölt kiválasztásában és a polgári ellenzéki pártokkal kialakult együttműködés helyi megvalósításában. A titkárság előbb információt kért a polgári jelöltekről a helyi csoportoktól, majd tájékoztatást

³⁴ HL HM 1922. eln. kpo. 50005/20. sz.

³⁵ Uo. 50005/18. sz.

³⁶ PIA 658. f. 5/76. őe.

³⁷ Uo. Vanczák az ózdi vasas helyi csoport hivatalos levélpapírján kért a párttitkárságtól választási plakátot. A fejlécen áthúzták „A Magyarországi Vas- és Fémmunkás Szövetség ózdi helyi csoportja” felírást, a bélyegző szövege pedig: „Ózdi választókerület szociáldemokrata párttitkárság.”

küldött nekik a szociáldemokrata választók számára, hogyha az adott kerületben az MSZDP nem indul harcba a mandátumért, melyik polgári jelöltet támogassák.³⁸

A szakszervezeteknek igen jelentős szerepük volt a választások anyagi alapjainak fedezésében. A pártválasztmány – a választásokon való részvételről szóló döntéssel egyidejűleg – határozatot hozott arra, hogy minden szervezett munkás fél napi keresetét adja le választási célokra. A döntés gyakorlati megvalósítása a szakszervezetekre hárult. A párttitkárság helyi szakmai csoportok szerint borítékolva és mindegyik számára külön befizetési lapot mellékelve küldte szét a választási bélyegeket. A fél napi kereset beadására szóló felhívást minden szaklap közölte, a szakszervezeti testületek, szervező bizottságok, összvezetőségi ülések sorra hozták a határozatokat a pártválasztmány felhívásának teljesítéséről.³⁹

A választási alapra 6,3 millió korona gyűlt össze, ebből vidéken valamivel több mint 2 millió korona (31,6%). A fővárosban befizetett 4,3 millióból a választókerületi szervezetek részesedése 323 ezer korona (7,4%) volt.⁴⁰ A befolyt összeg azonban nem fedezte a költségeket. A többmillió deficit oka – a párt gazdasági hivatalának vezetője szerint –, hogy „nem minden szervezet szorgalmazta a bélyegek eladását”. A hiányzó 4 millió koronát kirótták az egyes szakszervezetekre.

A választási propagandában különösen fontos feladat hárult a szaklapokra, minthogy röpiratok kiadását a kormány megtiltotta. A Vas- és Fémmunkások Lapja – más orgánumokkal együtt – a választások előtti hetekben rendszeresen közölte a felhívást: „Agitáljatok a gyárakban és a szervezetekben. Szavazzatok a szociáldemokráciára!”⁴¹

A választások lebonyolításában is szerepet vállaltak a szakszervezeti tisztségviselők. A kormányzat manővereinek fontos része volt a választói névjegyzékek meghamisítása. A pártvezetőség a szakmai bizalmiak feladatává tette a lajstromok ellenőrzését.⁴²

³⁸ Uo. A központ utasításai nem mindenütt találtak helyeslésre. Különösen éles vita alakult ki a pápai helyi csoportok és a párttitkárság között, hogy Antal Géza egyéges párti vagy Paupera Ferenc pártonkívüli ellenzéki jelöltet támogassák-e a szervezett munkások. A mandátumot az utóbbi nyerte el.

³⁹ Többek között: Népszava, 1922. március 8. – Építőmunkás, 1922. április 1. – Vas- és Fémmunkások Lapja, 1922. május 26. – PIA 658. f. 5/76. őe. – 672. f. 1922/26. őe.

⁴⁰ PIA 658. f. 11/9. őe.

⁴¹ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1922. május 12.

⁴² PIA 672. f. 1922/25. őe. – Népszava, 1922. május 16.

Az MSZDP jelentős választási sikerének alapját a szakmailag szervezett proletariátus jelentette. Amint Kozma Miklós keserűen megállapította: „a munkásság a pártvezetőséggel szemben a legfegyelmetebben viselkedett.”⁴³

Organizációs szempontból maradandó eredményt jelentett a pártszervezetek újjáéledése, illetve megalakulása igen sok helységben, még akkor is, ha a választási harc terheit egyedül nem vállalhatták. A választások idején létrejött pártszervezetek tovább éltek és működtek. Miskolcon a szakszervezetek összevetőségi ülése határozatot hozott 1922 augusztusában a kampány idején kiformalódott apparátus (utcabizalmiak, kerületi bizottságok) további tevékenységéről. Hasonló döntésekre másutt is sor került.⁴⁴

2. A szociáldemokrata párt- és szakszervezeti mozgalom felépítése

a) *A szabadszervezetek és a tagsági viszonyok*

A szakszervezetek számára a nyílt politikai tevékenység változatlanul tilalmazott volt. Ezért a féllegális szabadszervezetek továbbra is működtek mint az MSZDP alapszervezetei. A szabadszervezetek továbbélését a gazdasági mozgalomban pedig az tette szükségessé, hogy az ellenforradalmi kormányzat nem ismerte el jogilag a szakszervezetek szerepét a bérharcokban, törvényesen nem engedélyezte a sztrájkok szervezését és a velük összefüggő segélyezést. A dualizmus időszakához viszonyítva azonban lényeges változást jelentett, hogy bérmozgalmakra vonatkozólag a szakszervezetek alapszabályai már nem foglalták magukban a belügyminiszter által előírt határozott tilalmat, az ún. sztrájkparagrafust. (A hatósági jóváhagyás feltétele 1914 előtt az volt, hogy az alapszabály kifejezetten tartalmazzon egy olyan pontot, amely kizárja a segélyezést munkabeszüntetés vagy kizárás esetén.)

A szakmai szervezetek de facto elismerést nyertek a munkások gazdasági érdekeinek védelmére hivatott intézményekként. Azok a tervezetek, amelyek az 1920-as években készültek a szakszervezet jogállásának szabá-

⁴³ OL Kozma-iratok 1. cs. 15. d. 1922. június 15-i feljegyzés.

⁴⁴ A forradalmi munkásmozgalom története. Bp. 1960. 306. – HL HM 1922. eln. kpo. 50005/72.

lyozására, s amelyek kifejezték az államhatalom szemléletét a szakszervezetekkel kapcsolatosan, abból indultak ki, hogy a szakszervezetek a gazdasági harc eszközei.⁴⁵ Az ipari burzsoázia érdekképviselői szintén elfogadták hivatalos tárgyaló félként a szakszervezeteket, amelyeket előnyben részesítettek bármilyen állami bérmegállapító vagy más közvetítő intézménnyel szemben.

Természetesen nem arról volt szó, hogy akár az állam, akár a tőkések szövetségei most önszántukból nagyobb mozgásteret kívántak biztosítani a szakszervezeteknek. A munkásság *maga vívta ki* a partner jogát már az első világháború idején. A forradalmak időszakában pedig a szakszervezetek az államhatalom részeként működtek. Ilyen előzmények után nem volt többé fenntartható azon anakronisztikus szemlélet, amely a szakszervezeteket csak jótékonyági és szociális egyesületekként fogadta el. Másfelől az ellenforradalmi államhatalom elsősorban a forradalmi munkásmozgalom felszámolására összpontosította figyelmét. Túlságosan megosztotta volna az erőszakapparátus energiáját, ha nem tűri meg a szakszervezeteket a munkásság gazdasági érdekképviselőtekként – és minden bérmozgalmi tevékenységet erőszakkal igyekszik megakadályozni. A szakszervezetekkel kapcsolatban a kormányzat alapvető célkitűzése az volt, hogy *felszámolja a szociáldemokrata párttal fenntartott kapcsolataikat, és elsősorban az MSZDP-hez vezető szálak felfedésére és elvágására utasította a rendőri és csendőri szerveket.*⁴⁶

A szabadszervezet alapegysége az egy szakmában dolgozó munkásokat tömörítő szakosztály, amelynek élén a szervező bizottság állott. Ezek munkáját a szakosztályokat egyesítő országos szövetség kongresszusán választott szabadszervezeti titkár irányította, apparátusa, a szabadszervezeti iroda támogatásával. A vasasoknál az egyszemélyi vezető mellé választott testület a budapesti és Budapest környéki végrehajtó bizottság, amelynek hatásköre szabadszervezeti ügyekben országos jellegű volt. A MÉMOSZ-ban a gazdasági mozgalom vezetését a budapesti ügyvezető titkárság látta el. A nyomdászoknál a szabadszervezet élén az ún. Országos Bizottság állott, vezetője az „országos megbízott” volt.

A szabadszervezeti központokhoz a szakosztályi szervező bizottságok titkárai kapcsolták az egyes szakmákat, míg az üzemekben, műhelyekben, épületeken dolgozó szervezett munkások és az illetékes szervező

⁴⁵ PIA 654. f. 63. őe. – OL Igazságügyminisztérium iratai, T. 567–142.

⁴⁶ PIA 651. f. 5/1922. augusztus 20.

bizottság között a bizalmiak tartották fenn az összeköttetést. „A bizalmi férfi rendszer az összekötő kapocs a műhely és a szervezet között”⁴⁷ – szögezte le alapvető irányelveként a bizalmiak számára kiadott utasítás. Általában 10–30 szakszervezeti tag választott egy-egy bizalmi. Azokban a gyárakban, ahol több szakmai szervezet volt jelen, ott a különböző részlegekben, osztályokon dolgozó azonos szakmájú bizalmiak még ún. szakmai bizalmi is választottak, az egyes részlegeken, osztályokon belül pedig a többféle szakmai bizalmi munkáját az osztályvezető bizalmi hangozta össze. A bizalmiak a maguk soraiból jelölték ki a főbizalmi, aki az egész gyár mozgalmát irányította. *A szakszervezetek számára a bizalmi hálózat volt a tagság mozgósításának alapvető eszköze.*

A mozgalmak, akciók, rendezvények ügyében a szabadszervezet vezető funkcionáriusainak javaslatára az irányító testület hozott döntést, ezután összehívták az összes szervező bizottsági tagot, a következő lépésben a fő- és vezetőbizalmiakat, végül az összbizalmi testületet. A lépcsőzetesség lehetővé tette az akciók alapos előkészítését, több szempontból is. Mód nyílt a kulcsemberek többszöri eligazítására, továbbá a szervező bizottsági tagok, illetve a különböző szintű bizalmiak mind szélesebb munkáskör véleményéről, hangulatáról adtak számot. Ehhez még az utolsó pillanatban is alkalmazkodni lehetett a napirenden levő akció jellegét, terjedelmét, intenzitását illetően. A vezetőség így rugalmasan intézkedhetett, a tagság pillanatnyi diszponáltságának ismeretében, amit ha nem is vett mindig figyelembe, de túlságosan nem is szakadt el attól. Ha a vezetők ragaszkodni kívántak valamely mozgalom, rendezvény esetében eredeti terveikhez, akkor a szélesebb körű értekezleteken szükség esetén hivatkozhattak a szűkebb, de felsőbb szintű megbeszélések előzetes állásfoglalásaira.

A szervezett proletariátust a maga egészében átfogó bizalmi rendszer, amelynek révén a szakszervezetek vezetőségei kapcsolatban állottak külön-külön minden egyes tagjukkal is, a legális munkásmozgalom legfontosabb működési-szerkezeti elemének tekinthető.

Nem szólunk itt most részletesen a szabadszervezeteknek a gazdasági harcokban betöltött szerepéről, amely nélkül nem lehet teljesértékűen ábrázolni az osztályharcos szervezkedés történeti fejlődését és eredményeit. Mindig szem előtt kell tartani, hogy a két intézménynek, tehát a *szakszervezetnek* (hivatalos, alapszabályszerű nevén szövetségnek) és a

⁴⁷ Utasítás bizalmi férfiak részére. Bp. 1923. 4.

szabadszervezetnek (a források legtöbbszörében, ha egyáltalán szó esik róla, szaklapnak, a szaklap kiadóhivatalának, ritkábban szerkesztőségének nevezik) együttes működése jelentette a szakszervezeti mozgalmat Magyarországon.

A szabadszervezet a gazdasági érdekvédelem intézménye, egyszersmind a politikai harcot vezető szociáldemokrata párt alapszervezete. A szabadszervezetek az MSZDP kollektív tagjai voltak és taglétszámuk arányában *szervezeti járulékot* fizettek. Ezt az összeget a szabadszervezet pénztárából közvetlenül a párttitkárságnak utalták át.⁴⁸ A szabadszervezetek tagjai egyénileg, de a szabadszervezet közvetítésével róttak le egy másik párttagdíj-fajtát, az *országos pártadót*.

Minden szakszervezeti hetijárulék ugyanis két alapvető tételt foglalt magában: a *szakszervezeti tagdíjat* (szövetségi járulék hivatalos elnevezéssel) és a *szabadszervezeti tagdíjat* (hivatalosan: a „szaklap előfizetési díja”). Ez utóbbi rész tartalmazta az országos pártadót is. A szabadszervezetek minden egyes hetijárulék után a párt szervezeti szabályzatában meghatározott összeget fizették be a párttitkárságnak országos pártadó címén.⁴⁹

A szakszervezet és a szabadszervezet a tagok által befizetett hetijárulékból — amelyet a vezetőségek hozzávetőleg 1 órai munkabér szintjén igyekeztek tartani — többnyire 50–50%-os arányban részesedtek, egyes szakmáknál 10%-os eltéréssel a szakszervezeti vagy a szabadszervezeti alap javára.⁵⁰

⁴⁸ PIA 672/133. öe. A vasas szabadszervezet 1931 és 1938 között évente 6–14 ezer pengőt fizetett pártjárulék címén. Ez az egyetlen fennmaradt részletes szabadszervezeti költségvetési elszámolás — tudomásunk szerint. — Az MSZDP 1929-es statútuma értelmében havonta 300 tagig 4, 500 tagig 6, 1000 tagig 10, 2000 tagig 16, 3000 tagig 24, 5000 tagig 36, 10 000 tagig 60, ezen felül 80 pengő volt a szervezeti járulék.

⁴⁹ Az ügylet gyakorlati lebonyolítása oly módon történt, hogy a szakszervezeti csoportok szaklapkezelő pénztárosai az elszámolási íveken külön feltüntették az országos pártadót, amelyet a szaklap kiadóhivatala továbbított a párttitkárság illetékes szervének a gazdasági hivatalnak (PIA 672. f. 1920/26. öe.). Hetijárulékonként 1919 őszén 4 fillér, 1920-tól 10 fillér, majd 1926 végén az infláció következtében már 300 korona volt az országos pártadó. 1927. január 1-től álltak vissza ismét a 4 filléres alapra. A pártadó befizetési módja és a szabadszervezetek, illetve a szaklapok szerepe: PIA 658. f. 11/22. öe. — 672. f. 1929/6e. — 666. f. I/1924/20/b öe. — 672. f. 1927/21. öe. — Népszava, 1924. március 1. — HL HM 1922.kpo.50005/35.

⁵⁰ PIA 672. f. 1926/14 öe. — 1929/23 öe. — 666. f. I/1927/5 öe. — 1928/6 öe. — 654 f. 4/60 öe. — 651. f. BM VII-res — 1939. 13455. öe.

Az előfizetés a szaklapra, illetve a belépés a szabadszervezetbe, ami ugyanazt jelentette, valamennyi szakszervezeti tagra kötelező volt.⁵¹ Így minden szervezett munkás és alkalmazott a szociáldemokrata párthoz legalább kettős módon kapcsolódott: *közvetett kollektív kötöttséggel*, mert tagja volt a szabadszervezetnek, amely mint közösség az MSZDP része volt, és *közvetett egyéni kötöttséggel*, mert befizette az országos pártadót a szabadszervezeti járulékkal. Ebben az értelemben volt minden szakszervezeti tag egyúttal párttag is. Ezért a szakszervezetek tagsága beleszámítandó az MSZDP taglétszámba. A párttitkárság a Szocialista Munkásinternacionálé Végrehajtó Bizottságához 1926-ban küldött jelentésében közölte: „Magyarországon a párt szervezeti felépítése a szakmai szabadszervezetekre épül fel és a szakszervezetek taglétszáma voltaképpen a párt tagjainak számát is jelenti.”⁵²

A szakszervezeti tagok egy (számszerűen közelebbről meg nem határozható) része személy szerint tagja volt a pártnak, amelyhez őket harmadik kapcsolatként *közvetlen egyéni kötöttség* fűzte. Az egyéni párttagság vállalása 1920 elejétől belépési nyilatkozat kitöltésével történt.

Az egyéni párttagság mint a politikai tudatosság magasabb fokának megnyilvánulása a bizalmiak, a szervező bizottsági és vezetőségi tagok kötelezettsége volt. A testületi ülések rendszeresen visszatérő napirendi pontja, hogy a tagok bemutatják párttagsági könyvüket és Népszava előfizetési nyugtájukat.⁵³ A vasasszakszervezet elnöksége külön határozatban mondta ki, hogy a szövetség szociáldemokrata szervezet, és minden egyes tagjának, de különösen a vezetőség, valamint a bizalmi testület tagjainak „illő, hogy a párt tagjai sorába belépjenek”.⁵⁴ Az egyéni tagság azonban a szakszervezeti tagokra nem vált kötelezővé.⁵⁵

Az egyéni párttagok fizették a *helyi pártadót*, majd ehelyett az 1929-es szervezeti szabályzat ún. *pártszervezeti járulékot* rendszeresített.

⁵¹ PIA 654. f. 4/60 öe. – Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének alapszabályai, ügykezelési és segélyezési szabályzata. Bp. é.n. 19. – Vas- és Fémmunkások Szabadszervezetének Szabályzata. Bp. 1929. 3.

⁵² PIA 658. f. 5/95. öe.

⁵³ PIA 672. f. 1929/19 öe. – 666. f. I/1927/10. öe.

⁵⁴ PIA 672. f. 1927/21. öe.

⁵⁵ A magyarországinál lényegesen fejlettebb osztrák munkásmozgalomban is csak az 1926-os linzi kongresszuson elfogadott szervezeti szabályzat mondta ki, hogy a szakszervezeti tagoknak be kell lépniük a szociáldemokrata pártba is (Verwaltungsarchiv. SD Parteistelle. 164. d.).

Soraikban természetesen nemcsak szakszervezeti tagok voltak, hanem értelmiségiek, kispolgárok vagy olyan munkások és alkalmazottak, akik nem szervezett szakmában vagy foglalkozási ágban dolgoztak. A szakszervezeti tagok, minthogy a szabadszervezet útján országos pártadót is leróttak, a külön pártszervezeti járuléknak csak 50%-át fizették. Az egyéni párttagok és a szakszervezeti tagok száma együttesen adja az MSZDP szervezeti erejét.⁵⁶ Tekintetbe kell azonban venni, hogy az egyéni párttagok között szakszervezeti tagok is szerepelnek, tehát csak megközelítő eredményt kaphatunk.

b) A vezető testületek és a végrehajtó szervek

A közös tagsági kötelék alapján szerveződött a szociáldemokrata gazdasági és politikai mozgalom a vezető testületektől az alapszervezetekig. A strukturális felépítés és a működési gyakorlat vizsgálatának lehetséges látószögei közül ezúttal azt választjuk, amelyből meghatározhatónak véljük, hogyan érvényesült a párt és a szakszervezetek organizációs egysége a *döntéshozatalban* és a *végrehajtásban*.

A döntéshozatali folyamatban a legfontosabb intézmény, az összmozgalom központi grémiuma a szociáldemokrata *pártvezetőség* volt. Az 1908-as, majd az 1925-ös szervezeti szabályzatok igen szűkszavúan határozták meg a testület feladatkörét: „irányítja a pártgyűlés határozatai értelmében a párt ügyeit”. Részletesebben definiált az 1929-es szabályzat, amely kimondotta. „A pártvezetőség irányítja a párt ügyeit az országos pártgyűlés határozatainak szellemében; megszabja és ellenőrzi a központ elvi magatartását; ellenőrzi és irányítja a pártmozgalmat, a pártszervezetek működését és felügyeletet gyakorol a pártintézmények felett.” A vezetőségi tagok száma – az 1931-es pártgyűlésig – 11 fő, az üléseken tanácskozási joggal részt vett az öt főnyi ellenőrző bizottság, amelyet a kongresszus szintén közvetlenül választott a párt gazdasági ügyeinek felügyeletére.

Az irányítás *testületi jellegű* volt, tehát nem különült el egy olyan tisztség, amely betöltőjének osztatlan, kiemelkedő hatalmat biztosított

⁵⁶ 1922-ben a szakszervezetek taglétszáma 202 956, a fővárosban 25 231 egyéni párttag volt. 1925-ben 125 024 szakszervezeti tag és 13 604 párttag volt Budapesten és vidéken együtt. 1926-ra az adat: 126 260, illetve 12 336. (A párttagság létszámára PIA 658. f. 1. cs. 1922/2. öc.)

volna. „A párt működése és a közeljövő feladatai. A pártprogram” címmel, feltehetően 1920 elején készült feljegyzésben foglalt⁵⁷ jogok és feladatok jóval meghaladták azt a hatáskört, amely a vezető titkárt, illetve az 1929-es szabályzatban első ízben szereplő központi főtitkárt a valóságban megillette. Ez a tisztség a párttitkárság operatív munkáját, irányítását jelentette, ami nem lebecsülhető befolyást biztosított ugyan, de nem adott módot egyszemélyi döntésre a párt és a szakszervezetek általános tevékenységét érintő kérdésekben, sem pedig szuverén elhatározásra az egyes gyakorlati lépésekben, intézkedésekben. Sőt a funkció még a pártvezetőségen belül sem adta meg a meghatározó szó jogát, az „első az egyenlők között” helyzetét.

A pártvezéri hatalom hiányának okát abban látjuk, hogy maga az MSZDP nem jelentett elégséges alapot ahhoz, hogy a szakszervezetek által is egyértelműen elismert tekintélyű vezetőt adjon. Hiszen a szociáldemokrata párt – önálló szervezetként, tehát a szakmai szövetségek, egyesületek nélkül – csupán a pártvezetőséget, a titkárságot, a pártlapok szerkesztőseit, a parlamenti és a törvényhatósági frakciókat, néhány vállalatot (Népszava könyvkereskedés és kiadó, Világosság nyomda, ÁFOSZ, Corvina Biztosító), valamint a vékony tagságú választókerületi organizációkat foglalta magában. A szakszervezetek azonban jellegük, feladatkörük és jogi állásuk következtében nem biztosíthattak egyetlen személy számára egyetemes, a politikai szférában is érvényes, korlátlan irányító hatáskört.

A pártvezetőség összetételében a testület egészének geneziséjét és az egyes tagok pályaképeit tekintve a szakszervezeti háttér és kötöttség sokoldalúan érvényesült. Általánosan megállapítható, hogy a tagok munkásszervezeti tevékenységüket valamelyik szakmai egyesületben kezdték, és kapcsolatukat azzal – eltérő szinten és minőségben – pártvezetőségi működésük időtartama során is fenntartották.

Már az 1919 előtti MSZDP legtöbb vezetője is szakszervezetből indult, míg a másik fő káderforrás a Népszava szerkesztősége volt. A szakmozgalom inkább organizátorokat és szónokokat, a pártlap pedig politikusokat és teoretikusokat adott. A Tanácsköztársaság megdöntése

⁵⁷ PIA 658. f. 5/67. őe. A keltezés nélküli dokumentumban az aktivitáshoz való visszatérés feltételei között az internálási rendelet visszavonásáról és a felfüggesztett szakszervezetek elleni vizsgálat gyors befejezéséről esik szó. Ezekre a kifogásolt kormányintézkedésekre 1919. szeptember–december hónapjaiban került sor.

után amint erre már utaltunk – jobbra szakszervezeti megalapozottságú vezetők vették át mind a pártmozgalom, mind a Népszava irányítását.

Majd ez a garnitúra is kettéoszlott. Többen tartósan vagy véglegesen a pártintézményekben és a sajtóban maradtak, többnyire azok, akik már egy *szaklap szerkesztése révén* szélesebb közéleti és publicisztikai gyakorlatot szereztek. (Propper Sándor a Famunkás, Mónus Illés a Cipész, illetve a Bőripari Munkás, Farkas István a Cipész, Vanczák János a Vas-és Fémmunkások Lapja redakciójában dolgoztak.) Szakszervezetükkel a kapcsolatot ők is megőrizték: tagjai maradtak valamely szélesebb körű, nagyobb létszámú vezető testületének. Jelenlétük a szakmozgalomban azonban inkább tiszteleti értékű, jelképes értelmű volt.

A pártvezetés másik rétegét folyamatosan szakszervezetben dolgozó tisztségviselők (többnyire egy-egy jelentékeny szövetség, országos szakegylet vezető titkárai) alkották. Ők esetleg *egyidejűleg* több fontos politikai megbizatással rendelkeztek: országgyűlési képviselők, a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjai, helyet foglaltak valamely pártvállalat igazgatóságában, esetleg még a társadalombiztosítási önkormányzat szociáldemokrata frakciójában is (Peyer Károly, Kabók Lajos, Kitajka Lajos, Horovitz Gábor, Szakasits Árpád, Kéthly Anna, Kertész Miklós, Takács Ferenc, Szeder Ferenc).

Szóhoz juthattak a legfelső pártszervben a nagyobb szakmák, foglalkozási ágak második vagy harmadik emberei, vagy a kisebb létszámú szövetségek vezetői is, akik jelentős politikai tisztséggel nem rendelkeztek, nevük a szűkebb szakmán kívül országosan nem volt ismert. Ők többnyire az ellenőrző bizottsági tagság révén kerültek be a pártvezetőségbe, de esetenként a 11 főnyi testületbe beválasztották őket is (Hubai János, Csapó Sámuel, Bárdos Ferenc, Gyürey Rudolf, Deutsch Jenő).

1922–29 között a pártvezetőség 8–9 tagja, az ellenőrző bizottság pedig teljes létszámában függetlenített szakszervezeti funkcionárius volt. (Az 1930-as pártgyűlésen a vezetőségbe beválasztották Garami Ernőt, Buchinger Manót és Weltner Jakabot, akkor a szakszervezeti vezetők száma 5 főre csökkent; az 1931-es kongresszus már 13 tagú testületet választott, ebből kilencen valamely országos szövetség vagy szakegylet irányítói voltak.)

A személyi összetétel kialakításánál fontos szempontot jelentett a *képviselési elv*. Helyet kaptak a párttagság zömét adó nagyobb szakszervezetek, továbbá a politikai tevékenység alapvető intézményeinek a

vezetői: a pártapparátus titkárai és a pártlapok szerkesztői, akik tanácskozási joggal akkor is részt vettek a vezetőségi üléseken, ha nem voltak beválasztott tagok.

Az 1920-as évek utolsó harmadában a pártszervezetek fejlesztése érdekében kibontakozó reorganizáció (amelyre más összefüggésben még visszatérünk) aggodalmat keltett egyes szakszervezeti vezetőkben, mert attól tartottak, hogy túlságosan előtérbe kerülnek a párt érdekei. A nyomdászok ezért a vasasok támogatásával felelevenítették – 1919 után első ízben – azon régi követelésüket, hogy korlátozzák a pártalkalmazottak számát a vezetőségben. Az 1930-as kongresszus előértekezetlén Rothenstein Mór kifejtette: a pártfórumokon az alkalmazottak többségben vannak, „ezek természetesen munkaadójuknak tekintik a pártot és ezért nem függetlenek, nem irányíthatják a párttól függetlenül a párt politikáját”. Reismann Dezső indítványozta, hogy a vezetőség létszámát 15, az ellenőrző bizottság tagjainak a számát 7 főre emeljék, biztosítandó, hogy az alkalmazottak ne majorizálják a vezetőséget.^{5 8} Mónus Illés határozottan ellenezte a javaslatot. Faragó László azt ajánlotta, hogy ne is foglalkozzanak érdemben Reismann előterjesztésével. Faragó indítványára 43-an, Reismannéra ugyanennyien szavaztak. Kabók Lajos, az előértekezetlet elnöke a maga voksával Faragó javaslatát elvetettnek deklarálta, és bejelentette, hogy szavazást rendel el Reismann javaslatáról. Erre végül azért nem került sor, mert az indítványt betérjesztőik visszavonták. Halász Alfréd a nyomdászküldöttek megbízásából a kongresszuson megismételte a javaslatot, amelyhez Grósz Ernő azzal az érveléssel csatlakozott, hogy a pártalkalmazottak ne legyenek többségben a pártvezetőségben. Lévai Sándor – az ügyrendnek megfelelően – 60 aláírással benyújtotta azt a követelést, hogy a pártvezetőség létszámát 15, az ellenőrző bizottságét 7 tagra emeljék. Farkas István és Mónus ezt ellenezték, sőt Mónus az ellen is tiltakozott, hogy egyáltalán döntsenek a javaslat felett. Az elnöklő Bárdos Ferenc, a vasasszakszervezet egyik vezetője mégis szavaztatott, és a küldöttek csak csekély többséggel,

^{5 8} PIA 658. f 1. cs. 1930/2 öe. Farkas István az 1930. szeptember 6-i tanácskozáson kifejtette, hogy az előértekezeteknek kettős teendőjük van: a pártkongresszus tisztikarának a megválasztása, továbbá azon kényes kérdések megtárgyalása, „amelyek a pártérdek veszélyeztetése nélkül nem vihetők a kongresszus nyilvánossága elé”. Úgy tűnik azonban a további fejleményekből, hogy ez utóbbi funkció nem valósult meg maradéktalanul.

73 : 53 arányban vetették el az indítványt.⁵⁹ A nyomdászok ragaszkodtak elképzeléseikhez, és az 1931-es kongresszus — kompromisszumos megoldásként — 13 tagú pártvezetőséget és 7 főnyi ellenőrző bizottságot választott.⁶⁰

A pártvezetőség hetenként egyszer tartott ülésein⁶¹ állást foglalt a mozgalom politikai, adminisztratív és személyi ügyeiben. A tanácskozásokon megtárgyalták az MSZDP taktikai lépéseit a kormánnyal és a többi párttal szemben. A testület volt illetékes arra, hogy határozatokat hozzon összmozgalmi akciókra, gyűléssorozatokra, kampányokra és nagyobb egyedi megmozdulásokra. Az üléseken ismételten szóba kerültek az MSZDP nemzetközi kapcsolataival összefüggő problémák. A pártvezetőség foglalkozott a pártlapok ügyeivel, jobbra pénzügyi kérdéseivel is, A területi pártszervezetek titkárainak személyét szintén ez a grémium erősítette meg tisztségükben.

Rothenstein Mór és Jászai Samu, a Szaktanács vezetői tanácskozási joggal részt vettek a pártvezetőség ülésein, amelyeken gyakran került sor a szakszervezetekkel közös érdekű döntésekre. Így az 1923. április 10-i ülés kimondotta, hogy a szakmák május elsején tartsanak gyűléseket; április 24-én döntést hoztak arról, hogy a vidéki különjárulék ügyét a Szaktanács és a pártvezetőség együttesen tárgyalja meg; április 30-án Farkast és Rothensteint bízták meg, dolgozzanak ki javaslatot a vidéki titkárok ügyköre tárgyában.

A szakszervezeti mozgalom centrális vezető testülete a *Szakszervezeti Tanács*. A korszakban tágabb értelemben a 11 tagú végrehajtó bizottságot és a mintegy 50–60 főnyi választmányt értették rajta, míg szűkebben a Szakszervezeti Tanács csak a végrehajtó bizottságot jelentette. (A fogalmat a továbbiakban az utóbbi jelentésben használjuk.)

⁵⁹ MSZDP 1930. évi XXVII. py. jkv. Különlenyomat (a továbbiakban: Klny.) a Népszava 1930. szeptember 10-i számából 20., 22., 27.

⁶⁰ MSZDP 1931. évi XXVIII. py. jkv. Klny. a Népszava 1931. december 8-i és 10-i számaiból. 20. — A nyomdászok elégedetlenségét feltehetően még az a tény is motiválta, hogy 1922–25 között nem volt képvisletük a 11 tagú vezetőségben. 1930-ban Gyürey Rudolf kikerült a testületből, ahová csak a létszámemelést után jutott ismét vissza. Az 1935-ben elfogadott szervezeti szabályzat a vezetőség létszámát 13 tagban és 2 póttagban, az ellenőrző bizottságát 7 tagban és 2 póttagban állapította meg.

⁶¹ PIA 658. f. 2/1 óe. A pártvezetőség tanácskozásairól csak 1922. december 29-től 1923. május 16-ig rendelkezünk kizárólag a konkrét határozatokat vezérszavas formában rögzítő jegyzőkönyvvel.

Az 1907-es szakszervezeti kongresszus óta érvényben levő szabályzat szerint a testület „a modern munkásmozgalom alapján álló gazdasági munkásszervezetek központi képviselője”, amelyet közvetlenül maga a kongresszus választ.⁶² A főváros polgármestere 1922-ben, a belügyminiszter utasítására felszólította a Szaktanácsot, hogy nyújtson be alapszabályokat. A két éven át húzódó jóváhagyási eljárás során az egyik fő vitakérdés az elnevezés volt. A hatóságok ugyanis nem engedélyezték a „Szakszervezeti Tanács” használatát, hivatkozással arra, hogy „szakszervezet” néven egyetlen munkásegylet sem működhet. Végül a belügyminiszterileg 1924. május 20-án láttamozott statútum első paragrafusára szerint a *Magyarországi Munkásegyletek Szövetsége* feladata „a gazdasági szervezkedés céljából létesült, kormányhatóságilag jóváhagyott alapszabályokkal bíró munkás- és alkalmazotti egyesületeket és szövetségeket közösen érdeklő kérdések előkészítése és feldolgozása, ilyenekben az egyesületeknek és szövetségeknek javaslatok tétele, az ilyen kérdésekben az ország közhatóságaival való érintkezés, ezen kérdésekről nyilvános üléseken előadás tartása, vitaesték rendezése, könyvek és szaklapok kiadása”.⁶³

A Szaktanács tformailag szintén „lapszervezetként” működött, mert költségeit hivatalosan abból az összegből fedezte, amelyet az egyes szövetségek a Szakszervezeti Értesítő c. havi közlőny előfizetési díjaként róttak le. A tagegyesületek valójában rendszeres járulékot fizettek; az egyes kampányok, akciók költségeit pedig esetenként hozott közös határozatok alapján fedezték, létszámukhoz és anyagi erejükhöz mérten.⁶⁴

A Szaktanácsban a tagok az országos szövetségeket, szakegyesületeket képviselték. Ide többnyire a nagyobb szervezetek második emberei (Csapó Sámuel, Günther Péter, Sávolt János, Knittelhoffer Ferenc, Reichel János stb.) és a kisebb, de jól szervezett szakmák, foglalkozási ágak vezetői (Reisz Mór, Deutsch Jenő, Kertész Miklós stb.) kerültek be. Közülük – amint erre utaltunk – többen pártfunkciót is viseltek, mint a pártvezetőség vagy az ellenőrző bizottság tagjai. A politikai életben esetleg mint országgyűlési képviselők vagy városatyák vettek részt.

⁶² A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1904–1907. A Magyarországi Szakszervezeti Tanács jelentése. Bp. (1908). 90.

⁶³ PIA 654. f. 4/36. őe. – Képviselőházi Napló (a továbbiakban: KN). 1922–1926. XXVII. köt. 274. Jászai Samu felszólalása. 1924. november 19.

⁶⁴ PIA 672. f. 1929/23. őe. – 666. f. I/1920/10. őe.

A Szaktanács működésének politikai alapelvei azonosak a pártvezetőség reformista koncepciójával. A szociáldemokrácia nem mondott le a magyar társadalom átalakításáról, de célja nem a fennálló rend forradalmi megdöntése volt, hanem fokozatos belső átalakítása. A reformok közvetlen eredménye, az MSZDP elképzelései szerint, a polgári demokrácia, míg az osztály nélküli társadalom – amelynek megvalósulását a párt történelmi szükségszerűségnek tekintette a termelőerők feltartóztathatatlan fejlődésének eredményeként – távlati célkitűzés. A proletariátusnak addig is fel kell készülnie a szocializmus beköszöntésére, hogy majd képes legyen átvenni az irányítást az élet minden területén. A munkásosztály önképzésének feltétele viszont: a minél kedvezőbb munkakörülmények és a magasabb bérek, amelyekért állandóan küzdeni kell, a mindenkori gazdasági viszonyoknak megfelelő eszközökkel.

A fenti alapelvek értelmében a párt- és szakszervezeti vezetés kész volt integrálódni az ellenforradalom győzelmét követően újjáformálódó tőkés rendszerbe, de közreműködését olyan feltételekhez kötötte, amelyek biztosíthatták a szervezett munkásság önálló pozícióját és szervezeteinek – mint szociáldemokrata eszmeiségű és proletár osztálytartalmú organizációknak – a függetlenségét. A program tartalma – szélesebb értelemben – a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek, valamint intézményeik és sajtójuk *közéleti hivatásának* elismertetése az összmunkásság mint a társadalom egyik alapvető osztálya érdekképviselete gyanánt, a szociáldemokrácia céljainak megfelelő szerepkörben és rendeltetéssel.

A munkásosztály gazdasági és szociális érdekeiért vívott küzdelemben a képviseleti funkciót, a Szaktanács irányításával a szakszervezetek töltötték be. „A szakszervezetek életében a revolúció mindenkor inkább csak a frazeológiához tartozott és nem az, hanem az evolúció elve szabta meg működésük irányát és eszközeit.”⁶⁵ A szakszervezetek beleszólást kívántak a munkások szempontjából döntő jelentőségű kérdésekbe: hogyan kapnak munkát (munkaközvetítés), mennyiért adják el a munkarejükét (munkabér), mennyit és mennyi idő alatt kell dolgozniuk (munkaintenzitás és munkaidő), milyen körülmények, feltételek között (üzemi munkarend). Mindezek szabályozására olyan intézmények, eljárások szerves és állandó beépítését kívánták a gazdasági életbe, amelyek lehetetlenné tették volna, hogy a tőkések és a munkáltatói érdekkép-

⁶⁵ Népszava, 1920. február 17.

viseletek önkényesen határozzák meg a munkapiac forgalmát, valamint egyeduralomra teyenek szert a gyárkapun belül. Ezt szolgálta volna a bizalmi rendszer hivatalos és egyetemes elismertetése, továbbá paritásos bérmegállapító intézmények létrehozása.

A szakszervezetek a bérszabályozás megoldását olyan intézkedésektől várták, amelyek automatikusan biztosítják, hogy a bérek a létminimum-index növekedéséhez igazodjanak. A gazdasági viszonyoktól függően – iparáganként és szakmánként eltérő tartalommal és időre – a munkás-képviseltek kollektív szerződések elfogadtatására is törekedtek. Mind ezen metódusok lehetővé tették volna, hogy sztrájk, munkabeszüntetés nélkül érjenek el eredményeket a keresetek és a munkafeltételek rendezése terén. A szakszervezeti vezetők értelmezésében az osztályharc lényege, hogy valamennyi ágazat szervezett munkásai *hasonló módszerekkel egyöntetű követeléseket támasztanak* és közös fellépéssel alkudozásra bírják a tőkéseket. A *kényszer* és az *alku* egymást kiegészítő elemei, ikerpillérei e felfogásnak, amennyiben a munkások egyöntetű akciójában érvényesülő kényszer célja a kontradiktórius eljárás, a tárgyalás kiero-szakolása. A szociáldemokrata párt központi lapjában kifejtett álláspont szerint „nem változtat a lényegen, hogy ezt osztályharcnak nevezzük vagy szakszervezeti egyezkedésnek”.⁶⁶ A szakszervezetek elvileg nem mondtak le a harc élesebb formáiról sem, és ragaszkodtak a sztrájkjoghoz mint a munkásosztály elidegeníthetetlen fegyveréhez. Kabók 1924 márciusában a Szakszervezeti Tanács által összehívott értekezleten hangsúlyozta „az egész gazdasági életre kiterjedő általános sztrájk” jelentőségét.⁶⁷ A szakszervezeti vezetők azonban – az ellenforradalmi rendszer körülményeit, továbbá a gazdasági helyzetet figyelembe véve – túlságosan kockázatosnak ítélték a tömeges munkabeszüntetést, ezért gyakorlati alkalmazásától tartózkodni igyekeztek.

Bíró Dezső a fent említett 1924. márciusi ülésen kijelentette, hogy a szakmák vezetőinek „tűzoltó munkát kell végezniök”, „oda kell állniok a tömegek elé, hacsak azt nem akarjuk, hogy a tömegek nekimenjenek a rendőrkordonoknak és a katonai szuronyoknak”. Kabók pedig alig két héttel az idézett megnyilatkozása után, a szanalási törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában rámutatott arra, hogy a munkásság vezetői nem értenek egyet a munkásság körében jelentkező radikális törekvésekkel,

⁶⁶ Népszava, 1920. július 25.

⁶⁷ PFA 654. f. 4/57. őe.

hanem „ügyszólván ütköző bakként közbeékelik magukat, amikor pedig ezt tesszük, akkor állandóan az ország szerencsétlen helyzetére való hivatkozással tartjuk vissza munkástársainkat, nehogy erőteljesebb megnyilvánulásokba menjenek át”.⁶⁸

Kétségtelen, hogy nem kizárólag a sztrájk a gazdasági harc egyetlen módja, amely megfelel a munkásság érdekeinek. A munkabeszüntetés sikerének igen sok feltétele volt, és a döntés nagy felelősséget róti a vezetőkre. A sztrájkhatározat kimondása egyúttal kötelezettség vállalását jelentette harci segély folyósítására, esetleg huzamosabb időtartamon át. Tehát szükséges volt a szakszervezet és a rokonszaktmák erőforrásainak, mindenekelőtt az ellenállási alapok feltöltöttségi szintjének ismerete. Az adott gyárban foglalkoztatott többi ágazat helyzetéről is célszerűnek bizonyult tájékozódni, hiszen egy-egy szakma leállása más munkáscsoportokat is érintett. A bérharc kilátásait számottevően befolyásolták a munkáltatók gazdasági körülményei is. „A sztrájk, a termelés megszüntetése a munkásság részéről csak akkor és annyiban érhet célt, ha és amennyiben a tőkés profitérdeke szenved ezáltal” — állapította meg Varga Jenő, hangsúlyozva, hogy a tervbe vett mozgalom hatékonyságát abból lehet megítélni, „hogy az üzemszünet milyen hatással volna a vállalat profitjára”. Ehhez viszont ismerni kell a munkapiac állapotát, az általános konjunktúrát, a szakma üzletmenetét, az egyes üzemek vagyoni viszonyait.⁶⁹ Az ellenforradalmi rendszer időszakában sokkal inkább, mint 1914 előtt, tekintetbe kellett venni az államhatalom erőszakos beavatkozásának, továbbá a hivatalos sztrájktiltó szervezetek akciójának a lehetőségét.

Mindezen tényezők indokolták, sőt szükségessé tették a körültekintést és óvatosságot, ugyanakkor esetenként hivatkozási alapot nyújtottak a megalkuvásra. Csupán az egyes mozgalmak konkrét feltételeinek és menetének feltárásával dönthető el, hogy a sztrájk lezárását eredmény nélkül vagy csekély engedményekkel — néha az érdekelt munkásság egészének vagy egy részének kívánságával szemben — mikor parancsolta a józan megfontolás, és mikor motiválta a leszerelő döntést az opportunizmus. Másfelől nem tagadható eleve a bérmozgalmak munkabeszüntetéssel

⁶⁸ KN 1922–26. XXIII. köt. 109. Kabók Lajos felszólalása. 1924. április 12.

⁶⁹ Varga Jenő: Közgazdasági tudnivalók a szakszervezeti harchoz. A mozgalom útmutatója. Szerk.: Jászai Samu. Bp. 1918. 82.

nem járó formáinak a létjogosultsága, és a petíció, a tárgyalás, az egyezkedés stb. nem minősíthető általában békülékenységeknek.

A szakszervezeti vezetés tudatában volt annak is, hogy az egy szakmára országosan kiterjedő munkabeszüntetés s még inkább a több ágazatot egyidejűleg mozgósító általános jellegű sztrájk *politikai* megmozdulással egyértelmű kihívást jelent a rendszerrel szemben. Az MSZDP taktikája azonban – a húszas évek végéig – a tömeges nyílt megmozdulások kerülésén alapult. A párt a munkásság törekvéseit elsősorban az újonnan megnyílt fórumok – parlament, törvényhatóságok – nyújtotta lehetőségek révén kívánta megvalósítani, és ehhez igazodott a szakszervezetek módszerválasztása is.

A legális munkásmozgalom egész taktikáját azonban nem a filléres béremeléseket és más apró-cseprő lokális engedményeket szem előtt tartó, szűk szakmai érdekek határozták meg. Ezért nem kérdőjelezhető meg a szakszervezet mint intézmény eredményessége, jelentősége. Nem jelölhető ki a helye a társadalom életében a periférián, valahol az előjáróságok szociális ügyosztályai és az egyházközségi karitatív egyletek tájékán.

Helytelen ugyanis a gazdasági érdekek képviselésének a jelentőségét lebecsülni. A bér, a munkaidő és hasonló ügyek mozgósító erejét, szerepüket a munkások szervezetekhez kötődésében nem csupán egy-egy, meglehetősen valóban jelentéktelen bérvita elintézésének kilátásai, vagy valamilyen elszigetelt, csekély sérelem orvoslásának esélyei biztosították. Az alapvető motívum, amely a munkásokat a csatlakozásra és a tagsági kötelek fenntartására ösztönözte, azon jogos feltételezés volt, hogy tartós és sokoldalú érdekvédelemre számíthatnak. Az egyes, önmagukban talán jelentéktelen problémák megoldásáért a szakszervezetekben kifejtett erőfeszítések *folyamatos képviselési tevékenységgé* rendeződtek; a részeredmények pedig nagyobb távlatban a munkásság helyzetét, életviszonyait kedvezően befolyásoló *vívmányokká* összegződtek.

A harc eszközeinek megválasztásában szintén indokolatlan lenne a szakszervezetek és a Szaktanács elmarasztalása. Az *összmozgalom* alapvető taktikai koncepcióját, amelyhez az egyes kérdések megoldási módja, az eljárások, a tárgyalások során kifejezésre jutott magatartásformák igazodtak, a *párt vezető testületei*, elsősorban a pártvezetőség határozták meg.

A politikai és a gazdasági mozgalom között időnként konfliktusok alakultak ki a közös elvek megvalósításának gyakorlati kérdéseiben.

Korántsem a radikalizmus eltérő mértékéről volt itt szó, olyan helyzet-ről, amelyben a pártvezetőség erőteljesebb fellépési törekvéseit a Szaktanács visszafogta, avagy fordítva: a szakszervezeti vezetés harcosabb taktikára vonatkozó döntéseit a pártvezetőség, esetleg a parlamenti frakció mérsékelte volna. A vitákat a *prioritás* kérdése váltotta ki. Előfordult ugyanis, hogy a párt egy-egy lépését a szakszervezeti vezetők károsnak tartották a gazdasági mozgalom érdekeire, avagy valamely szakszervezeti akció került kivitelezésre a párt szempontjából alkalmatlan időben és módon

A szakszervezeti és a pártvezetés viszonyát azonban nem a viszonylag ritka konfliktusjelenségek jellemezték, hanem az egymásra utaltság érvényesült mint állandóan ható tényező. A párt érdekeltségét az interdependenciális kapcsolatban a többszörös tagsági kötelék és a szabadszervezeti működés vázolója során már érintettük. A szakszervezetek szempontjából pedig az MSZDP volt az egyetlen olyan legális tényező, amely fellépett céljaikért a közélet minden területén. Itt nem csupán a szakszervezeti vezetőknek mint szociáldemokrata felfogású személyiségeknek az egyéni állásfoglalásáról van szó, hanem szélesebb értelemben a szakszervezetek működésének általános politikai feltételeiről, mindenekelőtt a demokratikus szabadságjogokról. „... a munkások gazdasági helyzetének alakulása szoros kapcsolatban áll a munkások szervezkedési szabadságával. Mindaddig, amíg a munkásmozgalom erőtényezőinek nem lesz olyan befolyása a kormányra, amilyen van a nagytőkének, addig a helyzet gyökeres változása nem fog bekövetkezni... ezt a befolyást csak a szociáldemokrata párt megerősítésével teremthetjük meg” – fejtegette Gál Benő a szakszervezetek 1926. márciusi kongresszusán.⁷⁰ A parlamentben, a helyi önkormányzati testületekben és egyéb munkásmozgalmon kívüli politikai intézményekben a szakszervezetek érdekeit közvetlen jelenlétével a szociáldemokrata párt képviselte. A Szaktanács feladatköréhez tartozott, hogy az egyes szakmai szövetségek, egyesületek kívánságairól, javaslatairól tájékoztassa az MSZDP azon szerveit, amelyek a képviseltek munkáját irányították.

A párt és a szakszervezetek kapcsolatainak jelentőségét a szakmai mozgalom középső és alsó szintjén is elismerték. Egy vasöntő bizalmi

⁷⁰ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925. Függelék az 1926. március 28–29-én tartott VIII. szakszervezeti kongresszus jegyzőkönyve. (A továbbiakban: A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925). Bp. [1926]. 85.

kijelentette: „Ha valaki segíteni tudna a helyzeten, a párt az egyedüli, mert a párton keresztül lehet a munkások érdekeit általánosságban rendezni.”⁷¹ A cukrászok közgyűlése 1928 márciusában üdvözölte a pártot, amely a közéletben „egyedül harcolt a munkásság felszabadulásáért”. Steinherz Simon vasas funkcionárius szerint a szakszervezeti vezetők megtanulták, hogy a gazdasági érdekekért vívott harc csak politikai jogokkal felruházott tömegek által folytatható sikeresen. Ennek tulajdonítható, hogy „sehol sem forrott úgy össze a szabadszervezetekben tömörült munkásság a pártmozgalommal, mint éppen Magyarországon”.⁷²

A legális munkásmozgalom és ezen belül a szakszervezetek reformista elvű és óvatos, megalkuvó lépésektől nem mentes taktikáját a felső vezető réteg: a pártvezetőség és a Szaktanács dolgozta ki és valósította meg az irányítás szintjén; a helyi érdekű döntéseket pedig a közép- és alsó szintű tisztségviselők hajtották végre. A reformista politika bázisa azonban nem szűkíthető a függetlenített és választott tisztségviselőkre, a párt- és szakszervezeti bürokráciára. Nem állítható, hogy a legális munkásmozgalomban kizárólag a funkcionárius réteg az opportunizmus hordozója és megtestesítője, amellyel szemben áll a következetesen osztályharcos szellemű tagság. Téves feltételezni egy idealizált, misztikus „tömeget”, amely homogén a forradalmiságban, és mindig kész a revolúcióra tette – saját vezetői ellenére.

A forradalmiság éppen úgy nem volt a tagság kiváltsága, ahogyan a reformizmus képviselője és fenntartása sem tulajdonítható egyoldalúan a vezetőknek és más tisztségviselőknél. A radikalizmus fokozatai szerint elkülöníthető csoportok nem a mozgalom horizontális szintjei alapján, azokhoz igazodva alakultak ki, továbbá nem voltak állandó határaik, hanem folyamatosan változtak, újra és újra rendeződtek olyan erővonalak mentén, amelyek mozgalmi pozíciótól függetlenül tagolták az osztálytudatos munkásságot. A szervezett munkásság tudati rétegződése szempontjából, a közkeletű evidenciákkal ellentétben úgy véljük, közbős a szakma, és nem játszik szerepet az üzemnagyság sem.

A szociáldemokraták nem érték be a hegemoniával, hanem monopóliumra törekedtek. Ennek a célnak a megvalósítását a párt és a szakszervezetek sajátos kapcsolatai következtében elsősorban a szakszervezeti

⁷¹ PIA 672. f. 1923/21. őe.

⁷² PIA 660. f. 18. őe. – Vas- és Fémmunkások Lapja, 1929. május 10.

testületek, apparátusok kulcspozícióinak osztatlan birtoklása biztosíthatta. A párt- és a szakszervezeti vezetők akkor folyamodtak kifejezetten erőszakos módszerekhez a kommunistákkal és a velük rokonszenvezőkkel szemben, akkor alkalmazták „ultima ratióként” a kizárást, amikor a monopolhelyzet került veszélybe. Mégis, a szociáldemokrata mozgalom társadalmi bázisát is érzékenyen károsíthatta volna részben a kiűzésre kerülő, de még nagyobb mértékben a szolidaritásból, a felháborodásból kiáramló tömegek hiánya. Amennyire a szociáldemokrata vezetés mozgásterét „balra” behatárolta a legalitás védelmének gyakran ugyan túlhangsúlyozott, de mindenképpen reális szempontja, úgy a „jobbra” tartó sodródást korlátozta a tömegero, a derékhad megőrzésének a szükségessége. Korántsem arról van szó, hogy a szervezett munkásság zöme kommunista befolyás alatt állott volna, hiszen a diktatúra bukása veszélyt jelentett, és ezt sokan a kommunisták csődjének tekintették, „elsietettséggel” magyarázták, a „feltételek éretlenségének” tulajdonították a bolsevik eszmék magyarországi megvalósítására. A proletariátus jelentős részének csalódottsága, kiábrándulása mégsem jelentette az erőszakos lépések helyeslését a kommunisták ellen. A párt és a szakszervezetek derékhadából sokan – a vezetők felfogásától eltérően – valóban csak *fokozatbeli* különbségnek ítélték saját szociáldemokrata nézeteikhez képest a KMP forradalmiságát, követeléseit radikalizmusát, a proletárdiktatúra jelszavát. S nem láttak elegendő okot arra, hogy kitaszítsák a mozgalmából mindazokat, akik a forradalmi munkáspártot követték, illetve a diktatúra idején elfogadták a kommunisták irányítását. Végére is a szervezett munkásság zöme ezt tette minden szinten, beleértve a vezetők túlnyomó többségét is. Ezért nem került, nem is kerülhetett sor 1919 őszén – minden fenyegetőzés, hisztérikus nyilatkozat ellenére – általános párttisztítással felérő rendszabályokra, valamint a későbbiekben sem *tömeges* kizárásokra. Valójában az egész ellenforradalmi korszakban a szociáldemokrata vezetésű párt- és szakszervezetekben tevékenyen működtek a kommunisták és a velük rokonszenvezők, a forradalmi proletárszocializmus hívei. Ők is részét alkották a MSZDP és a szakszervezetek társadalmi alapjának, s leválasztásuk oly mértékben gyengítette volna a munkásmozgalmat az osztályellenséggel szemben, ami már a reformisták számára is káros lett volna. A „kommunista” fogalma, úgy véljük, nem szűkíthető le a tárgyalt történelmi periódus folyamán a KMP és a KIMSZ beszervezett tagjaira, de még azokra sem korlátozható, akik

hez időnként, helyenként eljutottak röplapok, sajtótermékek útján, esetleg élőlőzóval a párt jelszavai.

A KMP törvényenkívülisége rendkívüli mértékben korlátozta a párt hatóságárát, lehetőségeit. A forradalmi szocialista, kommunista irányzat jelenléte egy-egy pártszervezetben vagy szakmai csoportban, szakosztályban nem okvetlenül és mindig a KMP közvetlen szervező, agitációs munkájának volt az eredménye. Jelentős számban voltak (a tényleges arányok felbecsülése még további kutatások feladata) a reformizmust elégtelennek tartó, de a proletárdiktatúrát, a szocialista forradalmat *nem napirenden levő* közvetlen célkitűzésként, hanem a munkásmozgalom távlati feladataként elfogadó munkások a legális mozgalomban.

1919 után nem csak két pólus különböztethető meg: az egyik oldalon a szociáldemokraták, akik a szocializmust kizárólag békés eszközökkel kívánták megvalósítani, amikor majd hosszantartó fejlődés eredményeként kialakultak az új társadalomba való átmenet, az erőszakmentes beletnövés feltételei; a másik oldalon a kommunisták, akik az új proletárforradalmat és a második Tanácsköztársaságot mint közvetlenül napirenden levő programot hirdették. A magyarországi munkásmozgalom politikai szinképe ennél jóval összetettebb volt. Az osztálytudatos munkásság a mindennapok küzdelmeit a szociáldemokrata vezetési szervezetben vívta, nem jutván el a KMP-ig, illetve a KMP nem érvén el hozzájuk. E rétegekben azonban sokan gondolkodásukban túmentek a fentiekben summázott tradicionális szociáldemokrata állásponton, és az új szocialista forradalom, a proletárdiktatúra igénylése szemléletük szerves részét alkotta. *Mindez természetesen nem jelentett készséget a közvetlen revolúciós cselekvésre.* Figyelembe kell vennünk, hogy bármely politikai állásfoglalás, legyen szó akár a reformista szociáldemokráciáról, akár a forradalmi szocializmusról, a kommunizmusról, csak keveseknél jelentkezett sterilen, tiszta formában. Egyébként is — a nézetek, vélemények szabad konfrontálása, tisztázása, a nyíltszíni elvi vita lehetetlen volt. Úgy véljük, a két jelzett pólus között igen sokféle átmeneti fokozat tételezhető fel, és a legális mozgalomban lényegesen nagyobb mérvű volt a radikális felfogású munkások száma, mint amennyire ez akár az ellenzéki szakszervezeti és pártbeli mozgalmakban, akár az MSZMP működésében kifejezésre jutott. A *latens forradalmiság* (tegyük hozzá, nem a lappangó revolúciós ösztönökre gondolunk, hanem a tudatos proletárszocialista felfogásra) a körülmények kedvezők változása idején, a burzsoá erőszakapparátus szétzúzását követően a második világháború végnapjaiban,

tömegméretekben tört a felszínre, biztosítva a kommunisták primer bázisát a hatalomért, a polgári restauráció erői ellen vívott küzdelemben.

Tanulmányunk elején utaltunk arra, hogy a történelmi folyamatok, így a munkásmozgalom fejlődése sem darabolható szét mereven datális korszakhatárok alapján. A legális forradalmi tömegpárt létrejöttét a fel szabadulás után oly rövid idő alatt – még a konjunkturális tényezők beszámításával is – csak úgy lehet megérteni, ha feltételezzük, *előzményei voltak* nemcsak az igen szűk területre szorított illegális KMP-ben, hanem a szociáldemokrata pártban, a szakszervezetekben is.

Az 1919 után kibontakozó legális mozgalom fontos jellemző vonása, hogy beállítottság szempontjából heterogén rétegek csoportosultak benne. A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek összekapcsolódása, továbbá a KMP törvényen kívülsége sokszínűvé formálta a mozgalom politikai-ideológiai arculatát, *közös szervezeti keretek közé kényszerítve eltérő tudati szinten álló elemeket*. A heterogenitás sokkal inkább megfigyelhető, mint a dualizmus kori mozgalomban, mert az MSZDP – az aktív forradalmárok kirekesztésével – az osztálytudatos munkások gyűjtőpártjaként alakult újjá.

A rétegeképző motívumoknak, az egyes csoportok belső összetételének és erőviszonyainak rekonstruálásához még kiterjedt kutatómunka szükséges. Jelenlegi ismereteink szintjén a mozgalmi jelenségekből következtethetünk csak vissza a tudati megoszlásra. A sikeres vagy részlegesen eredményes ellenzéki törekvések a hatalmi pozíciók elhódítására a hagyományos bürokráciától, a radikális hangvételű felszólalások, beadványok és egyéb manifesztációk bizonyítják a forradalmi szocialista csoportok jelenlétét – KMP-kapcsolatokkal vagy azok nélkül – a legális munkásszervezetekben.

A szociáldemokrácia, bár hatalma korántsem maradt osztatlan, továbbra is megőrizte jelentős befolyását a szervezett munkásságon belül. Az irányító testületekben, a Szaktanácstól a szakmai szervező bizottságokig a reformista tisztségviselők a legtöbb szervezetben túlnyomó többségben maradtak. A mozgalmi belső életét, ha nem is mindig és mindenütt, de alapjaiban és a tartós tendenciákat tekintve demokratikus elvek (kollektív vezetés, évenkénti tisztújítás, sokirányú beszámolási kötelezettség) szabályozták. A helyzetből fakadó pozicionális előnyök és manőverezési lehetőségek előmozdították a vezetés stabilitását, amely azonban nem lett volna fenntartható kiterjedt belső tábor nélkül. A tag-

ság többsége helyeselte a reformista célokat és a mérsékelt eszközöket, beérte az ily módon elérhető eredményekkel.

A munkások nagy része az immár közel évtizede tartó, az egyelőre parttalanok tűnő nélkülözés után, elsősorban aktuális gazdasági céljait tartotta szem előtt. „Ez az igen érthető ideológia könnyen megmagyarázható, mint kifejezője nem is a munkásosztály, hanem az elnyomott egyes munkások pillanatnyi érdekeinek” – írta egyik levelében 1921-ben Kun Béla. „... éppen ez a típus az, amelynek – hogy úgy mondjam – a legrégibbek gyökerei a gyárakban.”⁷³

A párt és a szakszervezeti közép- és alsó szintű értekezletekről, egyéb hasonló rendezvényekről nagyon gyér számban fennmaradt érdemi, tehát a megnyilatkozásokat is rögzítő jegyzőkönyvek, feljegyzések szintén azt bizonyítják, hogy a szociáldemokrata szemléletnek még igen széles körű hatása volt. Kétségtelen, hogy gyakran hangot kapott a bírálat minden körben a vezetőség tevékenységének az értékelésénél, hiszen egy szervezet vezetősége és tagsága közötti viszony mindig eleve magában foglalja a kölcsönös elégedetlenséget. A gyengeségek, hibák okait alulról többnyire a laza irányításban, felülről a kellő támogatás hiányában, a közönyben és a passzivitásban látják. A vezetőség és tagság állandó polémiájába tehát nem indokolt okvetlenül politikai tartalmat beleérteni. Sőt, még azt is tekintetbe kell venni, hogy egy adott közegben inkább a kritikai szándék, az elégedetlenség ösztönöz aktivitásra, mint a támogatás vagy a belenyugvás, tehát a források jobban tükrözik az ellentéteket, mint az egyetértést a párt és a szakszervezetek általános politikájával és napi taktikájával.

A szociáldemokrata elvek és gyakorlat érvényesülésének biztosítása érdekében a Szaktanács szoros politikai ellenőrzést gyakorolt a szakszervezetek fölött, ez a szakmozgalom központi vezető szervének egyik alapvető funkciója volt. A Szaktanács ismételten határozatokat hozott a kommunista vezetősű ellenzékkel szemben és direktívákban szabta meg a belső politikai felügyelet szempontjait és gyakorlati követelményeit. A vezetés erőteljesen igyekezett leszámolni a Vági István vezette kommunista háttérű csoportokkal. A Szaktanács 1925 februárjában határozatot hozott, hogy a szövetségek Vági követőit „alapszabály adta jogaiknál fogva” zárják ki.⁷⁴

⁷³ PIA 500. f. 2/23. őe.

⁷⁴ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925. 47.

Ennek a döntésnek az alapján távolították el a szakszervezetekből az MSZMP tagjait. A vasas össz-szervező bizottság és főbizalmi testület 1925. április 16-i értekezletén kimondották: a Vági-párthoz csatlakozókkal szemben a szövetség vezetősége folytassa le a kizárási eljárást.⁷⁵ A központi titkárság pedig minden szakmai szervező bizottsághoz átiratot intézett: azok a szervező bizottsági tagok, akik magukat az MSZMP-hez tartozónak vallják, „vonják le a konzekvenciákat”.⁷⁶ Hasonló akcióra került sor a többi szakszervezetben is.

1927 márciusában Szakasits Árpád, az MSZDP titkára átiratban tájékoztatta a szakszervezetek vezetőségeit a Vági-párt ismételt erőfeszítéseiről „a párt- és a szakszervezeti mozgalomba való behatolás érdekében”. A körlevél felsorolta azokat a személyeket, akik az egyes szakmákban, illetve vidéki helységekben ezt a munkát irányítják.⁷⁷

A Szaktanács különös figyelmet fordított arra, hogy a munkásifjúság körében ellensúlyozza a forradalmi munkásmozgalom befolyását. A Peyer vezette titkárság 1929 novemberében körlevélben figyelmeztette a szakmákat „az alattomban működő bolsi sejtekre”, amelyek különböző címeken alakított csoportokkal „lehetetlenné akarják tenni a szakszervezetek ifjómunkás nevelő munkáját. Ezért a szakmák gyakoroljanak felügyeletet az ifjúsági csoportok felett”. Az utasítás értelmében „a szervezetelleneseket, ha a meggyőzés nem használ, el kell távolítani”.⁷⁸

A szakszervezetek belső felépítésüket, járulék- és segélyezési rendszerüket autonóm módon alakították ki. A Szaktanácsnak finansiális ügyekben azonban – részleteiben még további kutatással tisztázandó – ellenőrzési hatásköre volt. Erre utal Gál Benőnek, a Szaktanács pénztáros-titkárának 1930. februári levele, amelyben, nyilvánvalóan a rutinszerű gyakorlatnak megfelelően, felszólította a MÉMOSZ vezetőségét: tegyen jelentést a szövetség 1929. évi pénzügyi eredményeiről és az 1930. évi költségvetéséről, hogy azt a felügyeletet gyakorló bizottság elé terjeszthessék.⁷⁹

⁷⁵ PIA 672. f. 1925/1. őe.

⁷⁶ PIA 672. f. 1924/18. őe.

⁷⁷ PIA 658. f. 5/100 és 500. f. 1/69 őe.

⁷⁸ PIA 666. f. I/1929/10. őe.

⁷⁹ PIA 666. f. I/130/10. őe. Itt jegyezzük meg, hogy a Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottsága és titkársága működésének rekonstruálását megnehezíti, hogy a szervek saját iratanyaga nem maradt fenn.

A gazdasági harcot, a bérmozgalmakat és a sztrájkokat az egyes iparágakban az érdekelt szövetségek, országos szakegyletek irányították. A munkabeszüntetésre — az 1907-es szakszervezeti kongresszuson elfogadott sztrájkszabályzat értelmében — az egyes szakmáknak nem csupán saját országos központjuktól, hanem a Szaktanácstól is engedélyt kellett kérniük. Szolidaritási gyűjtésre csak az ily módon jóváhagyott munkabeszüntetés résztvevői számára kerülhetett sor. A segélykampányt a Szaktanács kezdeményezte oly módon, hogy felszólította a szövetségeket, szervezzék meg a harcban álló munkáscsoport, szakma támogatását saját hatáskörükben, és az összegeket küldjék be a Szaktanácsnak.⁸⁰

Az összmozgalmi érdekű anyagi ügyek másik fontos területét a szűkös helyzetű szakmák támogatása jelentette. Több ágazatban ugyanis „ördögi kör” alakult ki. A csekély létszámú tagtól kevés járulék folyt be, ami korlátozta az agitációit, lassította a toborzást. A gyenge szakszervezetnek viszont nem volt tekintélye, képtelennek bizonyult arra, hogy a tőkéséssel szemben erőt mutasson fel, így nem ért el érdeklődést keltő eredményeket. Vonzerő nélkül a taglétszám és így a jövedelem tovább csökkent, még inkább mérséklődött a szervezet ütőképessége. A tengődés, majd a sorvadás krónikus jelenséggé vált. A hanyatlási tendencia megállítását csakis az erősebb szakmáktól kapott támogatás tette lehetővé. Ennek megszervezését a Szaktanács végezte. Az 1920-as évek második felében kibontakozó megújítási program fontos része volt a szociáldemokrácia falusi befolyásának a fokozása, s ezen belül a földmunkásmozgalom erősítése. A Szaktanács által kiküldött speciális albizottság 1928 elején megállapította, hogy „a földmunkásmozgalom fejlesztése az általános munkásmozgalom rendkívüli érdeke és ezért a Szakszervezeti Tanács megkeresi az érdekelt szövetségeket a szükséges segítség megteremtésére”. A terv szerint a földmunkásszövetség talpraállításához egy éven át havi 400 pengő folyósítandó. Az összeget felosztották a szakmák között, a részleteket a Szaktanács titkársága gyűjtötte össze és utalta át a földmunkásszövetségnek.⁸¹ Segítséget kaptak a szervezet továbbépítéséhez, illetve az induláshoz a textilés és a dohánygyári munkások.⁸²

⁸⁰ PIA 666. f. I/1928/14. őe. — 1929/10. őe.

⁸¹ PIA 666. f. I/1928/4. őe.

⁸² A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925. 49.

A Szaktanács foglalt állást minden olyan organizációs ügyben, amely meghaladta az egyes szövetségek, szakegyletek hatáskörét, esetleg vitát váltott ki két vagy több szakszervezet között.

Az összmozgalmi szervezési koordináció különösen két vonatkozásban volt szükséges. Vidéken egy-egy helységben a szakmák többnyire csekély létszámmal rendelkeztek, eltekintve a jelentékenyebb gócpontoktól. A kisebb városokban, mezővárosokban, községekben, ahol nem volt helyi szakszervezeti bizottság közvetlenül a Szaktanács biztosította az együttműködést a fontosabb közös ügyekben.

A toborozás megindítását olyan helységekből, ahol még egyetlen osztályharcos szakszervezet sem működött, a már létező csoportok tevékenységének az összehangolását munkásotthon építésére, közös oktatásra, együttes kampányokra, rendezvényekre, valamint az egyéb helyi érdekű szervezatközi ügyeket a Szaktanács titkársága intézte. Ez a feladatkör különösen ott volt fontos, ahol nem dolgozott pártszervezet sem.⁸³

A szakszervezetek között mind gyakrabban robbantak ki nézeteltérések egyes munkáscsoportok hovatartozásának kérdésében. Új problémákat vetett fel e tekintetben a lassú ütemű, de erőteljes mozgás az 1920-as években az iparági szervezkedés felé. (Pl. a bányászszövetség több ízben követelte a bányatelepeken dolgozó vasasok szervezésének jogát.) Villongást váltott ki a technikai fejlődés nyomán megjelenő és mind jobban benépesedő új szakmák (pl. gépkocsivezetők) kérdése. Sok súrlódást okozott a szakképzetlen rétegek, a segéd munkások és napszamosok megszervezésének a joga. Mindezen ügyekben a végső döntés a Szaktanácsot illette meg.

A Szakszervezeti Tanács a közéletben mint a szakszervezeti mozgalom egységes és központi képviselője lépett fel a munkásság gazdasági és szociálpolitikai követeléseinek érdekében. Nem volt mellőzhető az ellenforradalmi rendszer viszonyai között a kifejezetten *politikai* állásfoglalás sem a jobb bérekért és munkafeltételekért vívott küzdelem kedvezőbb feltételeiért. A szakszervezeti vezetők tisztában voltak azzal, hogy még a sikeres alkudozásnak, egyezkedésnek is az alapvető biztosítéka, ha az *erő helyzetéből* nyilvánítják készségüket a kompromisszumra. Az előnyös tárgyalási pozíciók biztosítékát két tényezőben látták: a demokratikus szabadságjogok lehető teljességében és az egyenlőségben a munkáltatók

⁸³ PIA 666. f. I/1928/14. őe. – 1929/10. őe. – 1930/10. őe.

szervezeteivel. Ez a visszatérő politikai tartalma azoknak a manifesztációknak, amelyeket a Szaktanács közvetlenül juttatott el ismételtlen a kormányzati tényezőknek.

Jászai Samu 1921 januárjában a miniszterelnökhöz intézett memorandumában rámutatott arra, hogy míg a munkáltatók „minden, még tisztességtelen eszközökkel is megvédhetik érdekeiket, egyáltalán nem méltányos és az egyenlő jog fogalmával ellentétben áll az a gyakorlat, amely a munkások egyesületeinek egyáltalán nem vagy csak igen korlátolt határok mellett engedi meg a működést”.⁸⁴ A Szaktanács és a pártvezetőség 1921 februárjában a nemzetgyűlési képviselőkhez közös levélben fordult, amelyben követelték a gyorsított bírósági eljárás beszüntetését, szóvá tették az internálást és a rendőri felügyeletet mint a politikai üldözés módszereit, kifogásolták a sajtócenzurát és a rendőrség beavatkozását a bérvitákba.⁸⁵

A Szaktanács küldöttsége 1923 júliusában Bethlen miniszterelnök elé terjesztette a szakszervezetek gazdasági javaslatait: a béregyeztető hivatal létrehozását, az indexrendszer bevezetését, a bérek értékállandóságának a biztosítását. A delegáció tagjai: Peyer, Sávolt, Gyürey és társaik rámutattak arra, hogy ezen kívánságok teljesítésével „a szakszervezetekben egyesült munkások elkeseredését . . . ma még le lehet vezetni”, de elutasítás esetén „nem vállalhatnak felelősséget a következményekért”.⁸⁶

A húszas évek második felében a Szaktanács gazdasági érdekképviseleti tevékenységének középpontjába a munkanélküliség esetére szóló biztosításért folytatott akcióorozat került. Ezzel összefüggésben bontakozott ki az országos küzdelem a napi 8, illetve a heti 48 órás munkaidő törvénybe iktatásáért.⁸⁷

A Szakszervezeti Tanács irányította 1929-ben az országos társadalombiztosítási önkormányzati választásokon a legális osztályharcos munkásmozgalom kampányát, amely az évtized legnagyobb sikerét eredményezte a szervezett proletariátus számára.⁸⁸

⁸⁴ PIA 654. f. 4/15. őe.

⁸⁵ PIA 658. f. 5/71. őe.

⁸⁶ PIA 654. f. 4/37. őe.

⁸⁷ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925. 27. – A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1926–1929. Bp. [1930]. 42. és 49.

⁸⁸ *Petrák Katalin*: A szervezett munkásság küzdelme a korszerű társadalombiztosításért. Bp. 1978. 206.

A Szaktanács tehát nem politikailag, hanem *hivatásában* volt független szerv, amely állást foglalt a gazdasági összmozgalmat érintő, valamint a szakmaközi ügyekben, közös akciókat szervezett, politikailag ellenőrizte a szakszervezeteket és fellépett nevükben a közéleti fórumokon. A *pártvezetőség* döntései, mint láttuk, a legális mozgalom általános politikai irányvonalára, taktikájára, a párt szervezésére, sajtójára, belső életére terjedtek ki.

A szociáldemokrata politikai és gazdasági szervezetek közös érdekeit az országos politikában az MSZDP *parlamenti frakciója* képviselte. A képviselőcsoport döntéshozatali funkcióval rendelkezett az aktuális bel- és külpolitikai kérdésekkel, főként a kormány terveivel, lépéseivel kapcsolatos reagálás és a teendők meghatározásában.

A szociáldemokrata álláspontot és taktikát a frakció nem függetlenül, hanem a többi vezető testülettel együttműködve alakította ki. A koordinációt biztosították a kölcsönös személyi kapcsolatok, amennyiben a parlamenti frakció a párt és a szakszervezetek vezető tisztségviselőit egy kifejezetten politikai hivatású közös szervbe csoportosította. Mind az 1922–26-os, mind a következő ciklusban a képviselők 50%-a szakszervezeti vezető, a másik fele valamely pártszerv vagy intézmény funkcionáriusa volt. A frakció tagjai tehát kettős kötöttségűek: beletartoznak valamely mozgalmi testületbe, vonatkoznak rájuk annak állásfoglalásai, határozatai, másfelől alávetik magukat a képviselőcsoport belső fegyelmének, döntéseinek. A primer függelem a párt-, illetve a szakmai szervezeté, intézményé, ez az állandó kapcsolódás. Innen származik a mandátum jogosítványa, persze nem jogi, hanem politikai értelemben. A parlamenti frakció helyét, valamint tagjainak mint személyiségeknek a szerepét a vezetésben lényegesen befolyásolta, hogy a kiválasztást első-sorban mozgalmi szempontok döntötték el.

A polgári pártok képviselőcsoportjainak nem volt tartós és szerves fundamentuma. A jelöléshez, illetve a megválasztáshoz szükséges háttérrel többnyire nem homogén társadalmi és ideológiai tartalmú szervezetek vagy intézmények jelentették, hanem individuális jellegű mozzanatok: országos szintű összeköttetések, lokális begyökerezettség, vagyonból, tisztségből, foglalkozásból eredő befolyás egy meghatározott jelentékeny társadalmi csoportban, területi régióban. A ciklusok tartama alatt a képviselő és választói között a viszonyt panaszorvoslás, kijárási, beszámológyűlések, fogadóórák, politikai vacsorák tartották fenn. A képviselő számára — noha fontos volt a helvi választóközönség rokonszen-

vének a megőrzése is – az újválasztás biztosítékát elsősorban az jelentette, hogy a fent említett kiválasztódási szempontoknak változatlanul megfeleljen, sőt az említett vonatkozásban erősítse meg a helyzetét. Csak így tarthatta fenn lehetőségét a pártot vezető szűkebb klán számára, amellyel politikai pályafutása tekintetében függő viszonyba jutott.

A szociáldemokrata képviselőcsoportba való bekerülés feltétele viszont nem az egyéni társadalmi-anyagi szituáltság és az ebből eredő hatókör, befolyás, hanem a – széles értelemben felfogott – mozgalmi pozíció. Ez volt ugyanis a legfontosabb forrása a *személyi tekintélynek*, a jelölés és esetleges megválasztás feltételének. Tehát azért kerülhetett valaki egyáltalán szóba a jelölésnél, mert fontos funkciót töltött be és ennek révén vált a neve szélesebb munkáskörökben ismertté, s nem a mandátum jelentette a belépőjegyet valamely vezető tisztségbe. (Más kérdés, hogy olyan állásokat, ahol különösen gyakran fenyegetett a büntető eljárás veszélye, így felelős szerkesztői, kiadói beosztásokat sok esetben – legalább névlegesen – nemzetgyűlési képviselővel töltöttek be, hogy a mentelmi jog bizonyos oltalmat jelentsen).

A frakció szabályzata⁸⁹ szerint a parlamenti képviselők működése „a pártprogram alapján, a pártvezetőség, a pártválasztmány és a pártgyűlés által hozott határozatok szellemében történik”, a csoport a tevékenységében az illetékes fórumok által meghatározott elvek szerint jár el.

Az együttműködést hangsúlyozó előírás nem maradt frázis, hanem folyamatosan érvényesült a pártpolitika gyakorlatában. Ismételten sor került konzultációs értekezletekre a pártvezetőség, az ellenőrző bizottság, a Szaktanács és a képviselőcsoport tagjainak a részvételével. A bel- és külpolitikát érintő fontos elhatározásokat a fenti összetételű szélesebb irányító csoport vitatta meg és foglalt állást a taktikai lépésekben. Ez az eljárás nem egyidejű az MSZDP parlamenti működésének a kezdetével, hanem az első, a vezető grémiumok közötti surlódásoktól nem mentes esztendő után, 1923 második felében állandósult. Mónus 1923 októberében a frakcióülésen hangsúlyozta, a kooperáció nem hagy maga után kívánnivalót a pártvezetőség és képviselőcsoport viszonylatában, de nem kielégítő a Szaktanács és a frakció együttműködése. Ezért, mint mondom, „a Szakszervezeti Tanácsnak módot kell adni arra, hogy a parlamenti csoportot érdeklő politikai és gazdasági kérdésekben közös megbeszélések tartassanak, hogy azokon a párt vezető testületei között

⁸⁹ MSZDP 1922. évi XXI. pgy. jkv. Bp. 1922. 55.

egyeztető felfogás alakulhasson ki”.⁹⁰ Mónus javaslatával az érdekelt felek egyetértettek, és a fent említett testületek részvételével létrejött egy *informális integrált döntéshozatali fórum*.

A képviselőcsoport elsősorban a szorosabb értelemben vett parlamenti tevékenységben alkotott olyan külön közösséget, amely saját belső szabályokkal, munkamegosztással és vezetéssel dolgozott. A működési szabályzat előírásai szerint a frakció tagjainak parlamenti tevékenységét az intéző bizottság irányítja, amely határoz a felszólalók személyéről, a megnyilatkozások tárgyáról és sorrendjéről, ellenőrzi a képviselők parlamenten kívüli politikai állásfoglalásait. Az intéző bizottság és a frakció elnöke az 1922–1926-os ciklusban Peidl Gyula, tagjai Farkas István, Peyer Károly, Propper Sándor és Vanczák János, titkára Mónus Illés.⁹¹

A frakció önálló testületként a párt nemzetgyűlési, illetve – 1926-tól – országgyűlési taktikájának kérdéseiben döntött. A felszólalások, a javaslatok, az interpellációk, a Ház-beli tárgyalások a miniszterekkel, esetenként a kormányfővel – elsősorban az MSZDP-nek a kormányhoz és a többi párthoz való viszonyát fejezték ki és a szervezett munkásság véleményének adtak hangot a rezsim politikájáról.

A szociáldemokrata párt a parlamenti működést az 1920-as évek középső harmadában tevékenysége legfontosabb területének tekintette. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a frakció intéző bizottsága „a párt szinte egész tevékenységét meghatározó és irányító” szerv lett volna.⁹² Hiszen, mint láttuk, a képviselők is beletartoztak a pártvezetőség, a Szaktanács vagy más szerv kötelékébe. A parlamenti csoport nem valamilyen idegen képződmény volt a pártban, még kevésbé elkülönült, függetlenül politizáló, irányító testület, hanem a mozgalomba beépülve működött.

A párt- és szakszervezeti élet számos területére pedig egyáltalán nem terjedt ki a képviselő csoportnak mint testületnek a hatásköre és befolyása. Másfelől a húszas évek végétől módosult az MSZDP taktikája, mérséklődött a parlament jelentősége és csökkent a frakció szerepe.

⁹⁰ 658. f. 3. cs. 1. óe. 1923. október 9.

⁹¹ *Serfőző Lajos*: i. m. 76. indokoltan hívja fel a figyelmet arra, hogy Mónus országos pártvezetővé emelkedése ebben a funkcióban kezdődött. Mónust a tisztségre Farkas István ajánlotta, aki feltehetően a közös cipészmozgalmi múlt alapján győződött meg pártfogoltja tehetségéről. – 1919 szeptemberében Ács Tamás néven Mónus a Szociáldemokrata Röpiratokba programatikuss értékű cikket írt.

⁹² *Serfőző Lajos*: i. m. 75.

A szakszervezetek elsősorban a gazdasági mozgalom érdekei szempontjából kívánták befolyásolni a szociáldemokrata képviselőcsoport munkáját. A szakszervezeti választmány 1922. júniusi deklarációjában hangsúlyozta, hogy a szervezett munkásság saját megbízottainak tekinti a nemzetgyűlés szociáldemokrata tagjait és minden erejével támogatja a parlamenti frakciót. Ennek legfontosabb feladatát a választmány határozata abban jelölte meg, hogy érje el a demokratikus szabadságjogok lényeges bővülését, a kivételes rendelkezések megszüntetését, szociálpolitikai és munkásvédelmi téren pedig vívjon ki olyan reformokat, amelyek a magyar munkásság helyzetét a fejlett nyugat-európai országok színvonalához közelítik.⁹³

A szakszervezetek fontosnak tekintették személyes képviselőtüket a parlamenti frakcióban, mert úgy vélték, a hatáskörükbe tartozó munkáscsoportok érdekei ily módon közvetlenebb és eredményesebb módon jutnak kifejezésre a képviselőházban és általában a közéletben. Kabók Lajos 1922 augusztusában a vasas központi vezetőség ülésén felvetette, hogy képviselőiségét „egyesek összeférhetetlennek tartják” a szövetségben betöltött állásával. A testület ezt az álláspontot egyhangúlag visszaütötte és „napirendre tért” az inkompatibilitás vádja felett.⁹⁴

Szabó Imre elhunytja után, 1928 elején a vasasok ultimátumszerűen maguknak követelték a megüresedett mandátumot. A pártválasztmány ülésén többen Szeder Ferencet, a földmunkásmozgalom vezetőjét javasolták. Végül – csekély szavazattöbbséggel – Bárdos Ferenc, a vasmunkásszövetség elnöke mellett döntöttek, aki a Pest környéki lajstromos kerület képviselője lett.⁹⁵

A csekélyebb súlyú, gyengébben szervezett szakmák, ágazatok hasonló jellegű fellépése viszont nem járt eredménnyel. 1926 novemberében a vasutas szervezkedés vezetői azt kívánták, hogy jelöljenek valakit esélyes helyen a szakmából. Mónus közölte, hogy a kérést terjesszék elő a pártválasztmányban. A válasz egyértelmű volt az elutasítással, mert a vezetőség által nem támogatott javaslatokat a választmány rendszerint elvetette.⁹⁶

⁹³ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1917–1922. A Magyarországi Szakszervezeti Tanács jelentése, 88–89.

⁹⁴ PIA 672. f. 1922/23. őc.

⁹⁵ PIA 500. f. 1/89. őc.

⁹⁶ PIA 658. f. 5/96. őc.

A hátrányos helyzetű szakmák nem csupán személyi kérdésekben kerültek ellentétbe a pártvezetőséggel a parlamenti tevékenység területén. A vasutasok és a földmunkások joggal kifogásolták, hogy a pártvezetőség az ő kárukra vállalt a kormánnyal szemben megszorításokat, tilalmakat és még a nemzetgyűlésben sem küzdött elegendő eréllyel szervezkedési szabadságukért. Sőt, a parlamenti frakcióhoz 1923 júniusában írott közös beadványukban a két ágazat képviselői rámutattak arra, hogy általános az elégedetlenség a mozgalomban az egyesületi és gyülekezési jogért folytatott harc intenzitásával, hangsúlyozva: „csak mint legelnyomottabb szakmák, természetszerűleg mi vagyunk azok, akik ezeknek az aggályoknak és kívánságoknak legelőször adunk hangot.” A vasutasok és a földmunkások nevében Lukács Gyula, Weisshaus Aladár és mások követelték, hogy „dobassák ki” magukat a képviselők az ülésteremből, addig ne tegyék lehetővé a tárgyalást, amíg nincs egyesületi és gyülekezési jog. Utaltak arra is, hogy a parlamenti taktikázáson *túlmenő* eszközöket is alkalmazni kell a szabadságjogok érdekében, amihez szükséges a tömegek mozgósítása.⁹⁷ A frakció október 9-i ülésén pedig Szeder Ferenc tette szóvá a földmunkások szervezésének súlyos akadályait, a hatóságok packázását és a parlamenti munka eredménytelenségét.⁹⁸

A szociáldemokrácia támaszát jelentő jól szervezett szakmák, a vasasok és a nyomdászok soraiban pedig az váltott ki lázongó indulatokat, hogy az MSZDP nemzetgyűlési tevékenysége lényegében meddőnek bizonyult a munkásság gazdasági helyzetének javításában. Az inflációs konjunktúra 1922 végén–1923 elején már véget ért, a stabilizáció előkészületei, majd a szanálás súlyos válságot okoztak. A szakszervezeti vezetők attól tartottak, hogy a munkanélküliség újabb nagymérvű kiterjedése anyagilag összeroppantja még a jól szervezett, szilárd szövetségeket, országos szakegyleteket is. Ezért a vasas funkcionáriusok, a nyomdász vezetők támogatásával, a frakció határozottabb fellépését sürgették a kormány gazdaságpolitikája ellen, amely a szanálást a dolgozó osztályok, rétegek terhére kívánta megoldani. Hangadóként Rády Sándor lépett fel. A vasasok tisztségviselője 1923. október elején a képviselőcsoport ülésén beszámolt a tömegek elégedetlenségéről az egyesületi és gyülekezési jog terén elért kevés eredménnyel, de főként a gazdasági követelések elhanyagolásával vádolta a frakció tagjait. Rády rámutatott

⁹⁷ PIA 658. f. 3. cs. 1. őe. 1923. június 16. és 18.

⁹⁸ Uo. 1923. október 9.

arra, hogy minden áru elérte már az aranyparitást, csak a munkaerő nem, és a bérek jóval elmaradtak ettől a szinttől. Hangsúlyozta továbbá, mennyire fontos lenne a munkanélküliek állami segélyezésének kiero- szakolása, mert a szakszervezetek erőforrásai kimerülnek. Az alkal- mazandó taktika terén pedig ő is „radikálisabb munkáspolitikát” sür- getett.⁹⁹ Úgy véljük, Rády fellépésére a vasas vezetőség hozzájárulása nélkül nem kerülhetett volna sor. Bíráló szavai és kívánalmi tehát nem- csak egyéni nézeteit fejezték ki, hanem a szakszervezet általános elége- detlenségét, sőt az egész szervezett munkásság zúgolódását közvetítették a frakcióhoz.

A forrongás légkörében zajlott le a már említett 1924. márciusi szak- szervezeti értekezlet is, amelyen Kabók sürgette a törvényhozásban kifejtett munka összekapcsolását élénkebb, erőteljesebb mozgalmi akciókkal. „Ha a tömegek ereje nem tud hozzá csatlakozni . . . — mon- dotta — hiábavaló a parlamenti frakció minden munkája.” Bíró Dezső pedig felvetette, vajon a szociáldemokrata képviselőcsoport hozzájárul- jon-e működésével a rendszer legalitásának a fenntartásához, s óva intett attól, hogy elfogadják a szanalási programot, mielőtt a kormányzat telje- síténé a munkások kívánságait.

Az említett kijelentések is sejtették, hogy a szociáldemokrata irányító rétegen belül érdeklődött a felismerés: az 1922 elejétől megindult mozgalmi fellendülés már befulladt, s elérkezett az idő a taktika megújítására, a metódusok kiegészítésére és felfrissítésére. A belső krízis jelei fokoza- tosan kerültek a felszínre, s nem véletlen, hogy éppen a képviselőcsoport tevékenysége és ennek viszonya a mozgalom egyéb területein végzett munkához váltott ki meg hasonlást a vezető csoportban.

A kormányzattal való élesebb konfrontáció, az ércesebb hangvétel és a keményebb ellenzékiesség kívánalmi egyelőre azonban nem találtak osztatlanul kedvező fogadtatásra. Peidl Gyula a vasutasok és a földmun- kások beadványát tárgyaló frakcióértekezleten kifejtette, hogy indokolat- lan lenne bármilyen „kivonulás”, és ragaszkodni kell a parlamentáris eszközökhöz. Hasonlóan vélekedett Propper Sándor, hangoztatva a „komoly parlamenti munka” jelentőségét. Peyer Károly szerint pedig az adott helyzetben, amikor a fajvédők felsorakoztak Bethlen ellen, veszélyes lenne „a fix pontot jelentő” kormány megingatása. A „túl-

⁹⁹ PIA 658. f. 3. cs. 1. óe. 1923. október 9.

ságosan nagy kockázatra” hivatkozással került ad acta Rády előterjesztése is.

Egy évvel később, 1924 végén azonban a kormány támadása elkerülhetetlenné tette az MSZDP számára a taktika módosítását. A párt – a polgári ellenzékkel szövetségben – élesebb harcmódorhoz, a nemzetgyűlés ideiglenes bojkottjához folyamodott.¹⁰⁰ A kivonulás a képviselőházból nem jelentett alapvető politikai fordulatot. A passzivitás csak fokozatbeli különbség volt a parlamentarizmus keretein belül, egy látszatradiális lépés, anélkül, hogy új minőségű elemet hozott volna a rezsim ellen alkalmazott fegyvertárba.

Az elkövetkező fél esztendőben állandóan élénk viták zajlottak le a szociáldemokrata irányító csoporton belül a bojkott célszerűségéről. Malasits Géza már február 7-én követelte a passzivitás feladását,¹⁰¹ majd egy hónap múlva csatlakozott hozzá Deutsch Jenő, Rothenstein Mór és Baticz Gyula.

A szakszervezeti vezetők arra hivatkoztak, hogy a Szaktanács akciót indított a munkanélküliség esetére szóló biztosítást bevezető törvényjavaslat érdekében, és erről már január végén tárgyalásokat folytattak a miniszterelnökkel és a népjóléti miniszterrel. A bojkott következtében – bár nem változtatta meg alapvetően az MSZDP taktikáját – óhatatlanul kiéleződött a párt és a kormány viszonya. A szakszervezeti vezetők attól tartottak, hogy a feszült légkörben Bethlen nem lesz hajlandó engedményekre, és nem tűzi napirendre a javaslatot, amíg nem ér véget a passzivitás. A Szaktanács április közepén a bojkott feladása mellett határozott. Sávolt János a pártvezetőség, a Szaktanács és a frakció együttes ülésén azzal érvelt, hogy „a helyzet rosszabb, amióta nem vagyunk bent a Házban, semmibe sem vesznek bennünket”. Malasits szerint „a munkásság szempontjából közömbös a mi szóáradatunk, mégis azt mondom, hogy vissza kell menni, és a munkásság apró-cseprő ügyeit kell szóvá tenni”.¹⁰² Ő és társai úgy vélték, hogy a passzivitás amúgy is céltalan. Hiszen nem rendítette meg a kormány helyzetét, nem készítette Bethlent komoly engedményekre politikai tekintetben sem az új házzsabályok,

¹⁰⁰ Az MSZDP 1925. évi XXIII. pgy. jkv. Bp. 1925. 42. vö. *Serfőző Lajos*: i. m. 234. – *L. Nagy Zsuzsa*: Bethlen liberális ellenzéke (A liberális polgári pártok 1919–1931). Bp. 1980. 134.

¹⁰¹ PIA 658. f. 3. cs. 1. őe. 1925. február 7.

¹⁰² Uo. 1925. április 17., 20., május 7.

sem pedig a választójog terén. Külsődleges üres tüntetésnek ítélték csupán, amelynek szerintük a szakszervezetek fizették meg az árát azzal, hogy elvesztették a sérelmeik, panaszaik szóvátételére alkalmas parlamenti tribünt.

A pártpolitikusok azonban másként értékelték a helyzetet. Farkas a február 7-i ülésen kifejtette, hogy nem lát okot a passzivitás beszüntetésére. A párt helyzetét a bojkott óta kedvezőbbnek ítélte meg, mert „nem okolják a pártot a rossz gazdasági helyzetért és a nemzetgyűlés munkájának eredménytelenségéért”. A vezető titkár álláspontjához csatlakozott Peidl Gyula és Mónus Illés. A passzivitás feladását ellenző pártfunkcionáriusok szemléletét fejezte ki Propper Sándor a május 22-i frakcióülésen: „A szakszervezeti vezetők a szakszervezetek üldözéséről panaszkodnak. Mindez csak apró tyúkszemre lépés, amely a nagy kérdések mellett eltörpül.”

Peyer a kétfajta vélemény között egyensúlyozott, és álláspontjának lényege az volt, hogy vissza kell ugran térni a Házba, de csak akkor, ha megfelelő ellenértéket sikerül kicsikarni Bethlentől. Ennek érdekében Peyer a párt nagyobb aktivitását követelte a nemzetgyűlésen kívül: harcosabb hangvételt várt el a Népszavától, a választójog tárgyalásának idejére pedig felvetette a tüntetések gondolatát. „A parlamenti küzdelem helyett a passzivitás küzdelmét” javasolta.¹⁰³ Másfelől Peyer ismételten sürgette az alkudozást a miniszterelnökkel a visszatérés feltételeiről.

A kitartást a passzivitás mellett mind nehezebbé tette, hogy nem sikerült a közvéleményt sem mozgósítani a bojkott mellett. Végül május 25-től az MSZDP képviselői ismét megjelentek a Ház ülésein. Mónus szerint ennek oka: „A szakszervezeti vezetők és a Szaktanács türelmetlensége a pártot arra készítette, hogy a passzivitást adja fel, noha az volt a felfogása a frakció intéző bizottságának, hogy a passzivitást továbbra fenn kell tartani. Csak így lehetett volna engedményeket kicsikarni.”¹⁰⁴

A nézeteltérések a bojkott kérdésében fontos adalékot nyújtanak a szociáldemokrata vezetőség tagoltságának a megismeréséhez. A párt- és a szakszervezeti irányító csoport belső megosztottságát tekintve a jobbszárny—centrum—balszárny csoportosítás periódusoktól és körülményektől független időtlen és abszolút alkalmazása mesterséges, erőszakolt és nem mindig fedi a valóságos erővonalakat. Ugyanis az említett felosztás

¹⁰³ Uo. 1925. március 7.

¹⁰⁴ Uo. 1925. július 16.

legfontosabb kritériuma az egyes személyek elhelyezésére, besorolására egyik vagy másik csoportba: viszonyuk a munkásmozgalom forradalmi szárnyához, a KMP-hez. Ebből a nézőpontból azonban teljességet mutató totálkép helyett csak egyoldalú profilkép látható. A szociáldemokrata–kommunista korreláció általában csak kiélezett szituációkban, az egész munkásmozgalom külső veszélyeztetettsége idején vagy forradalmi válság-szakaszban kerül előtérbe, amikor központi kérdéssé válik a munkásegység megteremtése és a forradalmi munkáspárt lendülete, dinamizmusa döntően befolyásolja az események menetét. Az 1920-as években azonban mások voltak a körülmények. Ezért a jobbszárny–centrum–baloldal fogalmak híján vannak a konkrét jelentésnek. Nemkülönbön történetietlen eljárás a tárgyalat időszakot megelőző vagy követő magatartásformákat előre- vagy – ami még gyakoribb eset – visszavetíteni, s ily módon „osztályozni”. Ez a módszer azért is történetietlen, mert figyelmen kívül hagyja a csoportok és a személyek mozgását, statikussá merevíti a változékony valóságot.

Az 1920-as években a legális munkásmozgalom irányító rétegén belül két alapvető csoport körvonalai rajzolódnak ki, nem szilárd válaszfalakkal, hanem kontúrszerűen érintkező, egybemosódó határokkal. A pártorientáltságú személyiségek a szakszervezetek jelentőségét nem tagadták, funkciójukat azonban elsősorban abban látták, hogy bármikor mozgósítható tömeget biztosítsanak a politikai célok megvalósítására. Más kérdés, hogy a tagságot nem akarták offenzív módon tüntetésekre és más nyílt demonstrációkra alkalmazni. Viszont a pártvezetők tudatában voltak annak, hogy csakis a szakszervezetekben összpontosult munkásság biztosít számukra cselekvési sávot a politikai életben. Hiszen a polgári ellenzéki pártok éppen azért nem jelentettek számottevő erőt, mert a klubokat, kaszinókat aligha idézhették fel érdemleges szervezeti háttérként.

Az elsősorban szakszervezeti érdekeltségű vezetők elismerték a párt fontosságát, helyeselték jelenlétét a parlamentben és más közéleti fórumokon. A politikai szervezet tevékenységének a jogosultságát, indokát azonban abban látták, hogy az MSZDP a gazdasági mozgalom szempontjából fontos érdekeket képviselje, a szakmai mozgalom számára vívjon ki nagyobb mozgásteret a szabadságjogok szélesítése révén. Ebből a szempontból a szabadságjogok ügye nem egyik részkérdése a demokratikus átalakulás programjának mint a legális munkásmozgalom közvetlen célkitűzésének, hanem *önállósult követelményrendszer*, amelynek megvaló-

sítása — a szakszervezeti vezetők álláspontja szerint — kitölti a szociáldemokrata gyakorlati politikum tartalmát. A vasasok szócsöve hangsúlyozta: „politikailag jól iskolázott munkás csak szakszervezeti tag lehet, viszont jól iskolázott szakszervezeti tagnak egyszersmind szociáldemokratának kell lennie.” A párt taktikájának a lényegét a lap — összegezve a szakmozgalomban általánossá váló nézetet — nem a „merev elvi küzdelemben”, hanem a „praktikus építő harcban” látta. „Ez az új irány a gyakorlati politika iránya, amely . . . aktívan kapcsolódik bele az ország politikai és gazdasági viszonyaiba, *eredmények elérésére törekszik* (a kiemelés tőlem — S. P.) — a szociáldemokrata párt programja alapján.”¹⁰⁵

A vezetési szint két fő rétegének eltérő érdekorientáltsága önmagában nem fejezett ki eltérő fokozatokat a radikalizmus skáláján. Tehát nem állítható, hogy akár a párt, akár a szakszervezeti szegmentum belső tartalma különbözött volna egymástól az egész szociáldemokrata mozgalom céljairól és módszereiről vallott felfogást tekintve. Mindkét csoport a közös reformista stratégiát és taktikát hirdette és érvényesítette saját cselekvési mezőjében. Ez volt a megoszlást korlátozó kohéziós tényező, amely egyúttal ideológiailag zárttá tette a vezető csoportot. Aki ebből balra szakadt ki, az már a forradalmi szárnyhoz csatlakozott (Vági István), aki pedig jobbra tartott, az renegáttá, árulóvá vált (Csizmadia Sándor, Migray József).

A párt- illetve szakszervezeti érdekeltséggel mint differenciáló motívummal értelmezhető a legtöbb szociáldemokrata személyiség kétarcúsága. Amikor a politikai mozgalom közvetlen érdekeit érintő kérdésekről került szó a parlamentben, a sajtóban és más fórumokon, a párt illetékes vezetői gyakorta igen erőteljes követeléseket fogalmaztak meg, élesen bírálták a kormányt és a hatóságokat, akciókat, megmozdulásokat kívántak, lendületet, eleveiséget tanúsítottak. Ugyanezek a funkcionáriusok gyakran lagymatagon, engedékeny hangvételben foglaltak állást a gazdasági harcokkal és a szakmozgalommal összefüggő ügyekben. A szakszervezeti tisztségviselők viszont a bérezéssel, munkaidővel, munkaközvetítéssel, az üzemi renddel, a szervezkedési jogokkal kapcsolatosan léptek fel harciasan, offenzív módon, míg a „nagy politikában” többnyire ők az engedékenységgel és a rendszer iránti lojalitással szótvivői. Egyik csoport-

¹⁰⁵ Vas- és Fémmunkások Lapja, 1920. március 26. (A kiemelés tőlem — S. P.)

nál sem következetlenségről, állhatatlanságról van szó, hanem a reformista alapmagatartás elsőbbségi motivációktól befolyásolt változatairól.

Személyekhez köthetően is – hozzávetőlegesen – meghatározható a két csoport összetétele. A pártorientáltságú réteg jellegzetes képviselői többek között Farkas István, Mónus Illés, Propper Sándor, Büchler József, Buchinger Manó és Weltner Jakab, míg a szakszervezeti érdekek prioritását főként Jászai Samu, Gál Benő, Kabók Lajos, Csapó Sámuel, Malasits Géza, Knittelhoffer Ferenc, Rothenstein Mór, Gyürey Rudolf képviselték.

Peyer Károly különleges tekintélyét és vezető szerepét a mozgalomban elsősorban az biztosította, hogy személyével összekapcsolta a két csoportot: a szakmozgalomban következetesen képviselte az 1919. augusztus 24-i kongresszuson elfogadott pártvonalat, míg a pártvezetőségben belül mindinkább az ő állásfoglalása jelentette a szakszervezetek véleményét. Jászai ebből a szempontból „féloldalas” személyiség volt, aki a szakmozgalmon túl terjedő, a kormánnyal, a bel- és külpolitika általános kérdéseivel kapcsolatos manőverezésben nem tett szert jártaságra, nem is táplált ilyen ambíciókat.

Peyer törekvése viszont az volt, hogy az ellenforradalmi kormányzat őt fogadja el egyenjogú partnernek a munkásosztály képviseletében, ahogyan más osztályoknak, rétegeknek is működtek a közéletben szószólói. Ehhez viszont a mozgalom mindkét ágazatában egyaránt ismertséget kellett biztosítani a maga számára, olyan egyedi pozíciót, amely jogosítványt adott arra, hogy mind a szociáldemokrata párt, mind pedig a szakszervezetek, tehát a teljes legális mozgalom nevében lépjen fel az uralkodó osztályok intézményeinél. A húszas években fontos lépéseket tett célja megvalósítása felé a belső összekötő szerep vállalásával.

A közvetítő funkció érvényesülését megkönnyítette, hogy az ellenfelek nem emelték a *szakadás, a kettéválasztás* gondolatát a mozgalom átszervezésére irányuló törekvések előterébe. Az ellenforradalmi rendszer viszonyai között az egymásrautaltságból következő kölcsönös függőséget sem a párt, sem a szakszervezetek oldaláról nem kérdőjelezték meg. A Pártszervezet c. hivatalos közlöny 1929 elején rámutatott arra, hogy a párt és a szakszervezetek viszonya terén Magyarországon „gyökeres változásra” nem lehet gondolni, a változtatás előfeltétele a demokratikus államberendezkedés és a teljes közszabadság lenne.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Pártszervezet, 1929. február 1.

Mind a párt, mind a szakszervezeti mozgalomban a szűkebb vezetőségek döntéseihez hozzászólási, véleményezési joga volt szélesebb testületeknek: a pártválasztmánynak és a szakszervezeti választmánynak. Rendeltesége mindkettőnek azonos volt, míg összetételükben és az üléseiken napirendre került ügyek jellegében különböztek egymástól.

A régebbi keletű a *szakszervezeti választmány*, amelyet az 1907-es szaktanácsi szabályzat konstituált. A hivatalos meghatározás szerint a szerv „segédkezik a szakszervezeti tanácsnak működése kifejtésében, gondoskodik arról, hogy a szakszervezeti mozgalom körébe tartozó határozatok késedelem nélkül végrehajttassanak”.¹⁰⁷

A választmányba a szakszervezetek minden ezer járulékot fizető tag után 1–1 delegátust, az ötszáz főn felüli töredék után 1 újabb személyt küldhettek. Tehát az intézmény az országos szövetségek és szakegyesületek központi képviselő testülete.¹⁰⁸ Többnyire havonta tanácskozott, de nagyobb bérmozgalmak, kampányok esetén rendkívüli összejöveteleket is tartott. Az üléseken jobbra a gazdasági harc taktikájával, az össz-szakszervezeti érdekű gazdasági és szociálpolitikai követelésekkel foglalkoztak, deklaratív határozatokat fogadtak el, továbbá állást foglaltak a Szaktanács javaslatai alapján a harcban álló szakmákkal vállalt szolidaritás és az anyagi támogatás ügyeiben.

A *pártválasztmány*, amint erre utaltunk, 1917-ben jött létre a szakszervezetek kívánságára, „összekötő, ellenőrző, végrehajtó szervként”. A testület, összetételét tekintve az egész szociáldemokrata munkásmozgalom átfogó képviselője volt, amelybe a szabadszervezetek, a fővárosi és a vidéki pártszervezetek létszámuk arányában küldtek tagokat. Az 1920-as években a delegátusokat a szakmai és a pártvezetőségek jelölték ki. Az 1929-es szervezeti szabályzat vezette be a megbízottak választását titkos szavazással az egyes szervezetek taggyűlésein vagy bizalmi ülésein.¹⁰⁹

Az intézmény működésében elsősorban a tájékoztató funkció érvényesült, amennyiben ülései módot nyújtottak a pártvezetőség számára, hogy felmérje a tagság véleményét, hangulatát. Az 1925-ös szervezeti szabályzat, amely hivatalosan is beiktatta a pártválasztmányt a vezetési rendszerbe, jelentékeny hatáskört szabott meg számára: „Minden országos

¹⁰⁷ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1904–1907. 91.

¹⁰⁸ PIA 666. f. 1928/14. ée.

¹⁰⁹ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Szervezeti Szabályzata. Bp. 1929. 16.

jelentőségű vagy az egész pártot érintő kérdést a pártválasztmánynak a pártvezetőség elé kell vinnie. Az ilyen természetű ügyekre vonatkozó határozatok csak a pártválasztmány állásfoglalása után hajthatók végre.”

Az irányító csoport azonban nem volt hajlandó ezt a meghatározást úgy értelmezni, hogy alárendeltje lenne a választmánynak. Mónus az 1929-es kongresszuson kifejtette, hogy ez utóbbi döntéseinek erkölcsi jelentőségük van ugyan, de állásfoglalásai jogi értelemben nem kötelezőek a pártvezetőségre.¹¹⁰

A pártválasztmány két-háromhavonta tartott üléseinek egybehívásáról és a napirendről a pártvezetőség határozott, ily módon gyakorlatilag szabályozta tevékenységét. A testület értekezleteire jobbra az országos jelentőségű politikai kampányok előtt került sor, a széles körű mozgósítás érdekében. A pártválasztmány megtárgyalta a párt általános politikai magatartásával összefüggő kérdéseket, ezekben elvi határozatokat fogadott el, továbbá a választások előtt jóváhagyta a képviselőjelöltek listáját. Tehát a pártválasztmány inkább vitafórum, s nem operatív intézmény, szerepe a döntéshozatali folyamatban az volt, hogy politikai felhatalmazást adjon az egész párttagság nevében az irányító csoport elhatározásainak megvalósítására.

A *döntések végrehajtásának* irányító intézménye az MSZDP központi titkársága volt. Ennek alárendeltségében még több szerv működött: a nőmozgalom, a német pártszervezetek, a fővárosi pártszervezetek, a parlamenti csoport és a községi frakció titkárságai, az oktatási és jogvédelmi osztályok, valamint a gazdasági hivatal. A központi párttitkárság politikai ügyekben közvetlenül – tehát a szövetségi, szakegyleti központok kiiktatásával – vezette a szabadszervezetek szervező bizottságait. Ezek mint pártalapszervi vezetőségek is működtek, a szabadszervezetek pedig ugyanolyan organizációs státusban voltak, mint a területi pártszervezetek. A szervező bizottságok a bizalmiakhoz továbbították a feladatokat. A párttal csak közvetett függésben levő tagsághoz – az összlétszám túlnyomó többségéhez – tehát a gazdasági mozgalom hálózata juttatta el a politikai információkat, az MSZDP gyűléseire, kampányaira, akcióira stb. vonatkozó gyakorlati utasításokat.¹¹¹

¹¹⁰ MSZDP 1929. évi XXVI. pgy. jkv. Bp. 1929. 231. A partvezetőség számára hivatkozási alapot adott, hogy tagjait a kongresszus közvetlenül választotta, s mind személyükben, mind testületileg ennek tartoztak felelősséggel.

¹¹¹ PIA 672. f. 1920/20. öe. – 666. f. I. 1928/14. öe. – 658. f. 5/89. öe.

A pártfeladatok megvalósítása azonban nem szorítkozott a szakmai szervező bizottságokra és a bizalmiakra. A szakszervezetek egyéb intézményei és funkcionáriusai szintén részt vettek a politikai munkában és a pártépítésben. Az 1925-ös pártgyűlés után részletes program készült a párttitkárság teendőiről.¹¹² A munkaterv szerint a szakmai szövetségek titkáraival és központi alkalmazottaival állandó összeköttetés tartandó fenn, hogy kiküldetéseik alkalmával pártmunkát is végezzenek: intézzék a pártadóbefizetési és lapterjesztési ügyeket, vezessék az előkészített gyűléseket, értekezleteket. A szakszervezeti tisztségviselők rendszeres tájékoztatást kaptak arról, hogy az egyes helységekből „pártszempontról mire helyezték a hangsúlyt”. A titkárság direktívája szerint a pártszervezetek életében részt kell venniük a szakszervezeti alkalmazottaknak és a nem függetlenített választott funkcionáriusoknak, akiket a pártvezetőségekbe is indokolt beválasztani. Ahol pedig pártszervezet a csekély számú tag vagy a hatósági üldözés miatt nem volt kialakítható, ott a szakcsoportok révén bízták meg egyes embereket a pártügyek intézésével, az összeköttetés fenntartásával.

Az idézett irányelvek a valós szerkezeti viszonyokat fejezték ki: *az MSZDP országos hatókörét elsősorban a helyi szakmai csoportok biztosították.*

A jelentősebb helységekből a Szaktanács képviselőjeként a szakcsoportok vezetőinek megbízottaiból álló szakszervezeti bizottság is működött. Ez a testület azonban nem volt végrehajtó szerv, nem rendelkezett sem utasítási, sem felügyeleti jogkörrel, feladata csupán a Szaktanács titkárságának a tájékoztatására szorítkozott, adatszolgáltatásra, bér- és más munkaügyi statisztikák beküldésére. A bizottságok egyes városokban a szakszervezetekben folyó oktatási és egyéb propaganda-munkát is koordinálták.

A városokban, nagyobb községekben a szervezett munkásság politikai és gazdasági küzdelmét a végrehajtó bizottság néven működő helyi szociáldemokrata pártvezetőség irányította. A központi titkárság ennek a szervnek küldte meg politikai, szervezési, oktatási, sajtóügyi, választási stb. utasításait. A végrehajtó bizottság pedig a helyi szakcsoportok mint

¹¹² PIA 658. f. 5/8. öe. – Az iraton nincsen dátum, hozzávetőleges keletkezési ideje azonban megállapítható abból, hogy a szövegben szó van a rendszeres heti pártnap áthelyezéséről a szerdai nap helyett keddre. Az erről szóló határozatot I. MSZDP 1925. évi XXIII. pgy. jkv. 46. és 100.

pártalapszervezetek vezetőségei számára kijelölte a direktívákból reájuk háruló teendőket. A lokális kezdeményezésű akciók lebonyolítása első sorban szintén a szakmákra hárult. 1925 végén az ország 22 nagyobb városában összesen 198 szakszervezeti csoport tevékenykedett, 14 137 taggal.¹¹³ Más szemszögből: 1925-ben az országban 137 építőmunkás, 66 vasas, 52 börmunkás és cipész, 50 famunkás csoport, és befizetőhely működött.¹¹⁴ Ezek mindegyike kapcsolatban állott az MSZDP-vel vagy a helyi (párt) végrehajtó bizottság vagy saját szakszervezeti központja révén, esetleg a központi párttitkársággal tartott fenn levelező összeköttetést.

Sok helyütt alakultak területi pártszervezetek is. Ide léptek be az értelmiségiek, kisiparosok, kiskereskedők, dolgozó parasztok, agrárproletárok, valamint a munkások olyan szakmákból, amelyeknek az adott településen nem működött önálló csoportja. Ezeknek az organizációknak viszonylag csekély tagsága volt: 1925-ben Debrecenben 546, Győrött 196, Miskolcon 794, Pécssett 290, Szegeden 804, Székesfehérváron 445, Sopronban 410 fő.¹¹⁵ „A szak- és a pártszervezetek helyi csoportjainak működése el nem választható” – állapította meg egy összefoglaló hatósági jelentés. „A helyi pártszervezet vezetősége rendelkezik és ezen rendelkezéseket különféle szakmák helyi csoportjai útján közlik a munkás-sággal és hajtják végre.”¹¹⁶ A szegedi szociáldemokrata pártszervezet Lájér Dezső titkár aláírásával ellátott körlevélben szolgáltatta fel 1929 júniusában a csoportokat – nyilván a szokványos eljárásoknak megfelelően –, hogy mozgósítsák tagjaikat a munkásotthonban rendezendő népgyűlésre, amelyen fővárosi előadó foglalkozik az angol választásokkal és a titkos választójoggal.¹¹⁷ Győrött a könyvnyomdászok egyik rendes

¹¹³ A szakszervezeti mozgalom Magyarországon 1923–1925. 44. Debrecenben 1 csoport dolgozott 2422 taggal, Pécssett 24, 1296 fővel. Miskolcon 14 csoportnal 1636 tagja volt, Szegeden 18 csoportban 1050, Győrött 11 csoportban 1327 munkás tömörült. Sopronban, Kaposvárott, Székesfehérváron, Szolnokon, Szombathelyen és Hódmezővásárhelyen 9–9 csoport 6–800 személyt, Egerben, Gyöngyösön, Nyíregyházán, Makón, Pápán városonként 4–5 csoport 2–300 főt foglalt magában.

¹¹⁴ Magyar Vas- és Fémmunkások Zsebnaptára. 1925. 33–39. – Bőripari Munkások Zsebnaptára. 1925. 170–172. – Famunkások Zsebnaptára. 1925. 153–154. – PIA 666. f. 1928/1. ée.

¹¹⁵ PIA 658. f. 1. 1922/2. ée.

¹¹⁶ HL HM 1924. eln. kpo. 50561. sz.

¹¹⁷ Csongrád Megyei Levéltár MÉMOSZ Szegedi Csoport Iratai. (A továbbiakban CSL MÉMOSZ). 1. dob. 1929. június 8.

évi közgyűlésén szövétték, hogy a Győri Hírlapnál alkalmazott személyek nem hajlandók a pártadót fizetni. Mire Hegyi párttitkár kijelentette: „ha valaki tagja a szakszervezeteknek, eo ipso tagja a párt-nak is.”¹¹⁸

Az egyéni pártadót vidéken oly módon szedték be, hogy a pártvezető-ség pénztárosa kiadta a bélyegeket a szakcsoportok pénztárosainak a tagok közötti szétosztás céljából. A többi járulékot a szakcsoportok gyűjtötték össze és fizették be az illetékes szakszervezeti központnak, külön csekklapon a szövetségi tagdíjat, amely magában foglalta az országos pártadót is.¹¹⁹ A helyi (egyéni) pártadóból befolyt összeg 50%-át, illetve 1925-től 30%-át a csoportok átadták a pártszervezeteknek, amely ebből fedezte költségeit.

A szakcsoportokat szakszervezeti vonalon a központi vezetőségek és nem az egyes szakosztályok szervező bizottságai irányították. „A vidéki mozgalmat a központi iroda látja el, és nem lehet, hogy a vidéki mozgalmat szakmánként kezeljék” – határozott a vasas vezetőség 1922 nyarán.¹²⁰ Hasonló elv szabályozta az építők, a nyomdászok és más szövetségek, országos szakegyletek felépítését, míg a fővárosi mozgalom centrális vezetését külön (végrehajtó bizottság, titkárság, bizottság néven működő) szerv vezette.

A helyi jelentőségű bérmozgalmak, kollektív szerződés tárgyalások és más gazdasági akciók lebonyolítása szintén a városi, községi pártvezető-ségek ellenőrzése alá tartozott. A fontos helységekben függetlenített titkár dolgozott, aki a pártmunkán kívül a szakmák bérharcait, kollektív szerződés megbeszéléseit stb. is vezette.

A titkárok személyét a szakmákkal történt megegyezés alapján az MSZDP vezetősége jelölte ki, javadalmazásukat a nagyobb szakszervezetek és a párt központjai, valamint a Szaktanács együttesen fizették.¹²¹

¹¹⁸ Győr-Sopron Megyei 1. sz. Levéltár Főispáni Iratok 1922/587. sz.

¹¹⁹ CSL MÉMOSZ 1. dob. 1929. április 13-i körlevél.

¹²⁰ PIA 672. f. 1922/23. őe.

¹²¹ Nyomon követhető a salgótarjáni titkárság létesítése 1923-ban: október 16-án a pártvezetőség tárgyalt az ügyről és megegyezett Deutscher Károly személyében; két nappal később a vasas elnökség ülésén Kabók javaslatára elhatározták: értesítik a Szaktanács titkárságát, elfogadják Deutschert és fedezik fizetésének 50%-át (az elnökségi ülés hivatalos jegyzőkönyvében, amelybe a hatóság bármikor betekinthe-tett, nem rögzíthették a párt közreműködését); október 23-án a pártvezetőség végleges döntést hozott a salgótarjáni titkárság felállításáról, regisztrálva, hogy a költségekhez a vasasok fele összeggel hozzájárultak (PIA 658. f. 2. cs. 1. őe. – 672. f. 1923/20. őe.).

A folyamatos párt- és szakszervezeti élet nélkülözhetetlen feltétele volt a *mozgalmi infrastruktúra*. Ennek legfontosabb elemét a munkásotthonok, szakszervezeti székházak, helyiségek alkották. A vidéki településeken működő csoportok, pártszervezetek önmaguk többnyire nem rendelkeztek elegendő anyagi eszközzel saját, külön otthon létesítésére. Értelmetlen is lett volna az erők szétforgácsolása, bár helyenként az erős szakmai sovinizmus nyomán érvényesült a partikularizmus. A legtöbb városban azonban a pártvezetőség irányításával sikerült a koncentráció, amelynek leggyakoribb formája a 20-as években a munkásotthon-egyesület volt. 1927-ben alakult meg a Szaktanács végrehajtó bizottságának irányításával a Jövő Munkásotthon Szövetkezet, amely országos hálózatot épített ki otthonok létesítésére és üzemeltetésére.¹²²

A fővárosban szintén szoros együttműködés alakult ki a párt- és a szakmai szervezetek között a létesítmények ügyében. Az óbudai munkásotthon építésénél az érdekelt csoportok (vasas, fás, textíles, élelmezési és szállítási) tevékenységét a pártszervezet hangolta össze.¹²³ Kispesten 1922 júliusában Linhardt Antal párttitkár tájékoztatta a szakmai vezetőket a tervekről. Majd megalakult a csoportok 2–2 küldöttéből egy intéző bizottság, amely úgy döntött, hogy minden szervezett munkás 1 napi keresete arányában vásároljon téglabélyeget. A munkásotthont 1923. május elején már átadták rendeltetésének.¹²⁴

Az MSZDP belső mozgalmi élete az 1920-as években, mint láttuk, alapvetően a szakmai szabadszervezetekre épült. (Nem tértünk ki terjedelmi okokból a párt és a szakszervezetek kapcsolataira az Országos

– Ózdon helyi kezdeményezésre indult el a titkárság szervezése. A vasas elnökség 1925. május 12-én „az ózdi szaktársak javaslatára” arról tárgyalt, hogy a pártközponttal és a bányászszakszervezettel együtt nevezzék ki titkárnak Pollák Ferencet. Az ügy az egyeztető tárgyalások után szeptemberben került eldöntésre; az MSZDP titkársága tájékoztatta a vasas vezetőséget: a párt és a bányászszövetség 500–500 ezer koronával járul hozzá Pollák fizetéséhez; a vasas elnökség úgy foglalt állást, hogy ugyanennyit folyósít e céra (PIA 672. f. 1925/21. őe.).

¹²² PIA 666. f. I/1928/14. őe. – Szakszervezeti Értesítő, 1927. november 4.

¹²³ PIA 666. f. I/1924/8. őe.

¹²⁴ PIA 666. f. 1920/13. őe. – 672. f. 1922/23. őe. – Népszava, 1923. május 8. – 1929-ben a XXII. választókerületi pártszervezet körirattal fordult a szakszervezeti központokhoz: jegyezzenek a Kőbányai Munkásotthon Szövetkezet részvényeiből. A vasas elnökség úgy döntött, hogy 25 db 10 P-ös részvényt vállal (PIA 672. f. 1929/23. őe.).

Nőszerző Bizottság tevékenységében, az ifjúmunkások szervezésében, az oktatásban és a jogvédelemben.)

A párt politikáját a közéletben elsősorban napilapja, törvényhozási képviselőcsoportja és az önkormányzati testületekben működő frakciói jelenítették meg. E publikus intézmények, szervek működésében szintén fontos szerepe volt a szakszervezeteknek.

A szakszervezetek agitációs munkájának egyik középponti kérdése ez időben a Népszava-olvasók számának a növelése volt. Szinte alig zajlott le gyűlés, értekezlet vagy bármilyen egyéb összejövetel, ahol ne hangzott volna el nyilatkozat a lap érdekében. Az előfizetési adatokról a kiadóhivatal folyamatosan tájékoztatta az országos szövetségek és a szakszervezetek vezetőségeit, és az ún. előfizetési számokat is szakmánként küldték szét.¹²⁵

A Népszava terjesztése a sajtóbizalmiak hálózatára épült. A szervező bizottságok és a bizalmi testületek 1–1 felelős személyt jelöltek ki a központi pártlappal kapcsolatos munkára, s ők tartották az összeköttetést az üzemi sajtóbizalmiakkal. A lapkezelőket vidéken is szakcsoportonként választották.¹²⁶

A szakszervezetek életében nélkülözhetetlen volt a Népszava. A szervezett munkásság a lapból tájékozódott ország-világ dolgairól, eseményeiről és kapott eligazítást az MSZDP álláspontjáról a bel- és külpolitika időszerű kérdéseiben.

Az újság szakmozgalom rovata rendszeresen közölte a testületi tanácskozások időpontját és színhelyét. „Ezek mögött a szürke, egyhangú hírek mögött ott sorakozik az élet” – értékelte a sajátos híryanagot a szerkesztőség. — „Mi, akik napról napra regisztráljuk ezeket a híreket, látjuk, miként lüktet az eleven élet mögöttük. Látjuk, hogy minden kis szakmai hír az emberek százait, ezreit hozza mozgásba, s több érdeklődés fűződik egy ilyen kis kétsoros hírhez, mint a nagy, hasábos tudósításokhoz.”¹²⁷ A szakszervezetek a közlemények fejében hirdetési átalányt fizettek, ami a lap egyik legfontosabb bevételi forrását képezte.

A szakszervezetek részt vettek a Népszava 1924 novemberében megvont kolportázsjogának visszaszerzéséért folytatott küzdelemben. A pártvezetőség 1927-ben az utcai terjesztés lehetőségének biztosítása érdeké-

¹²⁵ PIA 666. f. I/1924/8. őe.

¹²⁶ PIA 672. f. 1923/17. őe. – 1924/19. őe. – 654/f/60. őe. – 658. 5/98 őe.

¹²⁷ Népszava, 1922. május 1.

ben széles körű kampányt indított. A titkárság felszólította a szakmai szövetségeket: hívjanak össze tiltakozó gyűléseket, amelyek követelik a nyílt árusítási tilalom feloldását, a szaklapok pedig közöljenek hasonló tartalmú cikkeket.¹²⁸

A kormányzat is tisztában volt a Népszava jelentőségével, ezért a lapot igen gyakran sújtotta sajtóperekkel és több ízben megakadályozta megjelenését. A tilalmak viszonylag rövid időtartamában és a megfojtási kísérletek kudarcában jelentős szerepe volt annak, hogy a Népszava betiltása esetén a nyomdászszakszervezet szinte automatikusan sztrájkot hirdetett, tehát a polgári lapok sem jelenhettek meg.

A *parlamentari frakció* nemcsak döntéshozatali, hanem végrehajtó szervként is működött. A testület tagjai a viták során kifejtették a párt véleményét a kormány által napirendre tűzött javaslatok tárgyában. A képviselők indítványokat nyújtottak be és sűrűn éltek interpellációs jogukkal.

Az MSZDP nemzetgyűlési, illetve képviselőházi megnyilatkozásainak egyik középponti témája a demokratikus szabadságjogok ügye. A felszólalásokhoz a konkrét sérelmek anyagát a frakció titkársága a szakszervezetektől gyűjtötte össze, a Szaktanács titkárságának a közvetítésével.

Igen sok esetben a szakszervezetek hívták fel a frakció figyelmét súlyos sérelmekre, a hatóságok packázására, és javasoltak egyes ügyekben interpellációt vagy kérték egy tekintélyes képviselő személyes közbenjárását, többnyire a belügyminiszternél vagy az igazságügyi tárca vezetőjénél.¹²⁹ A központi kormányzati szervek az államrezon érdekében esetenként hajlandóak voltak felülbírálni a helyi hatalmasságok nyíltan törvényt sértő intézkedéseit.

A képviselőcsoport a gazdasági érdekvédelem és a szociálpolitika terén is szoros kapcsolatot tartott fenn a szakszervezetekkel. Számos alkalommal került sor javaslatok benyújtására, felszólalásokra, interpellációkra a Szaktanács vagy valamelyik szövetség kérelme, ösztönzése nyomán az állami munkanélküli-segély, béregyeztetés, indexalapú bérmegállapítás, a munkaidő szabályozása stb. kérdéseiben.¹³⁰

Az MSZDP a húszas évek második felében Budapesten, valamint sok vidéki városban és kisebb helységben nyert képviselőket a törvényhatósági

¹²⁸ PIA 658. f. 5/101. őe.

¹²⁹ PIA 658. F. 3. cs. 25/I. őe.

¹³⁰ PIA 658. f. 3. cs. 1924. október 24. – 3. cs. 2/26/II. őe.

es más önkormányzati testületekben.¹³¹ A szociáldemokrata tagok, illetve frakciók munkássága még feltáratlan, ezért csak utalásszerűen említhetjük a szakszervezetek szerepét tevékenységükben. A szabadszervezetek és a helyi szakmai csoportok közreműködtek a községi választások anyagi fedezetének előteremtésében, és jelentékeny részt vállaltak a kampány lebonyolításában. A jelöltek jelentős részét a szakmai csoportok ajánlották.¹³²

A budapesti törvényhatósági bizottság 1925–30 között 53, 1930–35 között 37 főnyi szociáldemokrata csoportjának kb. 60%-a szakszervezeti funkcionárius volt. A frakció tanácsadó jellegű szakbizottságokat alakított, s ezekbe a szövetségek központi vezetőségei 1–2 küldöttet delegáltak.¹³³ A vasasszakszervezet Kabók Lajost, Pásztor Imrét, Kruppa Rezsőt és Csapó Sámuel jelölte a középítési, világítási, szociálpolitikai, közgazdasági és közlekedési bizottságokba.

A törvényhatósági bizottsági tagokat a frakció „beosztotta” a tanácsi ügyosztályok és üzemek mellé. A szakszervezeti vezetők közül Gál Benő az elnöki, a szociálpolitikai és az ipari, Deutsch Jenő és Reisz Mór a köz-élelmiszeri osztályok referensei voltak. Továbbá Deutsch a hirdető vállalat, Reisz a Községi Élelmiszerüzem és Steinherz Simon az Elektromos Művek ügyeire szakosodott.¹³⁴ A fővárosi vállalatok számottevő jövedelmet biztosítottak az MSZDP számára a Népszavának fizetett hirdetési átalány, valamint az igazgatósági tagok tantieme-jei formájában. „Utóbbi összegeknek a pártkasszába való befizetését a szociáldemokrata igazgatósági tagok delegálásuk előtt írásos kötelezvényben magukra vállalták.”¹³⁵ A szakszervezetek a képviselőket felhasználták tagjaik érdekében a panaszok orvoslására és segélyek juttatására.¹³⁶

¹³¹ Az 1930-as pártkongresszuson előterjesztett beszámoló szerint mintegy 500 szociáldemokrata foglalt helyet 82 városi törvényhatóságban és községi képviselő-testületben (MSZDP 1930. pgy. jkv. Klny. a Népszava 1930. szeptember 10-i számából, 14.).

¹³² PIA 666. f. I/1927/10 őe.

¹³³ PIA 672. f. 1925/21. őe.

¹³⁴ PIA 658. f. 8. cs. 7. őe.

¹³⁵ PIA 651. 4. cs. 1931/54. őe.

¹³⁶ PIA 658. f. 4. cs. 27. őe. – Uo. 28. oe.

3. Válságjelenségek és megoldási kísérletek az 1920-as évek második felében

A magyarországi szociáldemokrácia – hasonlóan minden meghatározott osztályérdeket kifejező mozgalomhoz – összetett társadalmi létforma volt, amely a) ideológiai tartalmat; b) politikai és gazdasági programot; c) cselekvési módozatokat és eszköztípusokat; d) szervezeti és intézményrendszert foglalt magában. Az MSZDP és a szakszervezetek életműködésének a feltárása e négy rétegben külön-külön végbement változások elemzésével lehetséges.

A sematizmus kiküszöbölése, az árnyalt értékelés nem csupán bizonyos irányzatok elkülönítését jelenti a szociáldemokrácián belül vagy egyes személyek, csoportok fejlődésükben való szemléletét. Olyan metszéspont mentén is végig kell haladni a kutatónak, amely a legális munkásmozgalmon belül funkcionálisan egymásra épülő elemeket, az ideológiai, politikai, szervezeti struktúrákat tárja fel. A külső hatások ugyanis (s ebben az összefüggésben ide vonható minden olyan mozgalmon kívüli jelenség vagy fejlemény, amely a párttal vagy a szakszervezetekkel valamilyen kontaktusba lép) nem azonos időben és intenzitással érik a mozgalom valamennyi vetületét, tehát a válasz, a reagálás is eltérő az egyes szinteken.

Valójában tehát nem egy elvont és monolitikus „pártvonalat” kell szembesítenünk a változó világgal, hanem az említett egyedi alkotóelemeket, amelyeknek érzékenysége, változékonysága korántsem azonos. Az ideológiai, programatikai, módszerbeni és szervezeti rétegek mozgása között számottevő fáziskülönbségek figyelhetők meg az új körülményekhez, létfeltételekhez való alkalmazkodás terén. A magyarországi legális munkásmozgalomban 1925-től részben úikeletű gondok, részben korábbi krónikus problémák minden területen krízistüneteket, kritikus helyzetet idéztek elő. A kiútkeresés folyamatában egyes vetületekben már megindult bizonyos mozgás, más mezőkben csak felismerésekig, esetleg a tennivalók megfogalmazásáig jutottak, tehát a fejlődés korántsem haladt szinkronban minden rétegben.

Az első világháborút követő forradalmi válság maradandó eredményeképpen a reformista munkáspártok nagy átütő erővel jelentek meg a fejlett tőkés országok közéletében, kiléptek a hagyományos ellenzékiiségből és bizonyos részt hódítottak el politikai és a kormányzati hatalomból. Számos államban növekedett a demokratikus intéciók jelentősége, s

bennük a társadalom dolgozó, kistulajdonos osztályait, rétegeit képviselő pártok, szervezetek súlya.¹³⁷ Nemcsak Európa térképe változott meg, hanem az egyes országok belső politikai színtépe is, ami az egész kontinens politikai karakterisztikáját alapvetően a burzsoá demokrácia irányába módosította. A demokrácia pedig – Otto Bauer szavaival – „a reformista szocializmus táptalaja volt”.¹³⁸ A skandináv országokban, Belgiumban, Angliában, Csehszlovákiában, Ausztriában és Németországban a szociáldemokrata pártok időlegesen vagy tartósan, önállóan vagy koalíciós alapon kormányokat alakítottak, építve a választásokon elért sikerekre.¹³⁹ Mindez kedvező feltételeket teremtett a szociáldemokrácia számára, hogy aktuálpolitikai kérdéssé tegye a kormánypolitika szintjén programjának azon elemeit, amelyek megvalósítása összeegyeztethető volt a tőkés rend fennmaradásával.

A burzsoázia a pillanat rémületében kénytelen-kelletlen belenyugodott fontos engedményekbe, amelyek egyúttal előmozdították a kapitalizmus konszolidálását is. Az osztályharc körülményei az 1914 előtti helyzethez képest annyiban módosultak, hogy a munkásosztály érdekképviseleteként fellépő erőcsoport a politikai és a gazdasági hatalmon belül, annak eszközeivel is felléphetett részleges gazdasági, szociális és kulturális reformokért. Ebből a helyzetből a munkásmozgalom két szárnya eltérő következtetéseket vont le.

A kommunisták csupán ideiglenesnek tekintették a stabilizációt, amely értékelésük szerint előbb-utóbb nemcsak újabb válságba, hanem okvetlenül proletárforradalomba torkollik. Ők viszonylag rövidnek jósolták az átmeneti időszakot, amelynek problémáit másodlagosnak ítélték, abszolútizálva a végcél, a revolúciót.

A szociáldemokraták számára viszont az osztályharc végső célja egyre inkább egy testetlen eszmévé vékonyodott, amelyről illetl időnként

¹³⁷ Jellemzésül csupán egyetlen adat: Angliában 1910-ben 7,6 millió választó volt, a felnőtt lakosság 28%-a, 1919-ben a szavazati joggal rendelkező állampolgárok száma 21,7 millió főre, a felnőtt lakosság 78%-ára emelkedett (British Political Facts, London, 1969. 155.).

¹³⁸ *Otto Bauer*: Zwischen zwei Weltkriegen? Bratislava, 1936. 104.

¹³⁹ 1924. májusi adatok szerint a képviselőházban a brit munkáspárt a mandátumok 24,6%-át, a belga szocialisták 42,4%-át, az osztrák szocialisták 42,2%-át, a svéd szociáldemokraták 45,2%-át, a német szociáldemokraták 26%-át bírtokolták (Sozialistische Arbeiterinternationale Tätigkeitsbericht 1923–1925. Berlin, 1925. 231.).

beszélni, magasztos, emelkedett hangvételben emlegetni mint beláthatatlan messzi távlatok szinte már utópikus ideálját. A reformista stratégiát és taktikát a szocializmus mint elmélet közvetlenül nem befolyásolta, mert a szociáldemokraták az igazán fontosnak és lényegesnek magát az átmenetet, az evolúciós folyamatot tekintették. A részleges sikerek, vívmányok jelentették a munkásszervezetek abszolutizált célját, amelynek megvalósításához a legfontosabb eszköz magának a mozgalomnak az erősítése, fejlesztése. „Bár a kontinensen a szocializmus elmélete forradalmi maradt, napi gyakorlata a hosszú békeperiódusban szükségképpen a törvényes fegyverekért való harcra, a törvényes eszközökkel való küzdelemre, a kapitalista társadalmon belüli reformokra szorítkozott” – jellemezte az elmélet és a gyakorlat kettősségét Otto Bauer.¹⁴⁰ Ennek a helyzetnek megfelelően Európa-szerte sor került az első világháború után a szociáldemokrata programok felülvizsgálatára.

Az MSZDP fejlődése, amely a háború előtt hozzávetőleg lépést tartott az osztrák, cseh, német pártok mozgásával, most eltérő irányba és ütemben haladt. 1919-ben a magyar szociáldemokrácia jelentékeny többsége a párt útját meghatározó energiával a forradalmi szocializmus, a proletárdiktatúra felé nyitott. A magyar kommün megdöntését követően pedig éppen nem a restaurált polgári államhatalomban való nagyobb részesedés programatikusan megfogalmazása került előtérbe, hanem a párt- és szakszervezetek pusztá létfenntartása, a legalitás védelme. A politikai életben való megtúrtséget biztosítandó a párt első nemzetgyűlési deklarációja 1922-ben, Peidl Gyula előterjesztésében csupán néhány töredezett részletkivánságot tartalmazott, védekező tónusban, a kormány belátására apellálva s nem a szervezett munkásság erejére hivatkozva. Holott erre a választási eredmények jogot adtak volna.¹⁴¹

Nem csupán a magyarországi forradalmi válság menetéből eredő fáziskülönbség késleltette a nyugat-európai út követését, hanem a kizsákmányoló rétegek eltérő politikai koncepciói is akadályozták a szociáldemokrácia integrálását Magyarországon. Hiszen azok a jobbára az úri középrétegből toborozódott erők, amelyek készek lettek volna a „szociális olajcseppek” taktikáját követni, a munkásságnak teendő engedményeket a szociáldemokrácia felszámolásával kívánták egybekötni. Az ipari burzsoázia viszont nem volt hajlandó sem az engedmények, sem az

¹⁴⁰ *Otto Bauer*: i. m. 244.

¹⁴¹ KN 1922–1926. I. köt. 95.

„államosított” nemzeti ideológiájú munkásszervezetek költségeit fedezni. Ily módon az MSZDP és a vezetése alatt működő szakszervezetek *csak mint ellenzék* tölthették be érdekképviseleti funkciójukat, üldözve az államhatalomtól és a legcsekélyebb engedményért is körömszakadtáig menő küzdelmekre kényszerülve a tőkésekkel, a munkáltató szervezetekkel.

Ebben a helyzetben a nyugat-európai viszonyok a példaképet, az eszményi állapotokat jelentették a magyar szociáldemokraták számára. Mónus már 1919 szeptemberében kifejtette: „Minden olyan kísérlet, amely a nyugat-európai demokráciának a Lajtánál akar sorompót állítani, és a munkásmozgalmat, a dolgozó néposztályok kívánságait és céljait kifejezésre juttató szervezeteket üldözéssel és elnyomással akarja elnémítani . . . súlyos károkat okoz az országnak . . .”¹⁴²

A húszas évek első felében az MSZDP és a szakszervezetek bizonyos pozíciókat szereztek a közéletben, képviselőihez, beleszólási jogokhoz jutottak fontos fórumokon. Mindezek a mégoly csekély vívmányok már olyan reményeket ébresztettek a szociáldemokrata vezetőségben, hogy elérkezett az ideje Magyarországon is az európai értelemben vett polgári demokrácia kivívásának evolúciós úton, s ehhez kívánták hozzáigazítani a párt elméleti irányultságát. Mónus, aki figyelmesen nyomon követte a nyugat-európai szociáldemokrácia eszmei fejlődését, 1925 elején rámutatott arra, hogy „ma a munkásmozgalom az egész világon revizionizmust gyakorol, anélkül azonban, hogy a szocializmusban való hite megingott volna, hogy marxista gondolkodásáról lemondana”.¹⁴³

Az MSZDP ideológiájának módosítását, az eszmehirdető apparátus belső tartalmának átállítását mint a mozgalom egyik legfontosabb feladatát vetette fel 1925 szeptemberében Szakasits Árpád. A párt elméleti folyóiratában hangsúlyozta, hogy tudatosítani kell a tömegekben: lejárt a „romanticizmus” kora, és elérkezett a demokratikus evolúció időszaka. Szakasits csak ebben látta biztosítékát a forradalmi munkásmozgalom befolyása elhárításának, a védelmet „az erőszak, a diktatúra” társadalomszemléletével szemben. Rámutatott arra is, hogy a párt politikája részleteiben alig különbözik a demokratikus polgári politikától, ezért indokolt erősíteni, újrafogalmazni a szocialista tartalmat elméleti síkon. „A régi frazeológiák elkoptak, túlhaladta őket az idő, újak nem kovácsolód-

¹⁴² Szociáldemokrata Röpiratok, 1919. 1. sz.

¹⁴³ Szocializmus, 1925 február. 59.

tak... revíziót és reneszánszot is egyben”¹⁴⁴ – fejtegette. Szakasits a demokratikus eszközök felhasználásához elengedhetetlennek tekintette a párt szövetségi politikájának fejlesztését a munkásosztályon kívül más dolgozó és kistulajdonos rétegek megnyerése érdekében, felvetette a városokban az értelmiségi, tisztviselő és kisiparos csoportok szervezését, a legfontosabb teendőnek pedig a falusi organizációt ítélte, amely sürgőssé teszi az agrárprogram kimunkálását. Javasolta továbbá a nők és az ifjúság irányába a rétegpolitikai elvek kidolgozását. Még határozottabban fogalmazta meg az ideológia és a programváltás igényét Faragó László. Ő Szakasits cikkére reagálva a következőket írta: „A tömegekkel meg kell értetni, hogy a periodikus forradalmak és ennél fogva a forradalomvárások ideje elmúlt, és hogy az állandó forradalomból a hatalom technikájába, az ellenzékiégből a gouvernementalizmusba való átalakulás forradalmát éljük...”¹⁴⁵

Az ideológiai mozgás, a viták eredménye az 1925-ös pártgyűlés határozata az új pártprogram és agrárprogram kidolgozásáról. A kongresszus bizottságot küldött ki a két dokumentum megalkotására. A pártprogramot Garami Ernő dolgozta ki, a bizottság jelentése 1927 novemberében készült el. A testület – nyilván a pártvezetőség döntése alapján – úgy határozott, hogy nem kerül sor a tervezet nyilvános megtárgyalására, mert úgymond, a vita „csak a mainál alkalmasabb légkörben lehetséges, amikor a szabad véleménynyilvánításnak nagyobb a lehetősége, a közszabadságok nagyobb mértéke lehetővé teszi a nyilvános megvitatást is”¹⁴⁶

Garami hagyományos szemléletű elvi nyilatkozatot dolgozott ki, amelynek megtárgyalásától a pártvezetőség visszariadt, félve attól, hogy polémiára bocsássza a mozgalom általános ideológiai kérdéseit és kilépjen pragmatikus alapállásából. A nyílt revizionizmusnak Magyarországon még nem jött el az ideje, hiszen a párttól megtagadták a gouvernementalizmust, és a beépülés, az integráció lehetőségéért még nyilvánvalóan súlyos harcokat kellett vívni.

A mozgalmon belül sem lett volna talaja az osztályharcról való lemondás nyílt meghirdetésének. Viszont a proletárszocializmus és a nemzetközi-

¹⁴⁴ Szocializmus, 1925 szeptember. 341.

¹⁴⁵ Szocializmus, 1925 október. 401.

¹⁴⁶ PIA 658. f. 5/91. őe.

ség ismételt hangsúlyozását sem tartották előnyösnek a párt vezető körei az adott légkörben.

Az ideológiai tétovaság, bizonytalanság, az elhatározó lépésektől való visszariadás elsősorban magára a pártra hatott kedvezőtlenül, mert nem tudott választ adni a magyarországi társadalmi, gazdasági viszonyokból következő fontos kérdésekre. Az MSZDP tevékenységéből ily módon hiányzott a céltudatosan kimunkált perspektíva, s ez a fogyatékoság behatárolta a párt befolyásának terjedését nem csupán a tárgyalat évtizedében, hanem az ellenforradalmi rendszer egész időszakában. Az is kétségtelen viszont, hogy a párt, amint erre már korábban rámutattunk, olyan értelemben sem módosította ideológiai arculatát, hogy lemondott volna a proletárszocializmusról, az internacionalizmusról, az osztályharc elvéről, s a maga konzervatív módján megőrizte marxista elméleti fundamentumát. Az új programtervezet ad acta tétele következtében tehát elmaradt az alapvető ideológiai kérdések megvitatása. A tökétes rend felszámolása mint társadalmi cél, még elvileg sem volt olyan téma, amelyet a pártvezetőség az MSZDP elméleti és propaganda munkájának előterébe kívánt volna emelni. Az ideológiai mozgás maradandó eredménye az volt, hogy az 1930-as kongresszuson elfogadták a párt első agrárprogramját.

Ellentmondásos eredményeket hoztak a közvetlen politikai-gazdasági célrendszer felfrissítését célzó munkálatok is. A párt az 1928-as kongresszuson először lépett túl az 1922-es nemzetgyűlési deklaráció szűkös keretein és átfogó demokratikus programot fogadott el.¹⁴⁷

A pártvezetőség a programból azonban egyetlen elemet emelt ki csupán és állított politikája középpontjába – ismét az általános titkos választójog követelését. A párt irányítói már 1927 júniusában elhatározták, hogy felújítják a választójogi harcot.¹⁴⁸ Az 1920-as évek második felében ez a követelés került a párt tevékenységének tengelyébe, mert – Mónus szavaival – úgy vélték, „hogy a politikai befolyás határát és erejét a választójog terjedelme és titkossága szabja meg”.¹⁴⁹ E régi követelés felújítása nem volt sikeres és eredményes lépés. A képviselőház már korántsem volt olyan fontos politikai színtér, mint a dualizmus idejében. Ezért önmagában az általános szavazati jog követelésének egyáltalán nem volt mozgósító hatása, különösen nem a fiatalabb munkásnemzedékekre.

¹⁴⁷ Az MSZDP 1928. évi XXV. pgy. jkv. 5.

¹⁴⁸ PIA 651. f. 5/1927. június 22. őe.

¹⁴⁹ Népszava Naptár, 1927. 29.

Hatékonyabban érvényesült az ún. lakóvédelmi program vonzereje. A párt követelte a lakberek rögzítését, az 1927. májusi szinten, a lakásforralom felszabadításának elhalasztását, valamint az olcsó kislakásépítés megindítását.¹⁵⁰

A gazdasági recesszió jelei már 1928 végén, 1929 elején arra készítették a párt- és a szakszervezeti vezetést, hogy a legális munkásmozgalom gazdasági programjának középpontjába a munkanélküliség elleni harcot állítsa. Ez vált a párt és a szakszervezetek egyik legfontosabb munkaterületévé, a „Munkát és kenyeret!” központi jelszóval.¹⁵¹ A konkrét követeléseknek (a kormány és a főváros gondoskodjék munkaalkalmakról, nyolcórás munkanap, a munkanélküliség elleni biztosítás) számottevő mozgósító hatása volt.

Az MSZDP taktikai princípiumainak átértékelése szintén elkerülhetetlennek bizonyult. A kül- és belpolitikai fejlemények ugyanis nem olyan irányba haladtak, ahogyan azt a pártvezetőség 1921–22 fordulóján, az aktivitás újrafelvételkor feltételezte. A szociáldemokraták abban bíztak, hogy erőteljes nemzetközi nyomás nehezedik majd Horthyékra, demokratikus irányú engedmények érdekében. Remélték továbbá, hogy az Egyesült Párt felbomlik, Bethlen megbukik, a polgári liberális és demokrata ellenzék erőteljesen előretör, kormányzati pozíciókat szerez, s az így kialakult konstellációban valamilyen formában az MSZDP is részesedést kaphat a politikai hatalomból.

Különösen nagy reményeket fűzött a pártvezetőség a Labour-kormány hatalomra jutásához 1924-ben, éppen abban az időben, amikor javában folyamatban voltak a magyar szanalási kölcsön tárgyalásai. Az MSZDP Peidl Gyula, Garami Ernő és Vámbéry Rusztem részvételével 1924 februárjában küldöttséget menesztett Londonba, ahol memorandumot adtak át a brit külügyminisztériumnak. Az iratban vádat emeltek a Bethlen-kormány ellen, leleplezve a ~~let~~szatparlamentarizmust, a szabadságjogok korlátozását stb. A szociáldemokraták hangsúlyozták, hogy bár a kölcsön fontos a magyar gazdasági élet számára, az „a szükséges elővigyázatossági intézkedések nélkül inkább a magyar reakció, mint a magyar nép támogatása lenne”.¹⁵² A Foreign Office-ben készült feljegyzés szerint Peidl és Garami célja, hogy „a kölcsönt tegyék függővé a magyar kormány által teljesítendő

¹⁵⁰ MSZDP 1928. évi XXV. pgy. jkv. Bp. 1928. 47.

¹⁵¹ MSZDP 1929. évi XXVI. pgy. jkv. Bp. 1929. 18.

¹⁵² Public Record Office (London) FO. 371. 9902/C 2786. – 9905/C 2925.

bizonyos politikai feltételektől". Az említett memorandum szerint kívánatos lenne, ha Anglia ragaszkodna a békeszerződés azon paragrafusainak (55., 58., 76., 355.) betartásához, amelyek biztosítják a személyes szabadságjogokat és külön intézkednek a munkásság szervezkedési jogairól. A MacDonaldd-kormány azonban nem volt hajlandó az MSZDP kívánságát teljesíteni.

A frankhamisítási botrány idején az MSZDP abban bízott, hogy a nemzetközi felháborodás elsöpri a Horthy–Bethlen-rezsimet. Peyer 1926 februárjában kifejtette a budapesti angol követnek, hogy azoknak a kormányoknak kell nyomást gyakorolniuk az államfő és miniszterelnöke eltávolítása érdekében, amelyek látják, milyen fenyegetést jelent a kormányzó személye az európai békére.¹⁵³ Ez a reménység sem valósult meg. Bizonyossá vált, hogy a pártvezetőség nem számíthat olyan külföldi beavatkozásra, amely a kormányzati politika gyökeres demokratizálását vagy akár liberalizálását eredményezheti.

Nem vált be azon feltételezés sem, hogy a bethleni konszolidáció egyik alapvető belpolitikai eszköze, az Egységes Párt a benne tömörült és sok tekintetben ellentétes érdekű társadalmi rétegek törésvonalai mentén alkotóelemeire bomlik.¹⁵⁴ A Gömbös vezette fajvédők 1923-as kényszerű kiválása elszigetelt jelenség maradt. Bethlennek az évtized második felében sikerült mameluk-fegyelemre kényszerítenie és korlátlan uralma alatt tartania a különböző frakciókat.

A polgári ellenzékkel kialakított együttműködéshez fűzött várakozás szintén illúzióknak bizonyult. Ezt tényszerűen bizonyította az 1924–25-ös passzivitás csődje. A kormány egy ideig attól tartott, hogy valamiféle ellenparlament alakul ki. „A polgári ellenzéki pártok azonban ettől jobban féltek, mint maga a kormány, és gondoskodtak arról, hogy ez a veszedelem valósággá ne váljon”¹⁵⁵ – állapította meg keserű rezignációval Mónus.

A bel- és külpolitikai számítások csődje óhatatlanul szükségessé tette az MSZDP taktikájának, módszereinek a felülvizsgálatát. A húszas évek első felében – összefüggésben az említett reményekkel, várakozásokkal a kedvező fejlemények iránt – a párt különös jelentőséget tulajdonított a nem-

¹⁵³ Uo. 11365/C. 1581.

¹⁵⁴ Peyer az 1922-es kongresszuson kifejtette, hogy az Egységes Párt heterogén felfogású politikai erőkké gyülekezete, amelyet a legelső súlyosabb válság szétbomlaszt (MSZDP 1922. évi XXI. pgy. jkv. 166.).

¹⁵⁵ Szocializmus, 1925 augusztus. 298.

zetgyűlési tevékenységnek. A vezetőség, még a háború előtti kategóriákban gondolkodva, úgy vélte, hogy az MSZDP a polgári ellenzékkel együttműködve átveheti azt az oppozíciós mozgásteret a kormányzattal szemben, amit 1914 előtt a függetlenségi párt és szövetségesei uraltak. Valóban, a dualizmus időszakában roppant konsternációt váltottak ki a képviselőházi viharos események, az obstrukciók, a „zsebkendőszavazás” stb. A munkásmozgalom több nagy jelentőségű akciója is valamilyen formában közvetlenül kapcsolódott a parlamentben történetekhez; hadd utaljunk itt csak 1912. május 23-ára.

A húszas évek első felében, most már két tucat mandátum birtokában, az MSZDP – a korábbi hagyományok alapján – túldimenzionálta a parlamenti harc jelentőségét, és a parlamenten kívüli erők mozgatását is alárendelte a Ház-beli politizálás feltételezett érdekeinek. Az MSZDP vezetősége a Szocialista Munkásinternacionáléhoz 1926 augusztusában küldött memorandumában a taktikai alapelvekről szólva kifejtette: „nem kockáztathatunk többet, mint amennyit az adott viszonyok között kockáztatni lehet és szabad ebben a küzdelemben . . . Egy levert forradalom után az adott viszonyokkal ellenkező politika csak újabb katasztrófát zúdítana a munkásosztályra . . . ma még nincs annyi ereje és lehetősége (ti. a pártnak), hogy a parlamenti harc mellett a tömegmozgalmak harcát is sikerrel vállalhassa.”¹⁵⁶

Ennek a metodikai elvnek a tényleges eredményessége azonban korlátozott maradt, és nem volt alkalmas a legális munkásmozgalom társadalmi bázisának a kiterjesztésére és megszilárdítására. A nemzetgyűlési tevékenység – amint arra fentebb már rámutattunk – számos előnnyel járt az MSZDP és a szakszervezetek életműködése szempontjából. Tévedés volt azonban feltételezni, hogy a munkásság és a többi dolgozó osztályok, rétegek elfogadják a parlamenti harcot a tőkés rendszer és a horthysta államhatalom elleni küzdelem fő formájaként. A nemzetgyűlési szónoklatok, interpellációk, a sokszor nagy botrányt okozó közbeszólások nem találtak visszhangra a Házon kívül, rozsdamarta fegyverekké avultak már. A törvényhozói munkálatok – túlságosan elvont, jogászokodó színezetűek lévén – nem mozgatták meg, nem érdekelték a munkásokat, akik tudták vagy érezték, hogy az osztályellentétek nem dönthetők el az ülésteremben. Tehát nemcsak a parlamenti eredmények és kudarcok (hiszen az MSZDP legfontosabb indítványait mindig leszavazták!) mérlegét látták kiábrándító-

¹⁵⁶ PIA 768. f. 5/95. őe.

nak, hanem maga az alkalmazott eljárás mint taktika nélkülözötte a pezsdítő, magával ragadó energiát. Semmi izgalmas és újszerű nem volt benne. Ezért nem váltott ki különösebb felháborodást 14 szociáldemokrata képviselő erőszakos eltávolítása, majd időleges kitiltása a parlamentből, s a párt határozata az ülések bojkottjáról 1924 novemberében. „Csodálatosképpen a tömeg, amely eddig állandóan radikálisabb fellépést követelt tőlünk, erre a legradikálisabb fellépésre gyengén reagált, sokkal gyengébben, mint vártuk vagy hittük. Túlzás nélkül mondhatnám azt is, hogy egyáltalán nem volt rá hatással a november 28-i nagy esemény”¹⁵⁷ – idézte fel a pártvezetőség csalódottságát Propper Sándor.

1925–26-tól a tanulságok nyomán a szociáldemokrata párt eszközrendszerében mind nagyobb hangsúlyt kapott a nemzetgyűlésen kívüli módszerek és erők alkalmazása, igénybevétele. „Egyetlen pillanatra se lehessen senki kétségben a felől, hogy a nemzetgyűlés szociáldemokrata csoportja tömegeket képviselt és a nemzetgyűlésen elhangzott követeléseinket a tömegek erőteljes visszhangja szászszorozza meg”¹⁵⁸ – írta Mónus Illés. A szociáldemokrata vezetők cikkeiben, nyilatkozataiban, beszédeiben mind nagyobb nyomatékot kapott a *mozgalom* jelentősége, s annak az elvnek a bizonyítása, hogy a párt a parlamentet csak szószéknek tekinti, ahonnan bírálhatja az ellenforradalmi rendszert. Az 1928-as kongresszus határozata szerint a demokratikus átalakulás érdekében „csak a legmesszebbmenő harc” rázza fel az elégedetlen és elnyomott tömegeket, a képviselőház csak tribün. és nagy gondot kell fordítani a parlamenten kívüli harcra.¹⁵⁹

A kommunisták is felfigyeltek arra, hogy a szociáldemokraták tevékenységében bekövetkezett változások lényege „merész és éles fordulat a tömegmunka módszereiben”.¹⁶⁰

Látványos nyitánya volt az új stílusnak a párt 1927. májusi nagygyűlése a Tattersallban, mintegy 30 ezer résztvevővel. Tömegmozgalom-jelleget öltött a lakóvédelmi akció is. A lakbér- és lakásügyi követeléseket tartalmazó memorandumra 100 ezer aláírást gyűjtöttek. Ebben a kampányban aktívan közreműködtek a szakszervezetek. A Szaktanács 1928 júniusában tájékoztatta az országos szövetségek elnökségeit, hogy a pártvezetőséggel együtt küzdelmet indít a lakberek további emelése ellen. Az Országos

¹⁵⁷ PIA Propper Sándor: i. m. 380.

¹⁵⁸ Népszava Naptár, 1927. 57.

¹⁵⁹ MSZDP 1928. évi XXV. pgy. jkv. Bp. 1928. 5.

¹⁶⁰ PIA 500. f./234. őe.

Lakóvédő Bizottságba minden szakszervezet megbizottakat delegált. A szakmai szervező bizottságok pedig részt vettek az aláírásgyűjtésben.¹⁶¹

A munkanélküliség ellen kibontakozó tömegmozgalom szervezése is elsősorban a szakmai szövetségekre épült. A Szaktanács titkársága 1929 decemberében felszólította az összes szakszervezeteket: ugyanazon a napon és órában (december 16-án délelőtt fél 10-kor) rendezzenek nyilvános munkanélküli-gyűléseket, amelyeken alapjában egyöntetű, a sajátos szakmai követelésekkel kibővített határozati javaslatot fogadjanak el, s a tervezetét minden szakmának eljuttatták.¹⁶²

Az 1920-as évek közepén az ideológiai, politikai és taktikai problémák mellett mind jobban érzékelhetővé váltak a pártszervezetek fejletlenségéből következő féloldalúság hátrányai.

A szociáldemokrata párt területi szervezeteinek a kiépülése igen lassan haladt. A pártvezetőség 1926-ban kénytelen volt beismerni, hogy az agitáció nem járt kellő eredménnyel. Sőt, a taglétszám adatai kifejezetten visszaesésről tanúskodtak. 1922-ben a fővárosban 14 ezer tagot regisztráltak, 1925-ben a létszám nem érte el a 7000-t, a 3 év előtti szám felét sem.¹⁶³

A pártszervezetek stagnálásában, sőt a taglétszám szempontjából kifejezetten hanyatlásában kétségkívül jelentős szerepet játszott az a körülmény, hogy a hatóságok kitartó könyörtelenséggel, minden eszközt felhasználva akadályozták a politikai mozgalom organizációs kibontakozását. Erre jogi alapot az egyesülési jog rendezetlensége nyújtott. A szociáldemokrata pártszervezetek létrehozását többnyire azzal tették lehetetlenné, hogy belügyminiszterileg jóváhagyott alapszabályokat követeltek a helyi szervezetektől, ha pedig ezek nélkül fejtettek ki rendszeres tevékenységet, akkor „tiltott gyűlésezés”, tagdíjszedés esetén „tiltott adománygyűjtés” címén a vezetők, a kezdeményezők ellen eljárást indítottak. A büntetési tételek önmagukban nem voltak jelentősek, és messze elmaradtak a kommunistaellenes bűnperekben hozott ítéletektől. Az örökös vegzatúra mégis igen sok helyen elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy eleve megakadályozza a kísérletezést pártszervezetek létrehozására.

¹⁶¹ PIA 672. f. 1924/19. őe. – 1928/20 őe. – Népszava, 1927. május 20.

¹⁶² PIA 666. f. I/1929/10. őe. – 672. f. 1929/23 őe.

¹⁶³ MSZDP 1926. évi XXIV. pgy. jkv. Bp. 1926. 33. – PIA 658. g. 1. cs. 1922/2. őe.

A hatóságok magatartása önmagában nem ad magyarázatot a szervezeti megtorpanásra, hiszen a fővárosban, ismeretes okokból, a pártmozgalomnak szabadabb mozgási lehetősége volt, mégis csökkent a taglétszám.

Valójában a választásközpontú pártszervezési koncepció avult el és bizonyult alkalmatlannak a politikai mozgalom rendszeres működésének a fenntartására. Az apparátus irányító funkcionáriusai a pártszervezetnek mint keretnek az alapvető tartalmát mind ez ideig a választásokkal kapcsolatos ügyviteli teendőkben látták. A lajstromok állandó ellenőrzését, a jogtalanul kihagyottak ügyének képviselőjét és a kampány lebonyolítását jelölték meg a középponti feladatoknak.¹⁶⁴ A pártszervezetekben a politikai tevékenységnek csupán a passzív formáit kívánták meghonosítani. E téren a tennivalók, Büchler József megfogalmazásában: „a szocializmust terjeszteni . . . gyűléseket, értekezleteket, előadásokat tartani. A politika napi eseményeit ismertetni. Szervezni a választókat. Párttaggá agitálni őket.”¹⁶⁵ Ténylegesen önálló tartalma csupán az oktatásnak és a politikai tájékoztatásnak volt, minden egyéb megnyilvánulás, rendezvény valamilyen formában a választásokhoz kapcsolódott.

A munkásmozgalom belső problémáival összefüggő ideológiai-politikai kérdések megvitatása, tárgyalása nem tartozott a pártszervezetek feladatához. Az MSZDP-ben éppen a párt stratégiájára és taktikájára vonatkozó állásfoglalást, értékelést, bírálatot nem kértek a tagságtól. „A pártszervezetek nem lehetnek külön helyi politizáló és kritizáló egységek, hanem szocialista pártiskolák és jól funkcionáló végrehajtó szervei a szociáldemokrata pártnak.” Ezt biztosítandó, szóba került a tagfelvétel megszigorítása. Vanczák János kifejtette, hogy a felvételre jelentkező munkásoktól és alkalmazottaktól meg kell követelni a szakszervezeti tagságot, a más rétegekhez tartozóktól pedig a pártlapok előfizetését.¹⁶⁶

Ezen előírások fontos célja a bírálók távoltartása volt. Az ellenzék ugyanis arra törekedett, hogy a pártszervezeteket a vezetőség kritikájának színterévé változtassa, ami élénk politikai életet teremtett több területi szervezetben. Az aktivitás vonzerejét bizonyítja, hogy a taglétszám éppen ott és csakis ott növekedett, ahol a vezetés az ellenzék kezében volt. A

¹⁶⁴ Farkas István beszéde a fővárosi és főváros környéki pártszervezetek értekezletén. Népszava, 1923. február 27. – Propper Sándor előadása az 1924-es budapesti pártértekezleten. Népszava, 1924. május 27.

¹⁶⁵ Népszava, 1925. május 1.

¹⁶⁶ Szocializmus, 1925. 2. sz. 54–56.

VIII. választókerület szervezetében a végrehajtó bizottság egyharmada volt ellenzéki, 3 tagú kommunista frakció is működött. Az ellenzék fő fészke pedig a XIV. választókerület, ahol 10 tagú KMP-frakció tevékenykedett, élén Fürst Sándorral, a kommunista párt MSZDP-n belüli munkájának a vezetőjével.¹⁶⁷

A pártvezetőség törekvései a politizálás megfékezésére, a tagság „megszűrésére” irányultak, hogy megakadályozzák a mozgalom oly mérvű bővülését, amelyet már nem tud szorosan ellenőrzése alatt tartani. Ez a megfontolás viszont nem mozdította elő a taglétszám növekedését, a párt-szervezetek megerősödését.

Az ellenzék ismételten követelte a szervezeti átépítés megindítását. Az 1925-ös kongresszuson a Munkáellenzék néven fellépő csoport indítványozta a párt és a szakszervezetek különválasztását.¹⁶⁸ A XIV. választókerület az 1928-as kongresszuson javasolta, hogy a szakmai és a párt-szervezetek között legyen kölcsönös a belépési kötelezettség, a vezető funkcionáriusok vállaljanak feladatokat a pártmozgalomban is.¹⁶⁹

Az ellenzék valós problémákat vetett fel. A pártvezetőség azonban csak az 1926-os választásokon elszenvedett vereség után döbbsent rá az organizáció megújításának a szükségességére. Ekkor derült ki, hogy a legális munkásmozgalom szerkezete még a reformista taktika, az evolúciós módszerek érvényre juttatása érdekében is korszerűsítésre szorul.

Az 1922-es választások eredményében, a párt sikerében még érezhető volt a forradalmi hullámverés. Hiszen 1922-ben a szakszervezetek taglétszáma a 200 ezer feletti csúcsmagasságra szökött (nem tekintve a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság időszakát). A Bethlen–Peyer-paktumtól a választásokig eltelt fél esztendő túlságosan rövid volt az ütöképes párt-szervezetek kiépítésére. Ezért, mint egy korábbi fejezetben láttuk, a kampány a szakszervezetekre épült. Az eredményességből a párt-vezetés azt a téves következtetést vonta le, hogy a választások lebonyolíthatók politikailag passzív, csak adminisztratív párt-szervezetekkel, a szabad-szervezetek elegendő organizációs alapot biztosítanak az újabb választási hadjáratokra is.

¹⁶⁷ PIA 500. f. 2/119. óe. – A VIII. választókerületben a létszám az 1922-es 220-ról 1925-ben 600-ra, 1926-ban 635-re emelkedett, a XIV. választókerületi szervezetben pedig az 1922-es 314-ről 1925-ben 474-re, 1926-ban 488-ra növekedett a taglétszám.

¹⁶⁸ PIA 658. f. 1. cs. 1925/1. óe.

¹⁶⁹ Uo. 1928/2. óe.

A szakszervezetek azonban az évtized második felére az infláció, majd a szanálási válság következtében elerőtlenedtek, fizető taglétszámuk megfogyott. Erre a jelenségre, ennek várható következményeire csak későn, 1926 őszén figyelt fel a pártvezetőség. A nagy válság „felőrölte a munkások minden energiáját... a párt érdekében nem fejthettek ki olyan tevékenységet, mint amilyenre szükség lett volna”.¹⁷⁰ Az MSZDP irányítói nem mérték fel kellő körültekintéssel azt sem, hogy a konzolidáció mennyiben módosította a politikai légkört.

A kudarc nyilvánvalóvá tette, hogy az integrálódás, a reformista politika célja nem valósítható meg csak szakszervezeti alapon. A gazdasági mozgalom ereje túlságosan kötődött a konjunkturális helyzethez. Amikor a gazdasági viszonyok kedvezőek voltak, megerősödtek a szakszervezetek, képesek voltak a párt támogatására, sőt helyettesítésére. Egy kedvezőtlen fordulat viszont magával rántotta a pártot is, amely főként a szakszervezetekre épült. Sz ez károsan hatott vissza a szakmai szövetségekre is, mert éppen a súlyos viszonyok között, amikor erre különösen nagy szükségük volt, nem számíthattak arra, hogy az MSZDP a politikai küzdőtéren a maga eszközeivel eredményesen felléphet a munkásság érdekeinek képviselőletében.

Az 1926-os választások után fokozatosan kialakult a diagnózis és a terápia egyaránt.

A párt vezetői körvonalazták az újjászervezés alapvető módosításait. Mónus a Népszava 1926-os karácsonyi számában kifejtette: választókerületi titkárságokat kell létrehozni, amelyek állandó, tehát nemcsak a kampányok idejére szorítkozó kapcsolatot tartanak fenn a terület lakosságával, a választópolgárokkal.

A pártmunka folyamatosságán kívül a másik fontos és ismételten hangsúlyozott elv: a gazdaságilag szervezett munkások bevonása a politikai szervezetekbe. Ennek megvalósítása érdekében sor került az első lépésekre, az üzemi pártszervezetek kiépítésére. A Ganz Vagongyári munkások 1927 szeptemberében a Kőrös utcai munkásotthonban politikai gyűlést rendeztek, amely határozati javaslatot fogadott el az üzemi pártszervezet létrehozásáról, továbbá „erkölcsi kötelességévé” tette minden munkásnak a belépést a pártba és a Népszava előfizetését.¹⁷¹ A vasasok elvileg elfogad-

¹⁷⁰ MSZDP 1926. évi XXIV. pgy. jkv. 49.

¹⁷¹ Népszava, 1927. szeptember 23.

ták az üzemi MSZDP szervezést, a nyomdászok gyakorlatilag is bevezették, hogy az egyéni pártadót üzemenként szedjék be.¹⁷²

A pártélet fellendítése érdekében mozgósították a vezető funkcionáriusokat, hogy tartsanak fenn rendszeresen kapcsolatot a választókerületi szervezetekkel.¹⁷³

Az MSZDP reorganizálásának fontos mozzanataként az 1929-es pártgyűlés új szervezeti szabályzatot fogadott el. Ez a korszerű és a párt életében első ízben tüzetesen, részleteiben is kidolgozott státútum lényegében az ellenforradalmi korszak végéig érvényben maradt, 1935-ben csupán néhány részletkérdésben módosították. A szabályok számos pontja egyelőre inkább a szervezési munka programját, céljait fejezte ki, mint a tényleges helyzetet.

Az 1929-es kongresszus állást foglalt amellett, hogy a gazdaságilag szervezett munkások ne érjék be a járulék befizetésével, hanem legyenek aktív egyéni tagjai a pártszervezeteknek.¹⁷⁴ A párt- és a szakszervezetek szétválasztása, vagyis a szabadszervezetek működésének megszüntetése politikai organizációként nem volt megvalósítható a fent említett határozat gyakorlati érvényesülése előtt. Ha sor kerül a megosztásra a húszas évek végén fennállott status quo alapján, akkor a szabadszervezetekbe tömörült tagság elvész a párt számára, az MSZDP tömegező nélküli keretpárttá redukálódik.

A választásközpontúság felszámolása érdekében fontos reform valósult meg 1930-ban, egyidejűleg a fővárosi területrendezéssel, a korábbi tíz helyett tizennégy közigazgatási kerület létrehozásával. A pártvezetőség döntése alapján megszűnt a huszonkét választókerületi szervezet. A fővárosi pártmozgalom az új kerületek szerint alakult szervezetekre tagolódt, élükön külön-külön végrehajtó bizottsággal, amely a szavazókörönként létrehozott csoportokat irányította.¹⁷⁵

A vidéki pártszervezést a húszas–harmincas évek fordulóján átmenetileg előmozdította, hogy 1929 decemberében az MSZDP-nek sikerült olyan

¹⁷² PIA 500. f. 1/89. őe.

¹⁷³ PIA 721. f. 1/27 őe. – 1/34. őe.

¹⁷⁴ MSZDP 1929. évi XXVI. py. jkv. 27.

¹⁷⁵ PIA 658. f. 8/9. őe. Az átszervezés évében Budapesten 4213 választókerületi és 4114 üzemi tagot tartottak nyilván.

belügyminiszteri elvi döntést kicsikarnia, amely kimondotta, hogy politikai pártok nem kötelesek kormányhatóságilag láttamozott alapszabályokat benyújtani. A 172 616/1929. VII. BM rendelet szerint¹⁷⁶ a helyi pártcsoportok megalakulása csupán bejelentési kötelezettség alá esett; betiltásuk akkor indokolt, „ha a politikai párt célja ellenkezik a fennálló törvényekkel, állam- vagy közbiztonság szempontjából aggályos, vagy ha a működés helyrehozhatatlan károkat okoz a helybeli lakosságnak. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt országosan elismert politikai párt, amelynek politikai szervezetei minden külön hatósági engedély nélkül is működhetnek, míg működésük az előbb említett szempontokba nem ütközik”. Ez az állásfoglalás persze csak a pártszervezetek megalakulását tette lehetővé, de korántsem zárta ki betiltásukat, amint ezt a párt falusi szervezkedésének további fejleményei is bizonyították.

Az 1920-as évek második felében korszerűsödési tendenciák bontakoztak ki a konzervatív felépítésű, sok tekintetben még a genesisformákat őrző szakszervezeti mozgalomban is. Kísérletek történtek a merev szakmai széttagoltság felszámolására, illetve fellazítására. A vasasoknál terjedőben volt a területi jellegű szervezkedési forma. Több olyan körzetben és peremvárosban (a Váci úton, Óbudán, Kőbányán, Csepelen, Kispesten és Újpesten), ahol sok vasmunkás dolgozott és lakott, területi szervező bizottságok alakultak.¹⁷⁷

Az építőipari munkásság kohézióját előmozdította, hogy igen sok helyen egyesültek a kőműves és az ács helyi csoportok. A MÉMOSZ is törekedett arra, hogy behatoljon azokba az *üzemekbe*, amelyek nagyobb számban foglalkoztattak a szervezési körébe tartozó dolgozókat.¹⁷⁸

Az iparági szervezkedés csíráit jelentette az építőipari blokk megalakulása. Az új forma az épületeken dolgozó valamennyi szervezett munkást átfogta, a MÉMOSZ-on kívül a fás, a vasas és az üveges szövetségek tagjait is.

A szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben az 1920-as évek közepétől a mozgalmi élet minden rétegében reformtörekvések, változások

¹⁷⁶ CSL Alispáni iratok, 1932–87.

¹⁷⁷ PIA 672. f. 1928/15. 1930/27. őe.

¹⁷⁸ PIA 666. f. III/6/1930/2. őe.

figyelhető meg. A mozgás modernebb, hatékonyabb, a tömegek aktivitásával jobban számot vető formák felé indult meg. Az ütem lassú volt, s az elképzelések megvalósítását az államhatalom ellenforradalmi jellege, a polgári demokrácia hiánya és a mozgalmon belüli közegellenállás egyaránt fékezte. Mégis, ez időtől datálható az a fejlődés, amely lehetővé tette, hogy az MSZDP és a szakszervezetek vállalják a következő évtizedekben a totális fasiszta kísérletek elleni harcot.

ÉRTEKEZÉSEK A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

A sorozatban megjelent

1. HAJNAL ISTVÁN
A Batthyány-kormány külpolitikája
- 2–3. RÉVÉSZ IMRE
Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából
4. WITTMAN TIBOR
Az „árforradalom” és a világgiazi kapcsolatok kezdeti mozzanatai
(1566–1618)
5. KOVÁCS ENDRE
Magyar–délszláv megbékélési törekvések 1848–49-ben
6. LACKÓ MIKLÓS
Adalékok a budapesti munkásság összetételéhez az 1920-as évek
végén
7. MAKSAY FERENC
Paraszság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon
8. V. WINDISCH ÉVA
Közlöny (1848–1849)
9. MÁLYUSZ ELEMÉR
A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog
10. BERLÁSZ JENŐ
Az erdélyi jobbágyország gazdasági helyzete a XVIII. században
11. M. KONDOR VIKTÓRIA
Az 1875-ös pártfúzió
12. I. TÓTH ZOLTÁN
Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790–
1848)
13. HECKENAST GUSZTÁV
Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban
14. TOKODY GYULA
Az Össznémet Szövetség (Alldeutscher Verband) és közép-európai
tervei (1890–1918)
15. HAJDU TIBOR
Március huszonegyediké (Adatok a Magyar Tanácsköztársaság
kikiáltásának történetéhez)

16. GONDA IMRE
Bismarck és az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés
17. DOLMÁNYOS ISTVÁN
Mezőfi és a koalíció
18. MARKÓ ÁRPÁD
Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárkapitány
1781–1833)
19. MUCS SÁNDOR
A Magyar Néphadsereg megszervezése (1944. december 21–1945.
május 8.)
20. JEMNITZ JÁNOS
Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményeiről
21. HERMANN ZSUZSANNA
Az 1515. évi Habsburg–Jagelló-szerződés
22. GERICS JÓZSEF
Legkorábbi geszta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái
23. DIÓSZEGI ISTVÁN
Ausztria–Magyarország és Bulgária a San Stefano-i béke után
(1878–1879)
24. LUKÁCS LAJOS
Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860–61-ben
25. G. SOÓS KATALIN
A nyugat-magyarországi kérdés (1918–1919)
26. BÓNIS GYÖRGY
Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom
27. SZENTGYÖRGYI MÁRIA
Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben
28. SÁRKÖZI ZOLTÁN
Az erdélyi százok a nemzeti ébredés korában (1790–1848)
29. PERJÉS GÉZA
Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a
17. század második felében (1650–1715)
30. SERFŐZŐ LAJOS
A KMP tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban
(1925–1945)
31. IRINYI KÁROLY
A Naumann-féle „Mitteleuropa-tervezet” és a magyar politikai köz-
vélemény
32. ORMOS MÁRIA
Az 1924. évi magyar államkölcson megszerzése
33. KANYAR JÓZSEF
Elsikkasztott földreform, megvalósult földosztás Somogyban (1920,
1945)
34. TOLNAI GYÖRGY
A paraszti szövő-, fonóipar és a textilmanufaktúra Magyarországon
(1840–1849)

35. SZILÁGYI JÁNOS
Munkásosztályunk általános műveltsége 1919–1945 között
36. FARKAS DEZSŐ
A két forradalom Bihar megyei történetéhez (1917–1945)
37. BÁCSKAI VERA
Magyar mezővárosok a XV. században
38. RÉVÉSZ IMRE
Bécs Debrecen ellen. Vázatok Domokos Lajos (1728–1803) életéből és működéséből
39. POGÁNY MÁRIA
Tőkés vállalkozók és kubikos bérmunkások a Tisza-szabályozásnál a 19. sz. második felében
40. PAULINYI OSZKÁR
A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesérbányászatban
41. VARGA JÁNOS
A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái (1767–1849)
42. SZOKOLAY KATALIN
Az osztrák–magyar kormány politikája az első világháború idején
43. SZENDREY ISTVÁN
Egy alföldi uradalom a török hódoltság után
44. SOMOGYI ÉVA
Választójog és parlamentarizmus Ausztriában (1861–1907)
45. Vita a feudális kori magyar történelem periodizációjáról
46. KISS JÓZSEF
Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezéstől a millenniumig (1867–1895)
47. S. LENGYEL MÁRTA
Reformersors Metternich Ausztriájában
48. SZAKÁTS SÁNDOR
Állami gazdaságaink helyzetének alakulása (1945–1948)
49. SZAKÁLY FERENC
A parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században
50. FEHÉR ANDRÁS
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer (1919. augusztus–1921)
51. SZŰCS JENŐ
A nemzet historikuma és a történetiszemlélet nemzeti látószöge (Hozzászólás egy vitához)
52. KÁLDY-NAGY GYULA
Magyarországi török adóösszeírások
53. HECKENAST GUSZTÁV
Fejedelmi (királyi) szolgálonépek az Árpád-korban
54. SARLÓS BÉLA
Deák és Vukovics (Két igazságügy-miniszter)
55. Vita Magyarországi kapitalizmuskori fejlődéséről

56. SZENTGYÖRGYI MÁRIA
Kővár vidékének társadalma
57. L. GÁL ÉVA
Újházy László, a szabadságharc utolsó kormánybiztosa
58. MÁLYUSZ ELEMÉR
Az V. István-kori gesta
59. L. NAGY ZSUZSA
A budapesti liberális ellenzék (1914–1944)
60. BOROSY ANDRÁS
A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszer-
vezetben
61. H. HARASZTI ÉVA
Szerződésszegők (Az angol–német flottaegyezmény 1935. június)
62. GERGELY ANDRÁS
Széchenyi eszmerendszerének kialakulása
63. BÓNIS GYÖRGY
A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában
64. Nemzetiség a feudalizmus korában
65. SZŐCS SEBESTYÉN
A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban
66. BALOGH ISTVÁN
A parasztság művelődése a két világháború között
67. ifj. BARTA JÁNOS
Mezőgazdasági irodalmunk a XVIII. században
68. KENDE JÁNOS
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája
1909–1919
69. SÁNDOR PÁL
A birtokrendezési periratok
70. KERÉKES LAJOS
Az első osztrák köztársaság alkonya (Mussolini, Gömbös és az
osztrák Heimwehr)
71. KÁVÁSSY SÁNDOR
Latinca Sándor
72. JORDÁKY LAJOS
A Román Nemzeti Párt megalakulása
73. KORIKNAI ÁKOS
Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és a tiszai határőrvidéken
a XVII. század elején
74. SÁRKÖZI ZOLTÁN
Az erdélyi szászok 1848–1849-ben
75. SIMON RÓBERT
A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege
76. TRÓCSÁNYI ZSOLT
Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései
77. A negyennyolcas forradalom kérdései

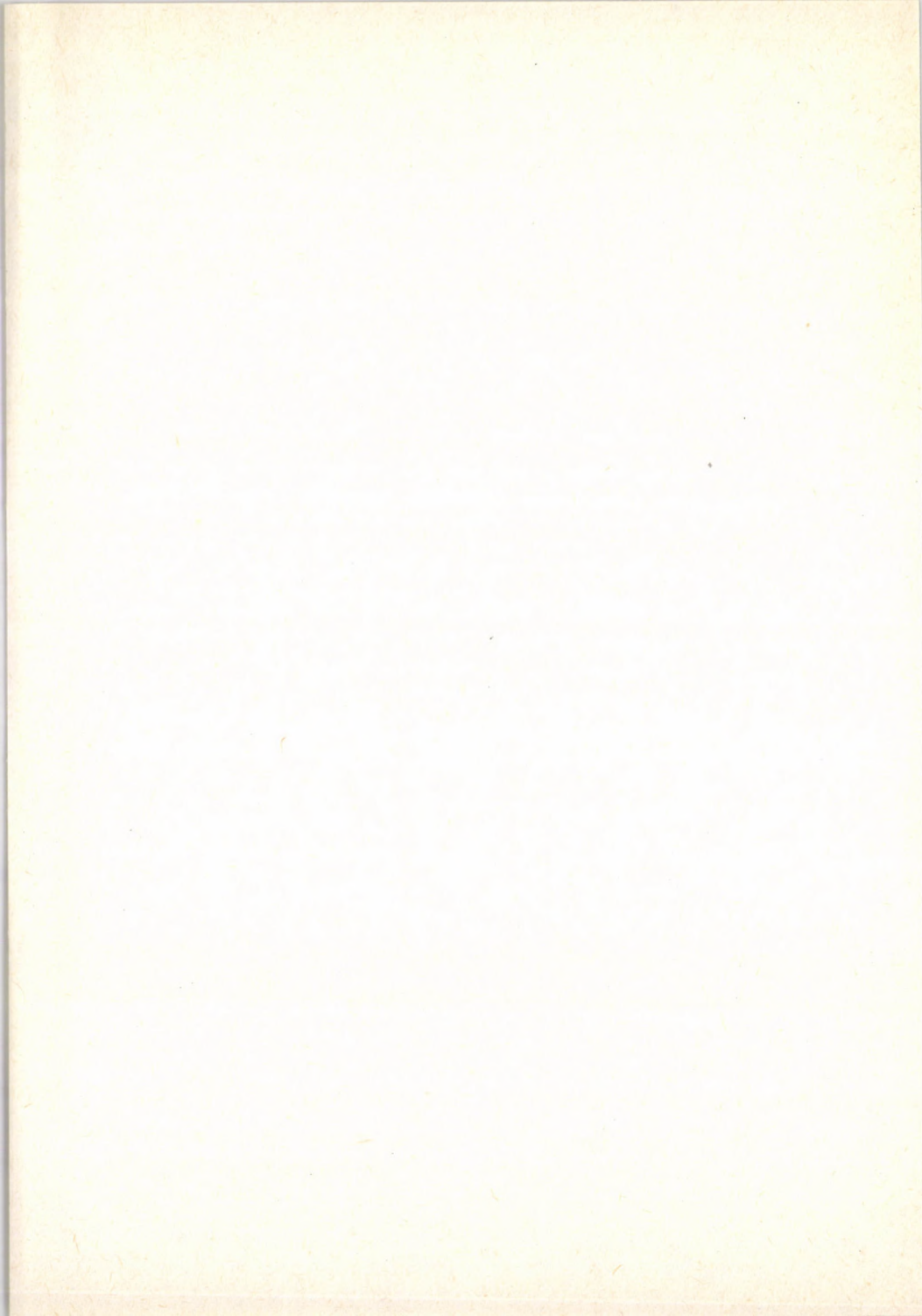
78. BÁNKÚTI IMRE
A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január–április)
79. SZABÓ DÁNIEL
A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918)
80. ZIMÁNYI VERA
Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650
81. ISZLAMOV TOFIK
Politikai küzdelmek Magyarországon az első világháború előtt 1906–1914
82. FÜGEDI ERIK
Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon
83. ENGEL PÁL
Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)
84. JEMNITZ JÁNOS
A háború és a gyarmati kérdés a II. Internacionálé 1907. és 1910. évi kongresszusán
85. VIGH KÁROLY
Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai nézeteinek alakulása
86. TEKE ZSUZSA
Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században
87. PINTÉR ISTVÁN
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikája a második világháború előestéjén
88. LADÁNYI ANDOR
Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921)
89. KIRSCHNER BÉLA
A KMP stratégiai irányvonalának alakulása (1919–1921)
90. POGÁNY MÁRIA
Vállalkozók, mérnökök, munkások a magyar vasútépítés hőskorában (1845–1873)
91. BENCZÉDI LÁSZLÓ
Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)
92. SALAMON KONRÁD
A Márciusi Front
93. FEJES JUDIT
Magyar–német kapcsolatok 1928–1932
94. VARGA J. JÁNOS
Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon
95. NÉMETH JÓZSEF
A műszaki értelmiség a felszabadulás után (1945–1948)
96. ROMSICS IGNÁC
A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben

97. HÁRSFALVI PÉTER
Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. században
98. GERGELY ANDRÁS
Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban (A fiumei vasút)
99. BAKSAY ZOLTÁN
A munkaerőhelyzet alakulása és a munkanélküliség felszámolása
Magyarországon (1945–1949)
100. BOLLA ILONA
A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon
101. MAGYAR ESZTER
A feudalizmus kori erdőgazdálkodás az alsó-magyarországi bányavárosokban (1255–1747)
102. TÓTH TIBOR
A dunántúli kisüzemek termelése és gazdálkodása az 1930-as években
(Kísérlet néhány matematikai-statisztikai eljárás alkalmazására)

Előkészületben

104. HEISZLER VILMOS
Az osztrák katonai vezetés és az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája 1867–1882 között

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója
A szerkesztésért felelős: Bojtár Anna – Műszaki szerkesztő: Marton Andor
A kötetsterv Kulinyi István munkája
Terjedelem: 8,25 (A/5) ív – AK 2084 k 8486
84.12128 Akadémiai Kiadó és Nyomda – Felelős vezető: Hazai György

A sorozat előző kötete

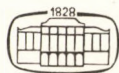
TÓTH TIBOR

A DUNÁNTÚLI KISÜZEMEK
TERMELÉSE
ÉS GAZDÁLKODÁSA
AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Értekezések a történeti
tudományok köréből
Új sorozat 102.

Az agrártörténet a két világháború közötti időszak mezőgazdaságának sok fontos részletét tisztázta. Mégis, úgy tűnik, hogy bizonyos, eddig csak kevéssé használt források feltárása, elemzése további fontos mozzanatokra hívhatja fel a figyelmet.

A szerző egy ilyen, csak kevéssé ki-merített forráscsoport — az 1930-as években felvett számtartás-statisztika — egy részletének elemzésével bepillantást nyújt a dunántúli 100 kat. hold alatti kisüzemek gazdálkodásába. A rendelkezésre álló 204 üzemi zárómérleg adatainak alapján feltárja e gazdaságok belső kölcsönhatásrendszerét és strukturális viszonyait, majd a kapott eredmények alapján bizonyos területi és gazdálkodási típusokat is meghatároz. Mind a gazdaságok leírása, mind pedig a csoportosítások pontosabban tétele érdekében a szerző különféle matematikai, statisztikai, ökonometriai eljárásokat alkalmaz.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Sipos Péter 1935-ben született Budapesten. Tanulmányait 1958-ban fejezte be az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1966-ban védte meg kandidátusi disszertációját Imrédy Béla politikája és a Magyar Megújulás Pártja történetéről. 1966-tól a Párttörténeti Intézet tudományos munkatársaként a magyar szakszervezeti mozgalom 1919 és 1944 közötti időszakának történetén dolgozik.

Részt vett a Munkásmozgalomtörténeti Lexikon és a Küzdelmes évszázad című népszerű munkásmozgalom-történeti kötet szerkesztésében, s részben feldolgozta a KPVDSZ, a MÉMOSZ és a vasasszakszervezet történetét. Több üzemtörténeti munka készítésében szintén közreműködött. A História című történettudományi ismeretterjesztő folyóirat XX. százi rovatának vezetője.